

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Dilan Nur EKMEKÇİ

MUŞ EFSANELERİ (İNCELEME- METİN)

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Dilan Nur EKMEKÇİ

MUŞ EFSANELERİ (İNCELEME- METİN)

Danışman

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Bu tez SYL-2018-3888 Proje numarasıyla Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırmalara
Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

Antalya, 2020

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Dilan Nur EKMEKÇİ'nin bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ali YAKICI (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Atila KARTAL (İmza)

Tez Başlığı: MUŞ EFSANELERİ (İNCELEME- METİN)

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 24/01/2020

Mezuniyet Tarihi : 27/02/2020

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Muş Efsaneleri (İnceleme- Metin)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Dilan Nur EKMEKÇİ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Dilan Nur Ekmekçi
Öğrenci Numarası	20165242007
Enstitü Ana Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Tez Başlığı	Muş Efsaneleri (İnceleme- Metin)
Turnitin Ödev Numarası	1248716594

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 137 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 07/01/2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 10.

alıntılar dahil % 11 'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

...../...../.....

(imzası)

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
SUMMARY	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM EFSANE KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

1.1 Efsane Terimi ve Tanımı	8
1.2. Efsanenin Teşekkülü.....	10
1.3. Efsanenin İşlevi	11
1.4. Efsane Tasnifleri.....	13
1.5. Efsanenin Diğer Türlerle İlişkisi	16
1.5.1. Efsane- Mit İlişkisi	16
1.5.2. Efsane- Masal İlişkisi	16
1.5.3. Efsane- Destan İlişkisi	17
1.5.4. Efsane- Halk Hikâyesi İlişkisi	17

İKİNCİ BÖLÜM MUŞ'TA ANLATILAN EFSANELERİN TASNİFİ

2.1. Oluşum ve Dönüşümle İlgili Efsaneler	19
2.1.1. Taş Kesilme Efsaneleri	19
2.1.2. Gök Cisimlerinin Oluşumuyla İlgili Efsaneler	24
2.1.3. Hayvanlarla İlgili Efsaneler	26
2.1.4. Göllerin Oluşumuyla İlgili Efsaneler.....	28
2.1.5. İnsanlığın Menşei ile İlgili Efsaneler.....	30
2.1.6. İbadetlerle İlgili Efsaneler	30
2.2. Olağanüstü Varlık ve Olaylarla İlgili Efsaneler	31
2.2.1. Cinlerle İlgili Efsaneler.....	31
2.2.2. Diğer Olağanüstü Varlıklar ve Olaylarla İlgili Efsaneler	33
2.3. Açıklayıcı Efsaneler	36
2.3.1. Yerleşim Yeriyle İlgili Efsaneler	36
2.3.2. Tabiat Unsurlarıyla İlgili Efsaneler	37
2.3.3. Sularla İlgili Efsaneler	40
2.3.4. Yer Adlarıyla İlgili Efsaneler	41
2.3.5. Sevdayla İlgili Efsaneler.....	42
2.3.6. Hayvanlarla İlgili Efsaneler	44
2.3.7. Diğer Açıklayıcı Efsaneler.....	45
2.4. Tarihi Efsaneler	45
2.4.1. Tarihi Olay ve Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler	45
2.4.2. Kaleler, Surlar, Köprülerle İlgili Efsaneler.....	46
2.5. Dinî Efsaneler	47
2.5.1. Velîlerle İlgili Efsaneler	47
2.5.2. Ziyaret Yerleriyle İlgili Efsaneler.....	55
2.5.3. Peygamberler, Hızır ve Diğer Din Büyükleriyle İlgili Efsaneler	62
2.6. Diğer Efsaneler	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MUŞ'TA ANLATILAN EFSANELERİN METİNLERİ

3.1. Oluşum ve Dönüşümle İlgili Efsaneler	66
3.1.1. Taş Kesilme Efsaneleri	66
3.1.1.1. Teğik	66
3.1.1.2. Kırmızı Tepe (Gire Kozere /Gire Sor)	66
3.1.1.3. Mercimekkale.....	66
3.1.1.4. Gelin Kayaları (Kevre Buka)	67
3.1.1.5. Taş Kesilme.....	67
3.1.1.6. Anne Kayası (Kevre Daye)	67
3.1.1.7. Gelin Kayası (Kevre Buke).....	68
3.1.1.8. Gelin Çeşmesi (Kaniya Buke).....	68
3.1.1.9. Gelin Kayaları (Kevre Buka)	68
3.1.1.10. Kocakarı Çeşmesi (Kaniya Pire).....	69
3.1.2. Gök Cisimlerinin Oluşumuyla İlgili Efsaneler	69
3.1.2.1. Samanyolu (Kadez).....	69
3.1.2.2. Samanyolu II	69
3.1.2.3. Ay ve Güneş.....	70
3.1.3. Hayvanlarla İlgili Efsaneler	70
3.1.3.1. Pepuk Kuşu	70
3.1.3.2. Ayının Menşei	71
3.1.3.3. Ayının Menşei II	71
3.1.3.4. Devenin Menşei	71
3.1.3.5. Fare ve Kedinin Menşei	72
3.1.3.6. Gül ve Karga	72
3.1.4. Göllerin Oluşumuyla İlgili Efsaneler.....	72
3.1.4.1. Küçük Hamurpet Gölü	72
3.1.4.2. Büyük Hamurpet Gölü	73
3.1.4.3. Kazan Gölü.....	73
3.1.5. İnsanlığın Menşei ile İlgili Efsaneler	74
3.1.5.1. İnsanoğlu Üç Kısımdır	74
3.1.6. İbadetlerle İlgili Efsaneler	74
3.1.6.1. Kurban.....	74
3.1.6.2. Kurban II	75
3.2. Olağanüstü Varlık ve Olaylarla İlgili Efsaneler	76
3.2.1. Cinlerle İlgili Efsaneler.....	76
3.2.1.1. Devçizoro	76
3.2.1.2. Bizden Yeğler (Je Me Çeter)	76
3.2.1.3. Teba.....	77
3.2.1.4. Cinlerin Düğünü.....	77
3.2.1.5. Talebe ile Cin	77
3.2.2. Diğer Olağanüstü Varlıklar ve Olaylarla İlgili Efsaneler	78
3.2.2.1. Elk	78
3.2.2.2. Pir Elk	79
3.2.2.3. Elka Feyzo.....	79
3.2.2.4. Rote Şeve/ Mere Şeve	79
3.2.2.5. Şahmeran.....	80
3.3. Açıklayıcı Efsaneler	80
3.3.1. Yerleşim Yeriyle İlgili Efsaneler.....	80
3.3.1.1. Gımgım	80
3.3.1.2. Gümüşpınar Köyü'nün İsmi.....	81

3.3.1.3. Avbiri	81
3.3.1.4. Gebola Köyünün İsmi	82
3.3.2. Tabiat Unsurlarıyla İlgili Efsaneler	82
3.3.2.1. Mir Hasan ve Koli Baba Dağları.....	82
3.3.2.2. Ağrı Dağı, Köse Dağı, Süphan Dağı.....	82
3.3.2.3. Süphan Dağı'nın Patlaması	82
3.3.2.4. Kocakarı Günleri/ Kocakarı Fırtınası (Roje Pire / Bagera Pire)	83
3.3.2.5. Kurdoğlu Fırtınası (Bagera Kurdoğlu).....	83
3.3.2.6. Gameş (Camış) Kıran.....	84
3.3.2.7. Giskiloke Pire.....	84
3.3.2.8. Şubatok / Azbat	84
3.3.2.9. Mem ve Zin Gölü (Gola Mem u Zine).....	85
3.3.2.10. Bulanık Göl (Gola Şelü).....	85
3.3.3. Sularla İlgili Efsaneler	85
3.3.3.1. Yılanlar Kuyusu (Hezna Mera).....	85
3.3.3.2. Kuruyan Çeşme	86
3.3.3.3. Gelin Çeşmesi (Kani Buk)	86
3.3.4. Yer Adlarıyla İlgili Efsaneler	87
3.3.4.1. Kocakarı Mağarası (Kulka Pire)	87
3.3.4.2. Şeyh Yakup Tepesi	87
3.3.4.3. Kale ve Pire	87
3.3.5. Sevdayla İlgili Efsaneler	88
3.3.5.1. Koli Baba Dağı'ndaki Su Kanalları	88
3.3.5.2. Kızıl Ziyaret	88
3.3.5.3. Siyabend ve Hece.....	89
3.3.5.4. Han Aslı ile Kerem.....	89
3.3.5.5. Leyl u Mecnun	90
3.3.6. Hayvanlarla İlgili Efsaneler	91
3.3.6.1. Yarasa.....	91
3.3.7. Diğer Açıklayıcı Efsaneler.....	91
3.3.7.1. Gavesti	91
3.3.7.2. Ömerî	91
3.4. Tarihi Efsaneler	92
3.4.1. Tarihi Olay ve Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler	92
3.4.1.1. Alp Arslan'ın Ordusu.....	92
3.4.1.2. Cibranlı Halit Bey (Halid Bege Cibri)	92
3.4.1.3. Sultan Murat Yolu.....	93
3.4.2. Kaleler, Surlar, Köprülerle İlgili Efsaneler.....	93
3.4.2.1. Murat Köprüsü	93
3.4.2.2. İskender-i Zülkarneyn	94
3.4.2.3. Zernak Kalesi	94
3.5. Dinî Efsaneler	94
3.5.1. Velîlerle İlgili Efsaneler	94
3.5.1.1. Kule Reş	94
3.5.1.2. Divane Ömer	95
3.5.1.3. Mele Hasane Banokî	95
3.5.1.4. Şeyh Aliye Ose.....	96
3.5.1.5. Şeyh Bahaddin	96
3.5.1.6. Şeyh Cürruh (Cüneyd-i Abid).....	97
3.5.1.7. Şeyh Yusuf.....	98
3.5.1.8. Şeyh İdris	98

3.5.1.9. Aynü'l Melek	99
3.5.1.10. Şeyh Eyübu'l Bazit Kasri.....	99
3.5.1.11. Pinediz Baba.....	99
3.5.1.12. Şeyh Bal	100
3.5.1.13. Seyyid Ahmet.....	100
3.5.1.14. Molla Müştak	101
3.5.1.15. Divane Ali	101
3.5.2. Ziyaret Yerleriyle İlgili Efsaneler.....	102
3.5.2.1. Şeyh Muhammede Şorike	102
3.5.2.2. Küt Baba	102
3.5.2.3. Hazır Baba.....	103
3.5.2.4. Seyyid Şeyh Tahir	103
3.5.2.5. Şehide Dare (Fakı Muhammed).....	103
3.5.2.6. Şeyh Mede Kenere	104
3.5.2.7. Hz. Ali'nin Dilek Taşı.....	104
3.5.2.8. Şeyh Hafız İbrahim	104
3.5.2.9. Gebelik Ağacı (Dara Hemle)	105
3.5.2.10. Yedi Muhammed (Heft Muhammed).....	105
3.5.2.11. Şehide Koli Baba.....	105
3.5.3. Peygamberler, Hızır ve Diğer Din Büyükleriyle İlgili Efsaneler	106
3.5.3.1. Fekiye Teyran.....	106
3.5.3.2. Hızır	106
3.5.3.3. Hızır ve İlyas	107
3.5.3.4. Hz. Ali'nin Zülfukarı	107
3.5.3.5. Hz. İsa	107
3.6. Diğer Efsaneler.....	108
3.6.1. Büyük Hamurpet Gölü.....	108
SONUÇ	109
KAYNAKÇA.....	111
EK 1-Kaynak Şahıslar Listesi	117
EK 2- Efsanelerle İlgili Fotoğraflar	119
EK 3-Efsane Derleme Fişi.....	128
ÖZGEÇMİŞ	130

ÖZET

Anonim Halk Edebiyatı'nın bir türü olan efsaneler, belirli şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılan, kalıplaşmış üslubu ve şekli olmayan halk anlatımlarıdır.

Muş, sözlü kültür ürünleri bakımından son derece zengin bir ildir. Bu bakımdan çalışmamızda, Muş'taki önemli sözlü kültür ürünlerinden birisi olan efsaneler çalışma konusu olarak seçilmiştir. Bu yapılırken de Muş ve ilçelerindeki efsaneler derlenip, tek bir kaynak altında toplanıp, onları bilimsel yöntemlerle tasnif ettikten sonra, yerel kültürel değerlerden hareketle, ulusal kültüre ve akabinde de evrensel kültüre katkı sağlayabilmek amaç edinilmiştir.

Çalışma, Muş il merkezi, ilçeleri, bunlara bağlı köyleriyle sınırlandırılmıştır.

Araştırmada yöntem olarak alan araştırması yöntemi kullanılmıştır. Alana çıkıldığı zaman da çoğunlukla görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Derlenecek efsanelerin büyük bir kısmı bu yöntem kullanılarak, ses kayıt cihazlarıyla kaydedilmiş, arkasından da yazıya aktarılmıştır. Saha araştırmalarında zaman kazanmak için anket yöntemi bir ön araştırma yöntemi olarak uygulanmıştır.

Çalışmalar neticesinde derlenen 101 efsane metni, altı ana başlık ve yirmi altı başlık olarak tasnif edilmiştir. Akabinde efsanelerin motifleri tespit edilerek bu motifler üzerinden kısa değerlendirmelere gidilmiştir. Yapılan değerlendirmelerden sonra çalışmada yer alan efsaneler, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde anlatılan varyantları ile mukayeseye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anonim Halk Edebiyatı, Folklor, Efsaneler, Muş

SUMMARY

MUS LEGENDS (REVIEW- TEXT)

Legends, which is a genre of Anonymous Folk Literature, are folk narratives without stereotypes and forms that are told about certain individuals, places and events.

Mus is an extremely rich province in terms of oral culture products. In this respect, legends, one of the most important oral culture products in Mus, were chosen as the subject of the study. In this process, the legends in Mus and its districts were compiled and collected under a single source and classified by scientific methods.

The study was limited to the city center of Mus, its districts and their villages.

Field research method was used as the method. Interview method was preferred when the field was reached. Most of the legends to be compiled were recorded with voice recorders using this method and then transcribed. In order to save time in field research, the survey method was applied as a preliminary research method.

As a result of these studies, 101 legends have been classified as six main titles and twenty sub titles. Afterwards, motifs of legends were determined and short evaluations were made on these motifs. After evaluations, the legends in the study were compared with the variants described in various parts of Anatolia.

Keywords: Anonymous Folk Literature, Folklore, Legends, Mus

ÖNSÖZ

Türk halk edebiyatının anlatmaya bağlı türlerinden biri olan efsaneler belirli şahıs, yer ve olaylar hakkında anlatılan, kalıplaşmış bir üslubu ve şekli olmayan kısa halk anlatımlarıdır.

Efsaneler, fonksiyon itibarıyla hoşça vakit geçirme görevi üstlenmediklerinden kimi sosyal ortamlarda özel olarak da icra edilmemekte çoğu zaman bir iki kişilik küçük sohbet grupları esnasında kendiliğinden anlatılmaktadır. Fakat günümüzde kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, efsane gibi sözlü kültürün ürünü olan pek çok türün anlatılma ve aktarılma ortamlarını kaybettirmektedir.

Muş, sözlü kültür ürünleri bakımından son derece zengin bir il olup kırsal kesimlerinde kitle iletişim araçlarının etkisi kısmen daha azdır. Nesilden nesile aktarılan şifâhî ürünlerden biri olan efsaneler, halkın kolektif zihninde varlığını hâlâ taptaze korumaya devam etmektedir. Bununla birlikte git gide anlatma ortamlarını kaybeden bu türün bir an önce yazıya geçirilmesi için saha çalışmalarına hız verilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada, Muş'taki sözlü kültür ürünlerinden biri olan efsaneler çalışma konusu olarak seçilmiştir.

Çalışmadaki amaç, Muş ve ilçelerindeki efsanelerin derlenip, yazıya geçirilerek tek bir kaynaktan toplanması ve efsanelerin bilimsel yöntemlerle tasnifi yapıldıktan sonra, yerel kültürel değerlerden hareketle, ulusal kültüre ve sonrasında evrensel kültüre katkı sağlayabilmektir.

Yapılan bu çalışmada saha çalışması Muş ve ilçeleri, bunlara bağlı köyler ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmada yöntem olarak sahada derleme yöntemi tercih edilmiştir. Alana çıkılmadan önce saha çalışmalarında zaman kaybetmemek adına anket yöntemi bir ön araştırma yöntemi olarak kullanılmıştır. Efsaneler, görüşme yöntemi ile ses kayıt cihazlarıyla kaydedilmiş, Türkçe anlatılanlar özgün halleri muhafaza edilerek yazıya aktarılmışken Kürtçe anlatılanlar ise Türkçeye çevrilerek yazıya aktarılmıştır.

Çalışma; Önsöz, Giriş, üç Bölüm, Sonuç, Kaynakça ve Ekler'den oluşmaktadır.

Giriş'te Muş ilinin tarihi, coğrafyası hakkında verilen kısa bilgilerden sonra, çalışmanın konusu ve kapsamı, amacı ve çalışmadan kullanılan yöntemlerle ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Birinci Bölüm’de efsane kavramı üzerinde durularak efsanenin tanımı, teşekkülü, işlevi, diğer türlerle ilişkisi ve efsanelerin tasnifinden bahsedilmiştir.

İkinci Bölüm, yapılan tasnif doğrultusunda çalışmaya alınan 101 efsane metninin değerlendirmesine ayrılmıştır. Yapılan tasnife göre numaralandırılan metinler özetlenerek, motif yapıları üzerinde kısa değerlendirmeler yapılmıştır. Akabinde çalışmada yer alan metinler, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde tespit edilen varyantları ile mukayese edilmiştir.

Üçüncü Bölüm’de derlenen efsane metinleri tasnifteki sıralamaya bağlı kalınarak yazıya geçirilmiştir.

Çalışmamızın Sonuç kısmında yapılan inceleme ve mukayeselerden sonra varılan sonuçlar ana hatlarıyla ortaya konulmuştur.

Kaynakça’da çalışmada faydalanılan eserler, yazar ve soyadına göre verilmiştir.

Çalışmanın son bölümü olan Ekler, derleme yapılan kaynak kişiler hakkında bilgilere, efsanelerle ilgili fotoğraflara ve son olarak da derleme çalışmalarına çıkmadan önce metin tespiti için kullanılan Efsane Derleme Fişi’ne yer verilmiştir.

Derleme çalışmaları sırasında yardımlarını esirgemeyen Muş halkına, her türlü doküman ve verilerin temininde bana yardımcı olan kamu kurum ve kuruluşlarının yönetici ve personeline teşekkür ederim.

Çalışmamda ve yüksek lisans eğitimim aşamasında arkadaşım Berna ÖZOĞUL’un karşılıksız desteği için teşekkür ederim.

Derleme faaliyetleri boyunca beni yalnız bırakmayan, desteğini eksik etmeyen fedakâr kardeşlerime, efsanelerin Kürtçeden Türkçeye tercümesinde büyük yardımlarını gördüğüm annem Rahime EKMEKÇİ’ye ve bu uzun çalışma sürecinde maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen babam Nevzat EKMEKÇİ’ye şükranlarımı sunarım.

Tez konusunun tespitinden başlayarak tezin bitmesine kadar geçen sürede yardım ve önerilerinden istifade ettiğim hocam Sayın Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT’a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Dilan Nur Ekmekçi

Antalya-2020

GİRİŞ

A. Muş Hakkında Genel Bilgiler

1. Muş İsminin Kökeni

Muş isminin kökenine dair pek çok rivayet mevcuttur. Bu rivayetlerin biri Muş isminin İbrani kökenli olduğuna işaret etmektedir. Muş, İbranice’de ‘’otlak, sulak memleket’’ anlamına gelmektedir (San,1966: 10). Bir diğer rivayet ise Muş adı suların bolluğunu ifade eden Süryanice "muşa" kelimesinden geldiğini yönündedir. Bazılarına göre ise şehri kurduğu söylenen Muşet adlı bir kişiden kaynaklanır (Türkiye Diyanet Vakfı, 1966:369).

Muş isminin Muşkiler’den kaynaklı olduğu başka bir rivayet vardır. Buna göre Orta Anadolu’da Hatti egemenliğine son vererek doğuya doğru genişleyen Muşkiler’in bir kolu Muş yöresine gelerek şehrin temelini atmıştır (Günaltay,1937:283-284).

Muş’un ismiyle ilgili dini bir rivayete göre, bu isim Nuh Peygamber’in oğullarından biri olan Yasef’in torunları olan Muşoğulları tarafından kurulduğu şehrin isminin ise buradan geldiği yönündedir (San,1966: 10).

İslam öncesi dönemlere ait kaynaklarda Muş, Taraunitis, Taraun veya Daron olarak anılır. Bu isim Orta çağda Taran şeklini almıştır. İslami devirde ise Tarun biçiminde kullanıldığını öğreniyoruz (Türkiye Diyanet Vakfı,1966: 661).

İsmi çeşitli dillerdeki sözlük anlamlarına baktığımızda; Arapça’da Muşa, ‘’şeffaf, ince ve parlak’’, Farsça’da ‘’fare, sıçan, nehirlere yolcu taşıyan küçük vapur ve küçük gemi’’ anlamlarında kullanıldığını görmekteyiz (San,1966: 10).

Kaşgarlı Mahmut’un Divan-ı Lügat-i Türk (1985:438) adlı eserinde yer alan bir deyimde Muş isminin ‘’kedi’’ manasına geldiği görülmektedir.

Öldeçi sıçgan muş taşakı kaşır. (Ölecek sıçan kedi taşığı kaşır.)

Evliya Çelebi’nin Seyahatname (1986:178-179) adlı eserinde Muş ile ilgili bilgiler verilip Muş isminin kaynağı şu sözlerle belirtilmektedir:

Van eyaleti hükmünde Van deryası sahilindeki Tahtuvan subaşılığına iki menzil ve Bitlis’e bir menzil yakındır. Şerefname tarihinin dediğine göre bu Muş şehri, Azerbaycan şehirlerinden bir tanesi idi. Sonra Van deryasının kuzeyinde (Adilcevaz) kalesi yakınındaki Süphan dağında halen mahfuz durup 40-50 senede bir ses duyulur, 70-80 senede bir kere 5- 10 gün kadar Süphan kayasından kuyruğunu çıkarır bir yedi başlı ejder, o asırda fırsat bulup bütün Nemrutluları yiyerek Allah’ın emriyle yine Süphan dağındaki mağarasına girip mahpus kalmıştır. Sonra yine Nemrut lâin kavmine Cenab-ı Hak Muş sahrasında bir büyük fare hâsıl edip bütün Nemrutluları yedirerek Muş ahalisini helak ettiği için şehrin adına Muş derler. Muşun çıktığı büyük mağara halen görülür. Bu mağara içinde olan fare ve sıçan başka

bir diyarda yoktur. Allah'ın emriyle İskender'in Filkos namındaki hekiminin tılsımı sebebiyle Muş Sahrasında asla sıçan olmaz. Timurlenk Al-i Osman üzerine hareket edince bu Muş şehrini ve kalesini harap, halkını kebab, evlerini tûrap eylemiştir ki halen haraplı eserleri görülür. Şehir, Muş sahrasının ağzında bir dağın eteğindedir.

2. Muş'un Tarih İçindeki Yeri

Muş şehrinin ilk defa ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu hakkındaki bilgiler yetersizdir. İlk Çağ'da şehrin ilk defa Muşkiler tarafından kurulduğu kaydı mevcuttur (Günaltay, 1937:283-284). Muşkiler, İç Anadolu'da ortaya çıkmış ve Trako Friglerin öncüleri olarak tahmin edilir. Asurlar üzerinde akınlarda bulunan Muşkiler'in ismi bu sebepten Asur kaynaklarında sıklıkla geçmektedir (Günaltay,1937:284).

Nazmi Özçelik (2002:68) Urartu devletinin Anadolu'ya egemen olma zamanı Hurriler'in Anadolu'ya hâkim oldukları zamandan daha geç bir tarihte mümkün olduğunu söylemektedir. Hititler, Milattan Önce 5000-1000 yılları arasında Muş Şehri'nde egemenlik kurmuş ve Muş ismine Hurri demişlerdir. Asur tabletlerinde, Van Gölü'nün etrafında Urartu adlı bir Türk devletinin olduğu belirtilmektedir. Urartular'dan sonra bu bölgede Haldi Devleti'nin kurulduğu, Milattan Önce 700 yıllarında ise Kimmerlerin egemenliğine geçtiği bilinmektedir. Akabinde Med ve Perslerin akınlar düzenlediği bu bölge sonraki dönemlerde Makedonyalılar'ın ve Partlar'ın eline geçmiştir (San, 1947:7).

Doğu Anadolu bölgesi, özellikle dönemin iki büyük gücü olan Romalıların ve Sasanilerin dikkatini çekmiştir. Bu iki güç arasında yaşanan mücadelelerden sonra büyük darbe alan Romalıları geri çekilirken Sasaniler, Part Devleti'ni yıkarak bu bölgeyi egemenlikleri altına almışlardır. İki büyük gücün sonraki yıllarda anlaşma yapmasıyla bu bölge tekrar Romalıların hâkimiyeti altına girmiştir. Milattan Sonra 590-628 yılları arasında bu bölge tekrar Sasani egemenliğine girmiştir (San, 1947:8).

Hiz. Ömer döneminde İslâm ordularınca akınlar düzenlenen bu bölge, Abbasiler döneminde bir uç bölgesi haline geldi. Şehrin bugünkü ismi olan Muş, bu dönem itibariyle İslâmî kaynaklarda yer almaya başlamıştır (Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü,2007:140).

11. yüzyıl itibariyle Türkler, kitleler halinde Anadolu'ya girmeye başlar. İbrahim Yinal komutasındaki Türk ordusu 1049 yılında Muş şehrine kadar gelir. 1055-1056 yılları arasında Tuğrul Bey Selçukluların Doğu Anadolu'ya düzenledikleri seferlerden birinde Malazgirt'i kuşatmışsa da başarılı olamamış, nitekim şehrin kesin ele geçirilmesi Tuğrul Bey'in ölümünden sonra Malazgirt Savaşı'nı komuta eden Sultan Alparslan ile gerçekleşmiştir. 1071 yılında Malazgirt Savaşı'nda Bizans ile savaşan Türk orduları bu

savaştan zaferle ayrılmış, Anadolu kapıları Türklere açılarak bölgedeki Bizans egemenliği sona ermiştir. Bu zafer ile birlikte Türk orduları Anadolu'nun fethine başlarlar. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması yeni bu bölgenin kültür tarihinde yeni bir dönemi başlatacaktır (Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2007:140)

Malazgirt'in fethinden sonra Selçuklular, ele geçirdikleri bölgeleri gönderdikleri valiler aracılığıyla yönetmişlerdir. Muş ve çevresi Büyük Selçukluların egemenliğinde Ahlatşahlar (Sökmenliler), Sundukoğulları ve Mervanilere iktâ olarak verilmiştir (Eser, 2014:1).

1100 yıllarında Sökmenoğulları devrinde Muş ve çevresi tamamen Türkleşmiş ve imar faaliyetleri ile Doğu Anadolu'nun zengin ve kalkınmış şehirlerinden biri haline gelir. Öyle ki Doğu Anadolu, hiçbir zaman Ahlatşahlar yönetimi zamanındaki gibi bir zenginliğe ve kültür yüksekliğine ulaşamamıştır (Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2007: 141)

13. yüzyılın ilk yıllarında iyice zayıflayan Ahlatşahlar, Eyyubîler tarafından egemenliklerine son verilir. Kısa süreli Harzemşah yönetiminde kalan ve Celâleddin Hârizmşah tarafından yağmalanan Muş ve çevresi, 1232'de Anadolu Selçukluları hâkimiyetine girmiştir. Bu hâkimiyet uzun sürmemiş zira Moğolların 1242'de Erzurum'u almaları ile başlayan akabinde 1243'de Köseadağ Savaşı ile Anadolu Selçuklularını yenmek ile sonuçlanan bu süreçte bölgenin hâkimiyeti Moğollara geçmiştir (Eser,2014:1). Moğollar bölge üzerindeki hâkimiyetlerini, Selçuklu Sultanını başta bırakıp valiler atamak suretiyle gerçekleştirmişler, böylece bölgeyi ve Anadolu'yu kendilerine bağlı bir eyalet durumuna getirmişlerdir. Ancak bu dönemlerde Moğolların akınlarıyla Muş'un harap hale getirildiğini daha sonraki seyyahlar ifade etmektedir. Buna rağmen Muş yöresinde günümüze ulaşabilen en erken yapılar olan Esenlik Köyü (725/1325) ve Hacı Şeref (743/1343) camileri bu dönemden kalma eserlerdir (Eser, 2014:203).

13. yüzyılın ilk yarısında Moğol istilâsı ile tamamen tahrip olan Muş şehri, 1387'de Karakoyunlu yönetimine geçer (Türkiye Diyanet Vakfı,1966:369).

Moğol istilâsından sonra Doğu Anadolu'da bu kez İran üzerinden batıya doğru ilerleyen Timur tehlikesi ortaya çıkmıştır. 1387'de Doğu Anadolu'daki Karakoyunlu hâkimiyeti sona ermiş, bu topraklar Timur'un egemenliği altına girmiştir. Timur'un önünden kaçan Türkmen boyları Karakoyunlu topraklarına girince Karakoyunlu hükümdarınca Muş, Bulanık Malazgirt ve Varto'nun dağlık kesimlerine yerleştirildiler. Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf, Timur'a karşı koyamayınca Osmanlılara sığındı. Karakoyunlu topraklarına giren Timur girdiği her yerde yaptığı gibi Muş ve Malazgirt'i de tahrip etti, halkı kılıçtan geçirdi.

Arkasından bu bölgede Akkoyunlular devri başlamıştır (Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2007: 141)

1473 yılında Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan, Otlukbeli Savaşı'nda Osmanlı Hükümdarı Fatih Sultan Mehmet'e yenilir. Ancak Muş ve çevresinin idaresi Akkoyunlular'da kalmaya devam etmiştir. Yavuz Sultan Selim'in 1514 Çaldıran zaferinden sonra Muş ve çevresi kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bölgede mahallî beyler ile yapılan güç birliği sonrasında Muş ve çevresindeki Safevî kuvvetleri uzaklaştırılarak Osmanlı hâkimiyeti sağlanmıştır. Osmanlı mülkî idare teşkilatında Muş, kendisine yakın olan mahallî birimler içinde sık sık yer değiştirmiştir. Muş, bazen Van eyaletinin bir sancağına merkez iken, bazen de bu eyalete bağlı Bitlis Hanlığı'na tabii bir nahiye olarak gösterilir. Bitlis Hanlığı'nın ortadan kalkmasından sonra Muş Erzurum eyaletine bağlı sancağın merkezi olurken, Bitlis'te Muş'a bağlandı (Türkiye Diyanet Vakfı, 1966:369-370).

1879 Berlin Antlaşması ile birlikte Doğu Anadolu'da idari ıslahatlara gidilmesini öngören madde gereğince Muş, Bitlis vilâyetine bağlı sancak merkezi oldu. Muş, Cumhuriyet dönemine kadar Bitlis vilâyetine bağlı kaldı (Türkiye Diyanet Vakfı, 1966:370)

1. Dünya Savaşı sırasında Muş, 1916 yılında Rus işgaline uğrar. Bu işgal sürüp aynı yılın temmuz ayında şehir kurtarılır. Ruslar Muş'u tekrar ele geçirince 1 Mayıs 1917 tarihinde şehir işgalden bu kez kesin olarak kurtarılır. 18 Ağustos 1917'de yapılan ateşkes antlaşması ile birlikte Ruslar Doğu Anadolu'dan çekilirler (Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2007:143)

Cumhuriyetin kurulmasından sonra Muş, 1924'de il durumuna getirilmiştir. Muş, Şeyh Sait isyanı sebebiyle 1926'da tekrar Bitlis'e bağlı bir ilçe konumuna getirilmiştir. 2 Haziran 1929'da Muş tekrar il olmuştur. Aynı yıl Bitlis de Muş'a bağlanır. Muş iline, 1935'de Bulanık, Varto ve Malazgirt, 1987'de Hasköy ve 1990'da Korkut ilçe konumuna getirilmiştir (Kulağuz, 1997: 20-21).

3. Muş'un Coğrafi Durumu

Muş ili, Doğu Anadolu Bölgesindedir. 39° 29' ve 38° 29' kuzey enlemleriyle 41° 06' ve 41° 47' doğu boylamlarının arasındadır. Yüzölçümü 8196 km²'dir. Türkiye yüzölçümünün yüzde 1,1'ini kaplar. Erzurum, Ağrı, Bitlis, Batman, Diyarbakır ve Bingöl illeriyle çevrilmiştir. Merkez ilçe dışında Bulanık, Hasköy, Korkut, Malazgirt ve Varto olmak üzere beş ilçeye ayrılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumunun Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) 2016 yılı sonuçlarına göre Muş'un nüfusu 404.544 kişidir (Muş Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2018:1)

Muş ili yüksek ve dağlı bir yörededir. İl alanının yüzde 34,9'unu kaplayan dağlar, Güney Doğu Torosların uzantılarıdır. Bu dağlar, Alp-Himalaya kıvrım sistemiyle birlikte oluşmuş genç dağlardır. Rakım, genellikle 1250 metrenin üzerindedir. Genç ve verimli alüvyonlarla örtülü ovalar, il yüzölçümünün yüzde 27,2'sini kaplar. Murat vadisi il topraklarını doğu-batı doğrultusunda parçalamıştır. Genellikle 1500-1700m rakımlı platolar il alanının yüzde 37,9'unu kaplar.

İl alanının kuzey ve kuzeybatısında yer alan bu platolar Murat vadisinin tavanı ile bu dağların zirveleri arasında sıralanır. Az dalgalı ve kalın bir toprak tabakası ile örtülüdürler. Bol sulu ve otludurlar. Bu nedenle Muş tarımının en gelişmiş dalı hayvancılıktır.

Muş ilindeki vadiler Murat Irmağı ve kollarınca açılmıştır. Bu vadilerin en önemlisi Murat Vadisidir. Muş il alanının yüzde 27,2'sini ovalar oluşturur. En önemlisi Muş, Bulanık, Malazgirt ve Liz Ovalarıdır.

Muş il alanı Fırat Havzası içindedir. İl topraklarını sulayan önemli akarsular Murat ile onun kolu olan Karasu'dur.

Murat Irmağı: Van Gölünün kuzeyindeki Aladağ'dan doğar. Uzunluğu 600 km kadardır. Muş il sınırlarına kuzey doğudan girer. Kuzey-güney doğrultusunda bir süre akan ırmak bu sırada birkaç küçük dereyle ve doğuda da Karakaya Deresiyle birleşir. Debisi 200–300 m³'tür. Debi ırmağın kabardığı zamanlarda 2500m³ bulur. Suyun azaldığı zamanlarda ise 50–70 m³ kadar düşer. Murat ırmağını besleyen diğer akarsular şunlardır: Badişah, Şehit, Heftreng, Körsuyu, Liz, Köşker dere ve çaylarıdır.

Karasu: Güroymak'dan doğar. Muş il sınırlarına güneyde girer. Uzunluğu 68 km kadardır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda akar. Başlıca kolları Daralı ovadan kaynağını alan 27 km uzunluğundaki Abdulbahar, Kazana Tepesinden doğan 35 km uzunluğundaki Kelereş ile Çar ve Karni'dir. Muş il sınırları içindeki diğer önemli akarsular şunlardır: Aynı adlı dağdan doğan Çiçekveren Deresi (13 km), Aktuzladan doğan Heronek suyu (24 km), Bilican dağından kaynağını alan Liz Suyu (32 km), Kımsoradan doğan Çılbuhur deresi (27 km) ve Hamurpet Dağından kaynağını alan Memanlı suyudur (24 km).

Muş ili sınırları içinde kalan başlıca göller: Haçlı (Bulanık), Hamurpet (Akdogan), Küçük Hamurpet, Gaz (Kaz)gölleridir.

Haçlı (Bulanık) Gölü: İlin güneydoğusunda Bulanık ilçesinin güneyindedir. Göl adını güneyindeki Haçlı Köyünden almıştır. Göl Bulanık adını ise suyun genellikle bulanık oluşundan almıştır. Bir lav seti gölüdür. Haçlı gölü de kuzeyindeki Kızıkopan volkanının yükselmesi ile oluşmuştur. Yüzölçümü 10 km² kadardır. Gölde derinlik 7 m. aşmaz. Haçlı Gölü güneybatıdan akan Şeyhtokum Deresi ile birkaç kaynaktan beslenir. Gölün su düzeyi

bütün yıl boyunca hemen, hemen aynı kalır. Kışın donduğunda göl sathında yürünebilmektedir. Gölde alabalık ve aynalı sazan bulunmaktadır.

Büyük Hamurpet Gölü: Varto ilçesinin kuzeybatısında Hamurpet dağlarının batısında yer alır. 2149 Rakımda ve 21 metre derinliğindedir. Yüzölçümü 1088 km²'dir. Gölün her tarafı dik kayalarla çevrilidir. Derinliği küçük göle nazaran daha az olduğundan yeşil renktedir. Kaynak ve kar suları ile beslenir. Kış aylarında donar, su seviyesi tüm yıl boyunca pek değişmez. Gölde bol miktarda aynalı sazan balığı ile ördek, kaz, turna ve kunduz da bulunmaktadır. Gölün bulunduğu alan volkanik özellikler taşımaktadır. Fazla olan suyu yakınından geçen İskender çayına boşaltır.

Küçük Hamurpet Gölü: Büyük Hamurpet gölünün yaklaşık 300 m kadar güneyinde ve 2173 rakımda küçük dairesel bir yapısı vardır. Gölün alanı 149 km² dir. 47 metre derinlikte olduğundan mavi bir görünüme sahiptir. Dipten Büyük Hamurpet'e akıntısı bulunmaktadır.

Gaz (Kaz) Gölü: Malazgirt ilçesine bağlı Aktuzla Bucağının yakınlarındaki bu göl Karstik bir göldür. Gölün suyu tuzlu ve acıdır. Derinliği azdır. Kenarları sazlıktır. Bu nedenle ilkbaharda burası göçmen kuşların akınına uğrar. Kaz, ördek, su tavuğu en çok rastlanılan hayvan türleridir (Muş Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü,2018: 3-4).

B. Çalışma Konu ve Kapsamı

Muş, bünyesinde barındırdığı çeşitli etnisiteler sayesinde kültürel çeşitlilik arz eden, Türkiye'nin en eski yerleşim yerlerinden biridir. Bu bağlamda folklorik malzeme yönünden çok zengin bir araştırma sahasıdır.

Biz de bu araştırmanın konusunu Muş Efsaneleri olarak belirledik. Araştırmanın konusu; Muş il, ilçe, belde ve köylerinde anlatılan efsanelerin derlenerek tespiti ve bu efsanelerin Halkbilimi inceleme metotlarıyla incelenmesidir.

Araştırmanın kapsamı; Muş il merkezi, ilçe, belde ve bunlara bağlı köyler olarak belirlenmiştir. Merkez ilçe dâhil olmak üzere 6 ilçe ve 73 köy çalışmamızın sahasını oluşturmuştur. Bu kapsamda önceden belirlenen bu ilçe ve köylerin pek çoğuna gidilmiş, sahada görüşme yöntemiyle efsane derlemeleri yapılmıştır.

C. Araştırmanın Amacı

Araştırmada gün geçtikçe yaratım ve icra ortamlarını kaybeden efsanelerin kayıt altına alınması ve akabinde bu efsanelerin Halkbilimi inceleme metotlarıyla incelenmesi amaç edinilmiştir. Bu bağlamda efsanelerin kendi bünyelerinde barındırdığı motiflerden hareketle bu anlatmaların kültürel kodları çözümlenmeye çalışılmıştır.

D. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda sahaya çalışmalarına başlamadan önce efsane derleme fişleri hazırlanarak Muş il ve ilçelerinde lise düzeyindeki okullara dağıtılmıştır. Derleme fişlerinden çıkan sonuçlara göre gidilecek yerler belirlenmiş ve akabinde saha çalışmalarına başlanmıştır.

Kaynak kişilerin tespiti için muhtarlardan ve köy halkından yardım alınmıştır. Saha çalışmaları sırasında konumuz için en uygun yöntem olan görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Bu görüşmeler boyunca önceden hazırlanan derleme fişinde yer alan sorular sorulmuştur. Derleme fişinin yetersiz kaldığı durumlarda ise görüşme doğal seyrine bırakılmış ve kaynak kişiye efsaneleri hatırlatıcı birkaç soru sorulmuştur. Efsaneler, görüşme yöntemi boyunca çoğunlukla ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Kaynak kişilerin ses kayıt cihazını istemedikleri durumlarda ise efsaneler not tutularak yazıya geçirilmiştir.

Çalışmalarımız sırasında bir ön bilgi toplamak amacıyla kullanılan efsane derleme fişi, çalışmanın sonunda yer alan EK- 3'te ve kaynak kişi bilgileri ise EK-1'de verilmiştir.

Saha çalışmalarımız neticesinde Muş il, ilçe, belde ve bunlara bağlı köylerden 140 efsane derlenmiştir. Bu efsanelerden bazıları birbirine benzedikleri, motif bakımından eksik oldukları için çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Sonuç olarak 101 efsane geleneğine riayet etmek suretiyle bu efsanelerden yalnızca 101 tanesini çalışmaya almayı tercih ettik.

Saha çalışmalarından elde edilen efsaneler, Kürtçeden Türkçeye tercüme edilerek yazıya aktarılmıştır. Kürtçeden Türkçeye tercüme sebebiyle efsanelerin özgün halleri muhafaza edilememiş olsa da efsaneler muhtevası değiştirilmeden aktarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EFSANE KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

1.1 Efsane Terimi ve Tanımı

Bir terim olarak ‘‘Efsane’’ kelimesi, Fars menşeli ‘‘fesane’’ kelimesiyle ilgili olup Türkçe’ye sonradan girmiştir. Batı dillerinde Lâtince ‘‘legendus’’ kökünden çıkarak ‘‘legenda, legend, leggenda, leyenda’’ gibi kelimeler efsaneyi karşılamak için kullanılır (Sakaoğlu,1980:4). Ayrıca Arapça’da ‘‘ustûre, esâtir’’, Rusça ‘‘predaniya, skaz’’, Almanca ‘‘sage’’, Yunanca ‘‘mythe/mythos’’ terimleri de efsane kavramını karşılayan kelimelerdir (Ergun,1997:1).

Bu tür, Türkiye Türkleri arasında ‘‘efsane, menkıbe, esatir’’ terimleriyle adlandırılırken Türkiye Türkleri dışındaki diğer Türk boyları epsane, rivayet, mif, legenda, anız, anız-engime, ekiyet, aytıv, tavruh, kep-kuuçın, kip-çoooh, çoooh-çaah, töögü çugaa, comok gibi terimlerle karşılanmaktadır (Ergun,1997:2).

Efsane türü hakkında Batı ve yerli kaynaklarda farklı tanımlar bulunmaktadır. Ama bu tanımların hepsi nihayetinde bilinen en iyi tarif olan Grimm kardeşlerin yaptığı tarife dayanmaktadır. Alman Grimm Kardeşler, efsaneyi şu şekilde tanımlamışlardır; ‘‘Efsane, gerçek veya hayalî, muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir’’(Sakaoğlu,1980:4).

Max Lüthi ise efsaneyi şu şekilde tanımlamıştır:

Efsane kavramı, duygusal bir anlatımla, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gerçek olaylar anlatıldığını iddia eden, dinleyicilere bu olayın gerçek olup olmadığını, gerçek ise nasıl olduğunu düşündüren ve bu gerçekten haberdar olmayı isteyen, nesilden nesile sözlü aktarım yoluyla geçen ve karakteristik bir şekilde sahip anlatım türünün adıdır. Dar anlamda masal ile efsane arasında benzerlik varsa da, olayların gerçekliği bakımından büyük farklılık bulunur (Eker vd.,2003:314).

Yukarıda yapılan tariflerin dışında sözlük ve ansiklopedilerde de efsane tarifleri verilmiştir. Bunlardan Şemseddin Sami, Kamus-ı Türkî adlı eserinde efsaneyi, ‘‘ 1. Masal, asılsız hikâye, hurafat, 2. Şöhret bulup dillere düşen vak’a ve hal, destan’’ olarak tarif etmiştir (Sami,1978:136) .

Ferit Devellioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat’ında efsaneyi şöyle tarif etmiştir: ‘‘1. Asılsız hikâye, masal, boş söz, saçma sapan lakırdı, 2. Dillere düşmüş, meşhur olmuş hadise’’ (Devellioğlu, 2010:234).

Türk Dil Kurumu tarafından yayına hazırlanan Türkçe Sözlük'te ise efsane: 1. Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylence, 2. Gerçeğe dayanmayan asılsız söz, hikâye'' olarak tasnif edilmiştir (Türk Dil Kurumu, 1988:433).

Doğan Kaya'nın hazırladığı Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü'nde efsane, ''Gerçek veya hayalî muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan hikâye'' olarak tarif edilmiştir (Kaya, 2014:317).

Türk Ansiklopedisi'nde efsane şöyle tarif edilmektedir: Başlangıçta tabiatüstü nitelikler gösteren aziz hayatlarını, sonraları da, halk muhayyilesinin veya şair yaratmalarının etkisiyle, biçim değiştirmiş tarih olaylarını anlatan harika niteliğinde hikâye'' (Türk Ansiklopedisi,1966:394).

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi ise efsane tarifini şöyle vermektedir: ''Edebiyatta, tabiatüstü nitelikler gösteren kişilerin hayatlarını, halk muhayyilesinin veya şairlerin meydana getirdiği tarih olaylarını anlatan, olağanüstü olaylarla süslü hikâyelere verilen isimdir'' (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1979:7-8).

Efsane tanımı üzerine pek çok araştırmacı da görüş belirtmiştir. Araştırmacıların efsane meselesini ele alış biçiminde benzerliklerin yanında çeşitli farklılıklar da görülmektedir. Bunların başında Ziya Gökalp gelir. Gökalp efsaneyi şöyle tanımlar: ''Ustûreler, ilahlara taallûk eden maceralardır. Menkıbeler de kahramanlara, yani nim-ilahlara isnat olunan sergüzeştlerdir'' (Gökalp,1976:105).

Pertev Naili Boratav efsane ile ilgili görüşlerini, 100 soruda Türk Halk Edebiyatı adlı eserinde ortaya koyarken konu, biçim ve dil özellikleri üzerinde yoğunlaşarak şöyle açıklamaktadır:

Efsanenin başlıca niteliği, inanış konusu olmasıdır. Onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. (...) Kısacası, efsane kendine özgü bir üslubu, kalıplaşmış kuralları, biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen bir anlatı türüdür. Halk Edebiyatının herhangi bir türünden ürünlerce konu olarak benimsendiği zaman ya da bir parça halinde yapı gereci olarak kullanılınca içine girdiği türün üslup ve biçim niteliğini kazanır. (Boratav,1982: 92).

Saim Sakaoglu, Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu adlı doçentlik çalışmasında efsanenin özelliklerini şöyle sıralamıştır:

- a) Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.
- b) Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.
- c) Umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.

ç) Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatıdır (Sakaoğlu,1980:6-7).

Halk Edebiyatına Giriş adlı eserinde, Şükrü Elçin, efsaneyi ‘‘İnsanoğlunun, tarih sahnesinde gördüğü ilk devirlerden itibaren, aynı coğrafya, muhit veya kavimler arasında gelişen, zamanla inanç, adet, an’ane ve merasimlerin teşekkülünde, az çok rolü olan bir çeşit masal’’ olarak tanımlamaktadır (Elçin, 2000:314).

1.2. Efsanenin Teşekkülü

Efsaneler, teşekkül ederken beslendikleri kaynaklara göre farklılık gösterirler. Bu yüzden öncelikle onların köklerini araştırmak gerekir. Dinî efsanelerin teşekkülü diğerlerine göre başka bir şekilde, başka bir yolla, farklı zaman süreçlerinden geçerek olmuştur. Tarihi efsaneler ise daha farklı bir yolla ve daha farklı bir zaman sürecinden geçerek oluşmuştur. Diğer efsane türlerinin oluşumu da yine bu şekilde farklılık arz eder (Ergun, 1997: 40-41).

Metin Ergun (1997: 40-45), efsanelerin teşekkülü noktasında birden fazla kökten söz eder. Bu köklerin hepsi her efsanede bulunmayabilir. Efsanenin çeşidine göre beslendiği köklerden biri önem arz edecektir. Bunlar:

1. Mitolojik kökler,
2. Tarihi kökler,
3. Dinî kökler,
4. Hayalî, fantastik kökler.

Mitolojik kökler, eski inanç sistemlerinden ve ‘‘leganda’’ teriminin kapsamı içinde olup sonradan efsaneye dönüşen mitlerden ortaya çıkan anlatımlardır. Bu tür efsaneleri mitlerden ayırmak oldukça zordur. İnsanlığın bilgi ve düşünce kapasitesi geliştikçe, bu eski mitolojik inançlar, zamanla yerlerini mitolojik kökenli efsanelere bırakırlar. Evrenin, dünyanın, yerin, göğün, yıldızların vb. cisimlerin yaratılışıyla ilgili olan bu efsaneler bütün dünyada görülür ve birbirleriyle benzerlik gösterirler.

Tarihi kökler, mitolojik köklere oranla daha yakın zamanda oluşmuştur denilebilir. Dönemi belli olan ya da olmayan bazı önemli tarihi olay ve şahısların maceralarının, insanların muhayyilesinden katılan hayali unsurlarla birlikte efsaneleştirilmesi sonucu oluşturulmuştur. Halk, efsanelerde tarihi olayı olmasını istediği şekilde; tarihi şahsı da görmek istediği şekilde kurgular. Bu efsaneler mitolojik efsanelere göre daha gerçekçi ve daha inandırıcıdırlar.

Dinî kökler, dinî kahramanların maceralarına zamanla halkın muhayyilesinden katılan hayali unsurlarla şekillenmiş efsanelerdir. Aynı şekilde dinî kitaplarda anlatılan birçok macera

da zamanla halkın arasında efsane haline gelmiştir. Halk sevdiği din büyüğünün etrafında gerçek olmasa bile birçok efsane üretmiştir. Böylelikle topluma hem din, hem de dinî büyükleri anlatılmış ve benimsetilmiştir. Dinin emir ve yasaklarını, günahı, sevabı, doğrusu, yanlışını daha iyi anlatabilmek amacıyla dinî kavramlar etrafında belli bir şahsa ve olaya bağlı olarak bu efsaneler şekillenmiştir. Bu bağlamda efsaneler, bir terbiye etme fonksiyonu üstlenmiştir.

Hayali fantastik kökler, halk, tarihte olmuş bir olayı veya yaşamış bir kahramanı olduğu gibi değil, olmasını istediği şekilde görür ve anlatır. Bunu yaparken de olaya kendi muhayyilesinden hayali unsurlar ekleyerek yapar. İşte bu ‘uydurma’ unsurlar, efsanelerin hayali fantastik köklerini oluşturur.

Efsanelerin teşekkülü noktasında görüş belirten Raoul Roieres ise bu türün oluşumunu şu üç kuralla açıklar:

1. Menşelerle ilgili kural: Aynı akli kapasiteye sahip olan bütün milletlerde muhayyile aynı şekilde tezahür eder. Böylece benzer efsanelerin yaratılışına sebep olur. ‘Aslana binip yılanı kamçı olarak kullanma’ motifi bu maddeye örnek olarak gösterilebilir.

2. Birinin yerine diğerinin geçmesi kuralı: Bir kahramanın hatırası zayıfladıkça onun şerefine yaratılmış olan efsane bu kahramanı terk eder ve daha meşhur birine mal olur. Kazakistan’da Arslan Baba ve Hoca Ahmet Yesevî’ye bağlı olarak anlatılır, kimsenin görmediği yerde tavukların kesilmesi Türkiye’de Tapduk Emre ve Yunus Emre’ye bağlı olarak anlatılır.

3. Adapte olabilme kuralı: Çevre değiştiren her efsane yeni çevrenin sosyal ve etnografik şartlarına kendisini adapte eder. Yusufçuk kuşu, İbibik kuşu ve Taraklı kuş bu gurubun örnekleri arasında verilebilir (Sakaoğlu ve Alptekin, 2006: 600).

1.3. Efsanenin İşlevi

Kültür aynası olarak nitelenen efsanelerin işlevleri diğer folklor ürünleri ile çok da farklı değildir. Folklor ürünlerinin işlevleri üzerine pek çok görüş geliştirilmiştir. Bu görüşlerin birçoğu William R. Bascom’un folklorun işlevleri hakkındaki görüşlerini temel almaktadır. Bascom, folklor ürünlerinin işlevlerini dört madde halinde açıklamaktadır. Bunlar;

1. Hoşça vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme. Çoğu gülme unsurunun altında daha derin anlamlar yatmaktadır. Aynı durum, hayal ve fantezi görüşleri için de geçerlidir.
2. Değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme.

3. Eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktarımı. Folklorun kültürün bir aynası olması dolayısıyla onun eğitimdeki rolü nesilden nesile devam eder. Yeni neslin ya da gelecek neslin içine doğduğu toplumun inşa ettiği kültürel normlara uyumu folklor ürünleri sayesinde sağlanır.

4. Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçış mekanizması. Toplumun yarattığı ve uymak zorunda olduğu kültürel normlar, istikrarını sürdürebilmesi yine kendisini inşa eden toplum bireylerinin onlara uymasına bağlıdır. Folklor, kültür kurumlarının yarattığı baskıdan bunalan bireyler için bir çıkış yolu olmaktadır (Bascom, 2014: 78-83).

Efsanelerin inanma, kutsallık ve yaptırımcılık gücü diğer folklor türlerine göre çok fazladır. Bu kutsallık ve yaptırımcılık gücü, efsaneye toplumsal işlevi bakımından diğerlerine göre oldukça farklı bir konum kazandırmıştır. Bunun yanında efsanenin anlatıcısında ve dinleyicisinde bıraktığı intiba ve heyecan efsanenin işlevini yansıtmaktadır.

Bilge Seyidoğlu, Türk toplumunun ruhî dünyasına kaynaklık eden efsanelerin toplumsal işlevleri hakkında görüş belirtirken Erzurum'da belli yerlerden derlenen efsanelerden de yola çıkarak efsaneler hakkında şunları kaydetmiştir:

1. Gelenek ve göreneklerin koruyucusudurlar. Efsanenin teşekkül ettiği yerlerde, örneğin camiler, türbeler ve ziyaret yerlerinde bazı kurallara mutlaka uyulur. Bu kurallara uyma neticesinde ortaya ritüel davranışlar çıkar. Bu tip yerler ziyaret edilirken türbe etrafında üç, yedi, bazen kırk kez dönülmesi veya ziyaretlerin belli aralıklarla belli günlerde tekrarlanması ritüel davranışlardandır.

2. Efsaneler topluma yön verir. İnsanlara iyiliği ve güzelliği tavsiye ederken kötülüklerden de uzak durulmasını, muhtaç olanlara yardım edilmesini telkin eder. Bunun için nelerin yapılip nelerin yapılmayacağını ortaya koyar.

3. Teşekkül ettikleri yere bir mana kazandırır. Teşekkül ettikleri yere başka bir gözle bakılmasını sağlarlar. Halkın gerçek ve kutsal olarak belli bir yer etrafında efsane yaratması, o yerle bütünleşmesi anlamına gelir. Böylece yaşanan toprak insanın bir parçası haline gelir, benimsenir.

4. Koruyucu ve tedavi edici rolü vardır. Mekân ve yerle ilgili teşekkül eden efsanelerin hem etrafında teşekkül etmiş oldukları yerleri hem de teşekkül eden efsaneye inanan insanları koruyan fonksiyonları vardır. Özellikle içinde din büyüklerinin, kutsal birisinin yattığına inanılan mezarlar etrafında oluşturulan efsanelerde bunu görmek mümkündür. Bu tip efsanelerde rüya motifi sıkça görülür. Rüyalarda görülen din büyükleri bazen uyarıda bazen de bir istekte bulunur. Sonuç olarak türbe yahut kutsal kabul edilen mekânların çevresine el sürülemediği için hem yapılar hem de ağaçlar varlıklarını yıllarca korumuştur. Efsanelerin bu

fonksiyonları dışında bir de tedavi edici işlevleri de vardır. İnsanlar kutsallaştırdıkları bu yerleri ziyaret ederek çeşitli hastalıklarına çare beklerler. Bir diğer şifa beklenen yerler de su kaynaklarıdır. Suyun etrafında oluşturulan efsanelerde şifa motifi ağır basar. Efsaneye konu olan suyla yıkanılması ya da suyun içilmesi halinde şifa bulunacağına inanılır (Seyidoğlu, 1987: 330-331).

1.4. Efsane Tasnifleri

Önceleri masalların içinde ele alınıp incelenen efsaneler, masalların bir alt grubu olarak sınıflandırılmıştır. Yirminci yüzyılda yapılan bilimsel çalışmalarda efsane türü masallardan ayrılarak farklı bir tür haline getirilmiş ve kendi içinde farklı tasnifler yapılmıştır (Ergun, 1997: 17). Bu başlık altında Türk efsanelerinin sınıflandırılması ve tasnifi işiyle uğraşan önemli araştırmacıların tasnifleri ele alınacaktır. Türk efsanelerinin tasnifi konusunda diğer araştırmacılara kaynaklık eden önemli isimlerden biri hiç şüphesiz Pertev Naili Boratav'dır. Boratav, Anadolu-Türk efsanelerini şu şekilde tasnif etmiştir:

1.Yaratılış Efsaneleri

1.1. Oluşum ve dönüşüm efsaneleri-evrenin sonunu (mahşer ve kıyamet günlerini) anlatan efsaneler.

2.Tarihlik Efsaneler

- 2.1. Adları belli yerler (dağ, göl vb.) üzerine anlatılanlar,
- 2.2. İnsan topluluklarının oturdukları yerler (şehir, köy vb.) hakkında anlatılanlar,
- 2.3. Ünlü büyük yapılar (kilise, cami, köprü vb.),
- 2.4. Tarihlik sayılan kişilerden ya da uluslardan kaldığına inanılan defineler,
- 2.5. Milletler, hükümdar soyları,
- 2.6. Büyük afetler,
- 2.7. Tarihlik niteliği olduğuna inanılan ünlü kişilerin savaştıkları olağanüstü güçlü yaratıklar,
- 2.8. Savaşlar, fetihler, yayılışlar,
- 2.9. Yerleşmiş bir düzene başkaldırmalar,
- 2.10. Başkaca tarihlik önemli olaylar ya da sivrilmiş kişiler (uygarlıkta kılavuz olmuş kişiler, bilginler, şairler, şeyhler, mürşitler vb.)
- 2.11. Sevda maceraları ile ün salmış aşıklar; kişilerin aile içi çeşitli ilişkileri,
- 2.12. Çeşitli başka olaylar içindeki yerleri ile bir toplumun tarihinde iz bırakmış “önemsiz” kişiler (örneğin: çoban, hizmetçi vb.) üzerine anlatılanlar.

3. Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler

- 3.1. Alın yazısı,
- 3.2. Ölüm ve ötesi,
- 3.3. Tekin olmayan yerler,
- 3.4. Tabiatın bir parçası olan yerler (orman, göl vb.) ile hayvanların “sahipleri”,
- 3.5. Cinler, periler, ejderhalar vb. olağanüstü güçteki yaratıklar,
- 3.6. Şeytan,
- 3.7. Hastalık ve sakatlık getiren varlıklar (albastı gibi)
- 3.8. Olağanüstü güçleri olan kişiler (büyücü, üfürükçü, efsuncu gibi),
- 3.9. “Mythique” nitelikte hayvan ve bitkiler (adamotu gibi) üzerine anlatılanlar,
4. Dinlik Efsaneler (Boratav, 1982: 100-106).

Bilge Seyidoğlu da “Erzurum Efsaneleri” isimli eserinde mekânlarla ilgili efsaneleri şöyle tasnif etmiştir:

1. Dini Binalarla İlgili Efsaneler
  - 1.1. Camiler ve mescitler üzerine söylenen efsaneler
  - 1.2. Kutsal kabirlerle ilgili efsaneler
  - 1.3. Tekkeler, ocaklar ve müritlerle ilgili efsaneler
  - 1.4. Türbeler üzerine söylenen efsaneler
  - 1.5. Kaleler üzerine anlatılan efsaneler
2. Evler ve İnsanların Yaşadığı Yerlerle İlgili Efsaneler
  - 2.1. Alkarısı ve peri kızı ile ilgili efsaneler
  - 2.2. Çobanların ve köprülerin efsaneleri
  - 2.3. Değirmen ile ilgili efsaneler
  - 2.4. Evler hakkında anlatılan efsaneler
  - 2.5. Hamamlar üzerine söylenen efsaneler
  - 2.6. Kahve ve lokanta üzerine söylenen efsaneler
  - 2.7. Keramet sahiplerinin efsaneleri
  - 2.8. Köylerle ilgili efsaneler
  - 2.9. Kuyu ile ilgili efsaneler
  - 2.10. Tekin olmayan yerlerde yaşayan tekin olmayan yaratıklarla ilgili efsaneler
3. Tabiat ve Kırılarla İlgili Efsaneler
  - 3.1. Çeşme ile ilgili efsaneler
  - 3.2. Düzlükler ile ilgili efsaneler
  - 3.3. Göller ve şelalelerle ilgili efsaneler
  - 3.4. Kaplıcalarla ilgili efsaneler

- 3.5. Mağaralarla ilgili efsaneler
- 3.6. Nehirlerle ilgili efsaneler
- 3.7. Pınarlarla ilgili efsaneler
- 3.8. Taşlar ve kayalarla ilgili efsaneler (Seyidoğlu, 1978).

M. Metin Türkteş ise efsaneleri altı ana başlık altında ele alarak şu şekilde bir tasnif yapmıştır:

- 1.Oluşum ve Dönüşümle İlgili Efsaneler
  - 1.1.Taş kesilme efsaneleri
  - 1.2. Gök cisimlerinin oluşumuyla ilgili efsaneler
  - 1.3. Bulutların oluşumuyla ilgili efsaneler
  - 1.4. Hayvanların yaratılışıyla ilgili efsaneler
  - 1.5.Pınarların oluşumuyla ilgili efsaneler
- 2. Olağanüstü Varlık ve Olaylarla İlgili Efsaneler
  - 2.1. Meleklerle ilgili efsaneler
  - 2.2.Cinler ve Şeytanlarla ilgili efsaneler
  - 2.3. Evranla ilgili efsaneler
  - 2.4. Rüyada haber verme ile ilgili efsaneler
  - 2.5.Tayyi mekan motifini içeren efsaneler
- 3.Açıklayıcı Efsaneler
  - 3.1.Yerleşim yerleriyle ilgili efsaneler
  - 3.2.Tabiat unsurları ile ilgili efsaneler
  - 3.3.Sularla ilgili efsaneler
  - 3.4.Ağaç, orman ve bitkilerle ilgili efsaneler
  - 3.5.Yer adlarıyla ilgili efsaneler
  - 3.6.Aşk ve sevgi ile ilgili efsaneler
  - 3.7. Mesleklerle ilgili efsaneler
  - 3.8. Diğer açıklayıcı efsaneler
- 4.Dini Efsaneler
  - 4.1.İzlerle İlgili Efsaneler
    - 4.1.1. Peygamberimizin ayak iziyle ilgili efsane
    - 4.1.2. Peygamberimizin atının ayak iziyle ilgili efsane
    - 4.1.3. Hazreti Ali'nin atı Düldül ve köpeğinin ayak iziyle ilgili efsaneler
    - 4.1.4. Evliyanın ayak iziyle ilgili efsane
    - 4.1.5. Köroğlu'nun atının ayak iziyle ilgili efsane

- 4.2. Hızır üzerine efsaneler
- 4.3. Yatırlar ve mezarlıklarla ilgili efsaneler
- 4.4. Kesikbaşla ilgili efsaneler
- 5.Tarihle İlgili Efsaneler
  - 5.1.Tarihî olaylarla ilgili efsaneler
  - 5.2.Tarihî şahsiyetlerle ilgili efsaneler
  - 5.3.Tarihî ve turistik yerlerle ilgili efsaneler
- 6.Hayvanlarla İlgili Efsaneler
  - 6.1. Büyükbaş hayvanlarla ilgili efsaneler
  - 6.2. Küçükbaş hayvanlarla ilgili efsaneler
  - 6.3. Kuşlarla ilgili efsaneler
  - 6.4. Diğer hayvanlarla ilgili efsaneler (Türktaş, 2013).

1.5. Efsanenin Diğer Türlerle İlişkisi

Anonim Halk Edebiyatı ürünlerinden olan efsane diğer halk anlatmaları içinde mit, masal, halk hikâyesi ve destanlarla yakınlık göstermekte ve bu türlerle karıştırılmaktadır. Bu bölümde bu türlerin birbiriyle ilişkileri, benzerlik ve farklılıkları üzerinde duracağız.

1.5.1. Efsane- Mit İlişkisi

Efsane, mit gibi anlatıcısı ve dinleyicisi tarafından gerçek kabul edilen, ama mite göre daha sonraki, yani dünyanın bugünkünden çok da farklı olmadığı dönemlerde teşekkül etmiştir. Mitler, dogmanın temeli olup kutsal görülürler. Efsaneler ise ilahi olmaktan çok dünyevidir ve ana karakterleri insandır (Bascom, 2006:116).

Efsane ile mit inanış bakımından birbirlerine oldukça yakın iki türdür. İkisi de gerçek kabul edilirler. Ama mitlerdeki gerçeklik dinleyenin inancına bağlıdır. Zaman mefhumunda ikisi arasındaki fark daha belirgindir. Mit zamanı çok eski bir zamanı ve mekân olarak “önceki bir dünyayı” işaret eder. Efsanenin geçtiği zaman dilimi ise daha yakın bir zamanı ihtiva eder ve efsanenin geçtiği mekânı tespit edebilmek mümkündür. Efsane kahramanlarını tarihi kişilikler oluştururken mitlerdeki kahramanlar Tanrı veya yarı Tanrı’dır (Ergun,1997: 46-47).

1.5.2. Efsane- Masal İlişkisi

Masal, Grimm Kardeşlerden sonra “tamamen fantastik”, efsane ise “yarı fantastik” olarak değerlendirildi. Grimm Kardeşler, masalın gerçeklikten uzak bu saflığında onun her şeyi “yozlaştıran kültür” öncesinde cennetten çıkma kutsal kaynağının bir ispatını

görmektedirler. Efsane ise kaba, acı ve günahla yüklü gerçekliğe yakındır ve kültürle bir uzlaşma sağlamaktadır. Bundan dolayı efsane, masala göre dejenere olmuş ve ondan daha geç bir dönemde teşekkül etmiştir (Buch, 2006:223-224).

Efsanelerle masal arasındaki ortak unsur olağanüstülüktür. Olağanüstü olaylar ve olağanüstü güçleri ellerinde bulunduran kahramanlar iki türde de mevcuttur. İki tür de kısa olup nesir şeklinde yazılır ve ikisi de insan muhayyilesinin bir tezâhürüdür. Bu iki tür arasında en belirgin farkın ‘‘inanma’’ olduğunu söylemek mümkündür. Efsanelerde anlatan da dinleyen de gerçek olduğuna inandığı halde, masalın bir hayal ürünü olduğu bilinir. Efsanelere atfedilen kutsiyet masalarda görülmez. Bazı efsanelerde görülebilen dinî hususiyetler masalarda yoktur. Masallardaki evrenselliğe karşı efsaneler, daha ziyade millî ve mahallîdirler (Ergun, 1997: 47).

1.5.3. Efsane- Destan İlişkisi

Efsane ile destan türleri arasında hem benzerlikler hem de farklılıklar mevcuttur. İki tür için de olağanüstülük ortak unsurdur. Olayların geçtiği mekân, çoğunlukla günümüz dünyasıdır. Bazı efsanelerde görülebilen kutsallık mefhumu, destanlarda görülmez. Destanlar daha ziyade millî anlatımlar olup dinî karakter taşımazlar. Efsanelerdeki derviş tipine karşılık destanlarda alp tipi vardır. Destanlar tamamen millî motiflerle örülmüşken efsanelerde millî motiflerin yanında yerel unsurlar da görülebilmektedir (Ergun, 1997: 48).

1.5.4. Efsane- Halk Hikâyesi İlişkisi

Efsanelerle halk hikâyesi arasında diğer türlerde olduğu gibi büyük bir yakınlık görülmez. Ama halk hikâyelerinde manzum kısımlar zamanla unutulmuş sadece mensur kısımların anlatılır hale geldiği durumlarda bu hikâyeler efsaneleşmiştir. Bazı halk hikâyesi kahramanı, efsaneye de konu olabilmektedir. Özbekler arasında anlatılan ‘‘Şirin Kız’’ efsaneleriyle Türkmenler arasında anlatılan ‘‘Ferhat Kalesi’’ ve Yozgat’ta anlatılan Leyla ile Mecnun efsaneleri bunun bir tezahürüdür (Ergun, 1997: 48).

İKİNCİ BÖLÜM

MUŞ'TA ANLATILAN EFSANELERİN TASNİFİ

Efsane konusunda yapılan çalışmalarda araştırmacılar tarafından pek çok farklı tasnifler yapılmıştır. Tasnif çalışmalarında içinde birkaç motif barındırabilen efsaneleri tasnif edebilmek bu açıdan güçtür. Bu bağlamda bir efsanenin içinde barındırdığı bu birkaç motife bakarak birden fazla yerde göstermek mümkündür. Biz çalışmamızda Muş efsanelerini tasnif ederken metinde ağırlık arz eden motife göre bir sınıflandırma yaptık.

Çalışmamızda Muş'tan derlenen 101 efsane metnini şöyle bir tasnife tabi tuttuk:

- 2.1. Oluşum ve Dönüşümle İlgili Efsaneler
  - 2.1.1. Taş Kesilme Efsaneleri
  - 2.1.2. Gök Cisimlerinin Oluşumuyla İlgili Efsaneler
  - 2.1.3. Hayvanlarla İlgili Efsaneler
  - 2.1.4. Göllerin Oluşumuyla İlgili Efsaneler
  - 2.1.5. İnsanın Menşei ile İlgili Efsaneler
  - 2.1.6. İbadetlerle İlgili Efsaneler
- 2.2. Olağanüstü Varlık ve Olaylarla İlgili Efsaneler
  - 2.2.1. Cinlerle İlgili Efsaneler
  - 2.2.2. Diğer Olağanüstü Varlıklar ve Olaylarla İlgili Efsaneler
- 2.3. Açıklayıcı Efsaneler
  - 2.3.1. Yerleşim Yeriyle İlgili Efsaneler
  - 2.3.2. Tabiat Unsurlarıyla İlgili Efsaneler
  - 2.3.3. Sularla İlgili Efsaneler
  - 2.3.4. Yer Adlarıyla İlgili Efsaneler
  - 2.3.5. Sevdayla İlgili Efsaneler
  - 2.3.6. Hayvanlarla İlgili Efsaneler
  - 2.3.7. Diğer Açıklayıcı Efsaneler
- 2.4. Tarihi Efsaneler
  - 2.4.1. Tarihi Olay ve Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler
  - 2.4.2. Kaleler, Surlar, Köprülerle İlgili Efsaneler
- 2.5. Dinî Efsaneler
  - 2.5.1. Velîlerle İlgili Efsaneler
  - 2.5.2. Ziyaret Yerleriyle İlgili Efsaneler

2.5.3. Peygamberler, Hızır ve Diğer Din Büyükleriyle İlgili Efsaneler

2.6. Diğer Efsaneler

İncelemede önce altı ana grubun özellikleri hakkında genel bilgiler verildikten sonra gruplandırılan efsaneler sırasıyla motifleri bakımından ele alınacaktır. Daha sonra incelenen metinler, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden tespit edebildiğimiz benzerleri ile mukayese edilecektir. Yapılan mukayesede esas alınan çalışmalar ise şunlardır:

Duymaz, A. Bingöl Efsaneleri (İnceleme-Metinler)

Emiroğlu, S. Konya Efsaneleri (Metin- İnceleme)

Erol, M. Taşeli Platosu Efsaneleri (İnceleme-Metinler)

Göde, H. A. Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma

Görkem, İ. Elazığ Efsaneleri Üzerine Araştırmalar (Metinler ve İncelemeler)

Güzelbey, C. C. Gaziantep Evliyalari

Önay, Y. Van Folklorunda Yatırlar ve Yatırlara Bağlı Olarak Anlatılan Menkıbeler

Önder, A. Z. Yaşayan Anadolu Efsaneleri

Sakaoğlu, S. 101 Anadolu Efsanesi

Seyidoğlu, B. Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerine Bir İnceleme

Sönmez, B. Niğde Efsaneleri

Türktaş, M.M. Denizli Efsaneleri

Işık, N. Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme ve Araştırma (Trabzon, Rize, Artvin Efsaneleri)

Kara, R. Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Çalışma

Karadavut, Z. Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)

Yağbasan, K. Y. Malatya Efsaneleri (Metinler ve İnceleme)

Yukarıda sıralanan çalışmalar dışında mukayesede gerekli görüldüğü yerlerde başka çalışmalardan da faydalanılmıştır. Bunlar, yukarıda verilen listeye dâhil edilmemiştir.

2.1. Oluşum ve Dönüşümle İlgili Efsaneler

2.1.1. Taş Kesilme Efsaneleri

Şekil değiştirme motifleri içinde incelenen taş kesilme, Anadolu efsanelerinde oldukça yaygınlık gösteren bir motiftir. Taş kesilme, bir canlının ya da nesnenin taşa dönüşmesidir. İnsanların, bitkilerin, hayvanların ve nesnelere muhtelif sebeplerle taş kesilmesini anlatan efsaneler umumiyetle ders verme amacı gütmektedir. Anadolu efsanelerinde taş kesilmenin ana sebepleri iyilerin kurtuluşu, kötülerin ise cezalandırılmasıdır (Sakaoğlu, 1980: 38-40).

Taş kesilmenin çeşitli sebepleri olmakla birlikte bunların en sık görülen belli başlı sebepleri şöyle sıralamak mümkündür:

1. Beddualarla taş kesilenler; lanetleneni yılan sokar veya beddua ile taş kesilir.
2. Günah işleyenler; Tanrının gazabına uğrayarak taşlaşırlar.
3. Dilekleri sonunda taş kesilenler; sevgilisine kavuşamayan güzeller, iffet sahibi talihsiz güzel kızlar, bir hücumda iffetinin ve sevgisinin lekelenmemesi için taş olmayı tercih edenlerin dilekleri.

4. Kahramanlaşmış, efsaneleşmiş kimselerin izleri, hatıraları dolayısıyla taşın, yeni bir keyfiyet kazanması, Hz. Ali, Battal Gazi, Köroğlu vs. nin izleri, hatta atlarının taş ve yalak üzerindeki izleri ile taşlar, hususi bir hüviyet kazanır (Tanyu, 1987: 184-185).

Metin Ergun, hazırladığı şekil değiştirme motifine yer veren efsaneler kataloğunda taş kesilme sebeplerini incelemiştir. Katalogda taş kesilmeyi, aşk, zor durumdan kurtulma, saygısızlıklar, kötü huylar, Hızır, pir, ermiş ve ağzı dualı kişilerle ilgili olan cezalandırmalar, çeşitli psikolojik haller, değişik taş kesilmeler şeklinde sınıflandırmıştır (Ergun, 1997).

Muş'tan derlediğimiz 10 efsane taş kesilme motifi ile alakalıdır. Bu efsanelerde yüce değerlere saygısızlık edenler, annesini öldürmek isteyenler, Allah'a karşı saygısız bir üslup kullananlar, fakiri gözetmeyip onlara kötü davrananlar cezalandırılarak taş kesilmiş; iffetini korumak isteyen gelinler ve kaynana zulmünden kaçan gelinler zor durumdan taş kesilerek kurtulmuşlardır. Bu efsaneler genel itibariyle terbiye edici bir araç olarak kullanılmıştır.

Bu efsaneler içerisinde 3.1.1.1. numaralı efsanede dilenci kılığındaki Hızır, adamdan buğday ister. Dilenciye geri çeviren adamın buğday ve samanı taş kesilir.

Anadolu efsanelerinde Hızır etrafında şekillenen zorda kalanlara yardım etme motifi oldukça yaygındır. Hızır, genellikle boz atlı, yeşil veya beyaz elbiseli, yüzü açık veya nikaplı, yeşil mızrak veya kamçılı, istediği kılığa girebilen bir kişi olarak tasavvur edilir (İslâm Ansiklopedisi, 1998:411-412).

Ahmet Yaşar Ocak'a göre (1990:103-115) Hızır'ın fonksiyonları arasında zor durumlarda ve felâketlerde yardımcılık, iyilikleri mükâfatlandırıp kötülerini cezalandırma, bereket ve bolluğa kavuşturma ve savaşlara katılma sayılmaktadır.

Anadolu'da Hızır ve ona atfedilen iyileri ödüllendirme, kötülerini cezalandırma fonksiyonuyla ilgili pek çok efsane mevcuttur. Mersin'de kendisinden buğday isteyen adama buğdayı kalmadığını, gördüklerinin ise toprak yığını olduğunu söyler. Buğdaylar toprak olur (Erol, 1996:157). Van'da Buğday Tepesi efsanesinde, buğday isteyen fakiri eli boş çeviren adamın buğdayları toprak olurken kendisi ve arabası taş kesilir (Önay, 1987:132). Isparta'da Çeç Tepesi efsanesinde kendisinden buğday isteyen dilencinin istediği buğdayı vermeyen

adamın buğdayları taş kesilir (Göde, 2002: 344). Niğde’de Beş Tepeler efsanesinde fakiri hor görüp kovan ağanın buğdayı taş kesilir (Sönmez, 1994:324).

3.1.1.2. numaralı efsanede kendisinden buğday isteyen fakiri geri çeviren zengin adamın buğdayları, fakir adamın bedduası neticesinde taş kesilir.

Bu efsanede buğday isteyen fakir adamın Hızır olduğu çok açıktır. Çoğu efsane metninde Hızır, fakir ya da dilenci kılığına girmiş ve insanları teste tabi tutarak onları sınamıştır. Burada da fakir kılığına girmiş, buğday sahibini teste tabi tutmuştur. Fakiri hor görüp geri çeviren adamın buğdayları Hızır’ın bedduası ile taş kesilmiş, adam bu şekilde cezalandırılmıştır.

3.1.1.3. numaralı efsanede fakir kılığına girmiş Hızır’ı geri çeviren adamın mercimekleri taş kesilir.

Bu efsaneler içerisinde 3.1.1.4. numaralı efsanede köyü basan askerlerden iffetini koruyabilmek için dua eden gelinler taş kesilirler.

Burada taş kesilme, kurtuluş amaçlı olup zorda kalan gelinlerin kendi isteğiyle gerçekleşmiştir. Düşman eline düşmektense taş olmayı dileyen gelinlerin iffetine düşkünlükleri vurgulanmıştır.

Eşkıya veya düşman eline düşmektense taş olmayı dileyen gelin efsanelerine Anadolu’nun pek çok yerinde anlatılmaktadır. Bu metnin Anadolu efsaneleri içerisinde tespit edebildiğimiz varyantları şunlardır: Erzurum’da gelin düşman eline düşmemek için taş kesilmek ister. Gelin alayı taş kesilir (Seyidoğlu,1978:324). Mersin’de Gelin Kayası efsanesinde düşmanla karşılaşan gelin kendi duası neticesinde elindeki kovasıyla taş kesilir (Erol, 1996:167). Konya’da yolu haramiler kesince gelin, dua eder ve taş kesilir (Emiroğlu, 1993:174). Niğde’de düşman askerlerden kaçan kadın, bir mağaraya sığınır, yakalanacağını anlayınca kendi duası neticesinde kucağındaki çocuğu ile taş kesilir (Sönmez,1994:316). Muğla’da gelin alayının önü eşkıyalarca kesilir. Gelin, taş kesilmek için dua edince taş kesilir (Önal, 2005:154-155). Malatya’da çocuğu sırtında düşmanla karşılaşan kadın dua ederek taş kesilir (Yağbasan, 1991:255).

3.1.1.5. numaralı efsanede kaynanasıyla anlaşamayan gelin, kocasından onu öldürmesini ister. Oğul, balta ile annesini öldürmek üzereyken elindeki balta ile kolu taş kesilir.

Gelin ve kaynana arasındaki ilişkiyi konu alan efsaneler, taş kesilme efsaneleri içinde çok yaygındır. Efsanelerde genellikle kaynanasının zulmünden kurtulmak isteyen gelinler, kendi istekleri ile ya taş ya da kuş olurlar. Burada ise gelin, kaynanasından kurtulmak için kocasından onu öldürmesini ister. Anneye yapılan saygısızlık sonucu adamın kolu taş kesilir.

Doğu Karadeniz Efsaneleri adlı çalışmada yer alan Kötü Evlat efsanesinde gelin, eşinden annesini öldürmesini ister. Yaşlı kadın namaz kılarken oğlu taş kesilir (Işık,1998: 38). Yozgat'ta Oğlan Kayası efsanesinde oğlan anasını öldürmek üzere iken baltayla birlikte taş kesilir (Karadavut, 1992:171). Konya'da Oğlan Kayası efsanesinde annesini öldürmek üzere olan oğul, taş kesilir (Emiroğlu,1993:175).

3.1.1.6. numaralı efsane yine gelin kaynana ilişkisini konu alan bir metindir. Kaynanasının zulmünden kaçan gebe kadın taş kesilir. Karnındaki bebeği ise altına döndürür.

Çalışmamızda yer alan bu efsanede iki türlü şekil değişikliği söz konusudur. Gebe kadın kendi duası neticesinde taş kesilmiş, karnındaki bebeği ise altına dönmüştür. Ergun'a göre (1997:183) madene dönme örneği sıkça görülen bir şekil değiştirme türü değildir.

Madene dönme motifin yer aldığı anlatmalardan biri Yozgat'ta anlatılan Pınarbaşı efsanesidir. Irmağa düşen gelin, bir külçe halinde çıkar (Karadavut,1992:184).

Gelinin yaşadığı çaresizlik sonucu taş kesilmeyi dilediği efsaneler ise şunlardır: Trabzon'da kaynanasıyla kavga eden gelin ve iki çocuğu kaynananın bedduası ile taş kesilirler (Işık,1998: 32). Niğde'de Ağlayan Kaya efsanesinde kaynanasıyla geçinmeyen gelin, çocuğunu da alıp evi terk eder. Yorgun ve çaresiz kalan gelin kendi duası sonucunda oğluyla birlikte taş kesilir (Niğde,1994:318). Malatya'da Fatmacık Kayası efsanesinde koyunlarını kaybeden gelin (Yağbasan, 1991:309-310), Giresun'da Gelinkaya efsanesinde ineği kaybeden gelin (Alptekin, 1996: 14), Sivas'ta Gelin Kayası efsanesinde koyunları kaybeden gelin (Özen, 2001:111) korku ve çaresizlikten kendi duaları neticesinde taş kesilirler.

3.1.1.7. numaralı efsanede kaynanasının zulmünden kaçan ve zorda kalan gelin boynuna geçirdiği ipe birlikte taş kesilir. Burada taş kesilmenin sebebi açıklanmamıştır. Taş kesilmenin, kişinin duası neticesinde değil onun isteği dışında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Burada iki ihtimal söz konusudur: 1. efsanenin anlatıcı tarafından eksik ya da yanlış anlatılması; 2. Tanyu'nun (1987: 184-185) taş kesilme sebepleri göz önüne alındığında, kişi canına kast ederek günah işlemiş ve Tanrı'nın gazabına uğramıştır.

3.1.1.8. numaralı efsanede gelin alayı susuz kalınca hep birlikte su için dua edilir. Gelin alayı, su içebilirlerse kurban vereceklerini söylerler. Verilen kurban sözü ile yerden su fişkirması sonrasında kurban sözünün alaydaki biri tarafından bir bitle ifa edilmeye çalışılması neticesinde gelin alayı taş kesilir. Burada kutsal olana yapılan saygısızlıktan dolayı bir cezalandırma söz konusudur.

Anadolu'da pek çok efsanede zorda kalan insanların dua edip adak adaması ve duanın gerçekleşmesinden sonra bit, kene, pire, köpek gibi hayvanlar ile bu adağın ifa edilmeye

çalışılması neticesinde taş kesildiği görülmektedir. Derlemiş olduğumuz efsanede kurban bir bitle ifa edilmiştir.

Erzurum'da Taşlaşan Köy efsanesinde köy halkını tehdit eden canavarı kesen Tanrı'ya adadıkları kurban yerine bit öldüren köy halkı taş kesilir (Seyidoğlu,1978: 279). Yozgat'ta Deveci Dağı efsanesinde bey, üç defa üst üste gördüğü korkulu rüyayı bir daha görmemek için en iyi deveyi kurban edeceğini söyler. Adak yerine getirilmeyince develeriyle birlikte taş kesilir (Karadavut,1992:174). Malatya'da susuz kalan Çoban Dede dua ederek su diler. Suyu bulan çoban, adağını hileli bir şekilde yerine getirince sürüsüyle birlikte taş kesilir (Yağbasan, 1991:253). Elazığ'da Karamağara Köprüsü efsanesinde zorda kalan kadın, kucağındaki çocuğuyla Fırat nehrinin karşı yakasına geçmek için Allah'tan yardım diler. Karşı kıyıya geçen kadın, koyun yerine balından çıkardığı biti Allah'a kurban eder. Kadın çocuğuyla birlikte taş kesilir (Görkem, 1987:229). Alaçayırılı çoban sürüsü için su isteyip adak adar. Suya kavuştuktan sonra bir kene bulup ezince sürüsüyle birlikte taş kesilir (Özdemir, 1980:18). Tokat'ta Taş Kesilen Çoban efsanesinde susuz kalan kervancı su için verdiği kurban sözünü köpek keserek yerine getirdiği için taş kesilir (Sakaoğlu, 1990:140-150). Elazığ'da Çoban Çeşmesi efsanesinde su için kurban sözü vererek su bulan çoban, köpek keser ve taş kesilir (Alptekin, 1993:9-10). Adıyaman'da dağdan inemeyen kadınlar, dua edip adak adadıktan sonra dağdan inebilince bir bit ezince taş kesilirler (Alptekin, 1989: 30-31). Bingöl'de Sütlüce Kayaları efsanesinde gelin alayı su için dua edip adak adar. Adak bir biti öldürerek yerine getirilmeye çalışılınca taş kesilirler (Duymaz, 1989:360). Giresun'da Çoban Bağirtan Suyu efsanesinde çoban adak olarak bir biti öldürünce çoban can verir (Sakaoğlu, 1976:71-72). Erzincan'da Taş Kesilen Çoban efsanesinde adağını kene öldürerek yerine getiren çoban taş kesilir (Kara, 1991: 97). Gaziantep'te çoban su bulunduğu takdirde yedi kurban verecektir. Yedi kurban olarak yedi bit öldürünce taş kesilir (Köksel, 1999:487-496). Isparta'da Taşlı Tarla efsanesinde çoban sürüsü için bulamayınca dua edip adak adar. Adağını sırtından çıkardığı bir bitle yerine getiren çoban, koyunları ile birlikte taş kesilir (Göde, 2002:347).

3.1.1.9. numaralı efsanede alayın geçeceği yol kapanınca buradan kurtulmak için verdikleri kurban sözünü gelin, bir bitle yerine getirmeye çalışınca gelin alayı ve atları taş kesilir. Anadolu efsanelerinde, taşla dönen hayvanlar genelde insanların yanında onlarla birlikte taş kesilirler. Bu efsanede de gelin alayındaki atlar sahipleriyle birlikte taş kesilir.

3.1.1.10. numaralı efsanede yaşlı kadın havalara düzeldiği takdirde yedi koyun kurban vereceğini söyler. Kurban olarak yedi bit ezen kadın, tamahkârlığı ve alaycılığı sebebiyle koyunları ile birlikte taş kesilir. 3.1.1.9. numaralı efsanede bahsi geçen hayvanların

sahipleriyle birlikte taş kesilme durumu bu efsanede de görülmektedir. Efsanede yedi formülistik sayısı motifi vardır.

Doğu Karadeniz Efsaneleri adlı çalışmada kadın, mart ayı çıkmadan Allah izin verse de vermese de yaylaya çıkacağını söyler. Yaylada fırtına çıkar ve kadın girdiği kazanın altında taş kesilir (Işık,1998: 39).

2.1.2. Gök Cisimlerinin Oluşumuyla İlgili Efsaneler

Çalışmamızda yer alan efsanelerden bu başlıkta inceleyeceğimiz 3 efsane mevcuttur. Yıldıza, aya ve güneşe dönme olarak özetleyebileceğimiz bu tip efsanelerde insanın çeşitli sebeplerle yıldıza, aya, güneşe dönüştüğü görülmektedir.

3.1.2.1. numaralı efsanede saman çalan bir adamın yırtık olan çuvalından dökülen samanlar Samanyolu'nu oluşturmuştur. Efsanede geçen yıldıza dönme, şekil değiştirme sebeplerinden biri olan cezalandırmayla ilgilidir.

Muş'ta halk arasında sıklıkla gizli saklı yapılan bir eylemin kimin tarafından yapıldığı bilinen durumlarda kullanılan, "Tıpkı Samanyolu gibi yerin belli" deyimini, sanıyoruz ki bu efsaneye atıfta bulunmaktadır. Bu deyim kullanımı, Anonim Halk Edebiyatı ürünlerinin birbirine kaynaklık ettiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bu efsanenin Anadolu'da tespit edebildiğimiz bir varyantı Elazığ'da anlatılan Yedi Kardeşler efsanesidir. Babaları ölen yedi kardeş babalarını defnetmek için yola koyulurlar. Dört kardeş tabutu omuzlarında taşırken üç kardeş onların arkasında ve aksak olan bir kardeş de en arkada onları takip eder. Böylece Samanyolu oluşur (Alptekin, 1993:123).

3.1.2.2. numaralı efsanede gök ile yeryüzünün birbirine çok yakın olduğu bir zamanda çocuğunun altını yufka ile temizleyen bir kadının nimete saygısızlık ettiği için ceza olarak saman küfesiyle birlikte gökyüzüne atılması ve bu küfeden dökülen samanların Samanyolu'nu meydana getirmesini görmekteyiz. Kadının bu eylemi, göğün yeryüzünden ayrılarak yukarı çıkmasına neden olur.

Samanyolu'nun oluşumunu açıklayan bu efsanede ana motif nimete saygısızlıktır. Taş kesilme efsanelerinde, nimete saygısızlık yapanların genellikle taş kesilerek cezalandırıldığını görmekteyiz. Derlemiş olduğumuz anlatıda ise yapılan nahoş eylemin neticesinde kişi, gök cismine dönerek cezalandırılır.

Bu efsanede anlatılan olayın geçtiği zaman dilimi dikkat çekicidir. Olay, gök ile yeryüzünün henüz birbiri ile yapışık olduğu bir zamanda geçmektedir. Efsaneler, kendi bünyelerinde mitik unsurlar, kozmogonik düşünceler de barındırırlar. Kozmogoni mitlerinde,

ilk başta gök ile yeryüzünün birbirine yapışık olduğu düşünölmüştür. Bu kozmogonik anlayış, zamanla kendisine efsanede de yer bulmuş, varlığını devam ettirmiştir.

S. Kramer (2001:13), Sümer mitolojisindeki gök ve yerin birbirinden ayrılarak göğün yukarıya çıkması olayı sonrasında astral varlıkların oluşumuna değinmiştir:

Hava tanrısı Enlil'in yerden göğü ayırdıktan sonra ay tanrısı Nanna-Sin'e yaşam verdiği mitolojik olarak açıklanmıştır; yerden göğü ayırdıktan sonra tavanını ve duvarlarını ışısız göğün, yerini kara toprağın oluşturduğu evinde, kendini zifiri karanlıkta yaşar bulduğu için böyle yaptığı varsayılır. Nanna-Sin, sırasıyla güneş tanrısı Utu'ya ve diğer gezegenler ve yıldızlarla birlikte Venüs gezegeni Inanna'ya yaşam verdi.

Erzurum'da Ermeni gelini çocuğunun altını ekmekle temizleyince nehirdeki su azalır ve nehir yer altına akmaya başlar (Seyidoğlu,1978:314). Konya'da Kızlar Kayası efsanesinde gelin, yufka ile taharetlenir. Gelin, alayla birlikte taş kesilir (Emiroğlu,1993:172).

3.1.2.3. numaralı efsanede ay ve güneşin aynı anda oluşması izah edilmektedir. Öksüz olan iki genç kızdan biri üvey annesinden ekmek isteyince üvey anne, hamurlu eliyle genç kızın yüzüne vurur. Ayın yüzeyindeki lekelerin buradan geldiğinden bahsedilmektedir. İki kız üvey annesinden kurtulmak için dua eder. Yapılan bu dua neticesinde kızlardan biri Ay biri ise Güneş olup gökyüzüne çıkar.

Zor durumda kalanlar veya cezalandırılanlar aya veya güneşe dönerler. Bu efsane metnimizde ise zorda kalan iki öksüz kız, üvey annelerinde kurtulmak için dua ederek aya ve güneşe dönmüşlerdir.

Eski Türk anlatılarında Ay ve Güneş'i medeni kahramanlar, kız kardeş- erkek kardeş, baba-ana- evlat olarak tahayyül edilmiştir. Hun Türkleri Güneş'e kurban sundukları zaman yüzlerini doğuya, Güneş'in doğduğu yöne çevirmişlerdir. Hun hakanı her sabah Güneş'e, geceleri ise Ay'a secde edermiş. Yakut Türklerinde Ay, kadın başlangıcı hesap edilmiş, hamile Saka kadını Ay iyesinden evlat dilemiştir (Alekscev'den akt. Alizade, 2012: 26).

Muğla'da bir kadının kızı ve oğlu birbiriyle geçinemezler. Abla, elinin tersiyle kardeşinin suratına vurunca anneleri onlara beddua eder. Biri ay, diğeri ise güneşe döner (Önal, 2005:113). Sivas'ta ay bir oğlan, güneş ise bir kızdır. Bunlar birbirine aşık olur ama bir cazı aralarını bozar. Güneş, aya onunla evlenmeyeceğini söyleyince ay, kıyamete kadar onun peşinden ayrılmayacağını söyler (Özen, 2001: 338-339). Tunceli'de kız olan güneş, kardeşi ayın yüzüne hamur yumağını atar. Ayın yüzeyindeki siyahlık oradan kalır (Kaya, 1995: 47).

2.1.3. Hayvanlarla İlgili Efsaneler

Hayvana dönme motifi, taş kesilme motifinden sonra en yaygın olan şekil değiştirme çeşitlerinden biridir. Bu motif içerisinde en yaygınlık gösteren dönüş ise insanın kuşa dönmesidir. Kuşa dönme, genellikle bir sıkıntıdan kurtuluş veya yapılan eylemin neticesinde ceza olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuşa dönme, şahsın duasıyla veya başkasının bedduası ile kimi zaman ise duaya gerek kalmadan gerçekleşmektedir. Kuşa dönmenin yanında hileli alışveriş yapanlar kaplumbağaya; cimrilik ve pintilik yapanlar ayıya, domuza, köstebeğe; yalancılık, hilekârlık yapanlar maymuna, yılan, fareye, kediye; avcılar fareye dönüşürler. Yaşadığı utanç neticesinde dua eden insanlar ise ayıya, balığa, kaplumbağa döner (Ergun, 1997:185-187).

Bu başlık altında hayvanlarla ilgili 6 efsane bulunmaktadır.

3.1.3.1. numaralı efsanede bir insanın Pepuk kuşuna dönmesi vardır. İki kardeş, üvey anneleri tarafından kenger toplamaya gönderilir. Kardeşlerden büyük olan kız, solmuş bir kengeri yemesi için erkek kardeşine verir. Kengerler toplandıkça torbaya atılır fakat torba yırtık olduğu için günün sonunda torbada hiç kenger olmadığı fark edilir. Kız, kengerleri yediğini sanarak kardeşini suçlar ve onun karnını bıçakla deşer. Kardeşinin karnında sadece solmuş bir kenger bulunca pişman olan kız, “kötü bir durumdan kurtulma” gayesi ile kuşa dönmek için dua eder. Efsane, kuşun öterken çıkardığı sese göre uygun bir sebep ortaya koymuştur.

Anadolu efsanelerinde üvey annelerinde korkan kardeşlerin kuşa dönmesi ile ilgili tespit edebildiğimiz metinler şunlardır: Elazığ’da Pepuk Kuşu efsanesinde erkek kardeş, bacısını kengerleri yediği için öldürür. Çocuk, kuş olmayı diler (Görkem,1987:231:232). Malatya’da Pepuk Kuşu efsanesinde Fatma, kardeşi Ali’ye verdiği kengerlerin kökünü yiyip yapraklarını torbaya koyduğunu görünce çapayla kardeşini öldürür. Fatma, dua ederek kuş olur (Yağbasan, 1991:221). Konya’da Yusufçuk efsanesinde dağda koyun otlatan çocuklar korkudan dua ederek kuş olurlar (Emiroğlu,1993:186-187). Adana’da Yusufçuk Kuşu efsanesinde çulu kaybeden iki kardeş üvey annelerinin korkusundan eve gidemezler. Taş edilmek veya kuşa dönmek için dua edince kuşa dönerler (Şimşek,1989:11). Mersin’de Yusufçuk Kuşu efsanesinde ağanın koyunları kaybeden iki kardeş, kavgaya tutuşur. Yakup kardeşi Yusuf’u öldürür. Yakup, kuş olur (Erol, 1996:174).

Üvey anneden korkan kardeşlerin kendi duaları neticesinde kuşa dönmelerinden başka gelin-kaynana ilişkisini konu alan efsanelerde de kaynanasından korkan gelinler, dertlerinden kurtulmak yahut kuş olmak isterler. Yozgat’ta İbibik efsanesinde kaynanasının zulmünden bıkan gelin kendi duası neticesinde kuş olur (Karadavut, 1992: 179). Isparta’da halıya yağ

döken gelin kaynanasından korktuğu için kuş olmak isteyince kuş olur (Göde, 2002: 351). Tunceli'de Dana Kuşu efsanesinde kaybolan danayı aramak için yollara düşen gelin, kaynanasından korktuğu için eve gitmek istemez. Gelin, kendi duasıyla kuş olur (Alptekin, 1993:149). Konya'da Duda Kuşu efsanesinde kurtlar sürüye dalınca korktuğu için köye dönemeyen gelin kendi duası ile kuş olur (Emiroğlu, 1993:301).

3.1.3.2. numaralı efsane, ayının menşei ile alakalıdır. Gebe kadın, ateş almak için gittiği evde pişen eti görünce canı çeker. Ev sahibi et vermeyince kadın, gördüğü bir hayvan leşini yemek için Allah'a dua eder. Kadın, ayıya dönüşür.

Bu efsanede kadın, zor durumdan kurtulmak için bir hayvana dönüşmeyi diler.

Niğde'de Angut Kazları efsanesinde gelin ve görüncenin canı et isteyince köpek kesip yerler. Kayınbabanın eve geldiğini gören gelin ve kızı kuş veya taş olmak isterler. Bu dua sonucunda kuş olurlar (Sönmez, 1994:414). Malatya'da Ayı efsanesinde gebe bir gelin et aşermeye başlar. Gelin gördüğü bir at ölüsünü görünce yemeye başlar. Kaynanasına ve kaynatasına bu halde iken yakalanan gelin, kendi duasıyla ayıya dönüşür (Alptekin, 1993:158-159). Yine Malatya'da canı et isteyen gelin ölü bir katırın etini yerken kayınbabasına yakalanınca utancından dua ederek ayıya dönüşür (Yağbasan, 1991: 233). Mersin'de Ayı efsanesinde medresede okuyan çocuğun derslerine kafası çalışmamasıyla alay edilince çocuk, yaşadığı utanca dayanamaz ve kendi duasıyla ayıya döner (Erol, 1996:179).

3.1.3.3. numaralı efsane, yine ayının menşei ile alakalı olup cimrilik, pintilik yaptığı için ayıya dönüşerek cezalandırılan bir insandan bahsedilir. Koyunlarını kırpan bir adam, Hızır'ı görünce yanındakilere ona yün vermemelerini ister ve yünlerin altına saklanır. Hızır, gelip yün isteyince oradakiler yünlerin başkasına ait olduğunu bu yüzden yün veremeyeceklerini söylerler. Adam, Hızır'ın bedduasıyla altına saklandığı yünlerin altından ayı olarak çıkar.

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde tespit ettiğimiz varyantlar ise şunlardır: Bingöl, Ayının Aslı (Alptekin, 1993:157), Tunceli, Ayı (Gül, 1977:8189), Elazığ, Ayı (Görkem, 1987- 233), Trabzon, Ayı (Işık,1998:134).

3.1.3.2. ve 3.1.3.3. numaralı efsaneler, ayıların şekil değiştirme yoluyla ortaya çıktıklarını açıklamaktadır.

3.1.3.4. numaralı efsanede yıkanırken kaynatası tarafından görülen gelin, utancından dua ederek deveye döner. Devenin şekil özelliklerinin de açıklandığı bu efsanede devenin hörgüçleri ve iki büklüm olmuş bir insanın görüntüsü arasında benzerlik kurulmuştur. Hayvana dönmenin çeşitli sebepleri olduğundan bahsetmiştik. Bu metinde hayvana dönme, yaşanan utanç neticesinde gerçekleşmiştir.

3.1.3.5. numaralı efsanede kedi ile farenin menşei ile alakalıdır. Nuh, gemi kirlenip yaşanılmayacak hale gelince dua eder. Nuh, domuzun sırtını sıvazlayınca pislikleri yemesi için fare yaratılır. Farenin pislikleri yiyip bitirmesinden sonra tahıl ambarına dadanmasından sonra Nuh, tekrar dua eder. Aslanın sırtı sıvazlanınca aslanın burnundan kedi düşer.

Muğla'da domuz hapşırınca burnundan kirpi düşer, kirpi hapşırınca fare düşer burnundan (Önal, 2005:144). Gaziantep'te anlatılan efsanede ise aslan hapşırır, burnundan kedi düşer (Güzelbey, 1994: 83).

3.1.3.6. numaralı efsanede karganın beyaz güle aşık olmasından bahsedilir. Karganın aşkına karşılık vermeyen beyaz gül, ona hakaret eder. Karga, beyaz gülün üzerine konunca gülün dikenleri batar. Yaralanan karganın kanı beyaz gülü kırmızıya dönüştürür.

2.1.4. Göllerin Oluşumuyla İlgili Efsaneler

Suyun gerek ilahi dinlerde gerekse halk inançlarında özel bir yeri vardır. Anadolu'nun birçok efsanesinde kendine yer bulan su, kutsal sayılmıştır.

Su, Türkler tarafından kuvvet ve bereket kaynağı olarak kabul edildiği gibi koruyucu ve cezalandırıcı Tanrı olarak da sayılmaktadır (Uraz,1994: 52). Bereket sağlama özelliği ile hayat kaynakları içinde yer aldığına inanılan su, yeryüzü gibi ana olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte yağmur şeklinde içinden geldiği Gök'e bağlı bulunmaktadır (Roux,1994:180).

Her dinde ve kültürde yaratılışın temelindeki aslî unsur olduğuna inanılan su evrensel bir sembol (arketip) olarak hayat, sonsuzluk, yenilenme, iyileşme, temizlenme, doğurganlık ve kutsallık özellikleriyle ilişkilendirilmiştir (İslâm Ansiklopedisi, 2009:440-442).

Türk inanç sisteminde de su yalnızca hayat bağışlayan bir varlık değil aynı zamanda ruhu olan, yaşayan bir varlık olarak tasavvur edilmiştir. Su iyesinin ruhu olduğuna inanılır. Su iyesini kızdırmamak için balıkçıların birtakım adaklar adayıp, kurbanlar sunmaları su ruhuna karşı yapılan ritüellerdir. Suyu karşı yapılan çirkin hareketler ve saygısızlık ceza ile neticelenmektedir (Ergin,2004: 206-217).

Çalışmamızda yer alan efsanelerden üçü suya gark olma ile alakalıdır. Bunlardan ikisi cezalandırmayla ilgiliyken biri cezalandırmaya ya da kurtulmaya girmeyen efsanelerdir.

Suya gark olma efsaneleri, genel itibariyle cezalandırma veya zor durumdan kurtulmaya dayanır (Ergun, 1997:181).

3.1.4.1. numaralı efsane Varto ilçesinin sınırları dahilinde bulunan Küçük Hamurpet Gölü ilgili olup su, burada cezalandırıcı bir unsur olarak yer almaktadır. Doğum yapan kadın

hiç kimse tarafından ziyaret edilmeyince kadın, beddua eder ve şehir suya gark olur. Bu efsanede ana motif, suya gark olmadır.

Suya gark olma motifini içeren efsaneler, mit kökenli efsanelerdir. Sümerlerin Gılgamış Destan'ı, Yunan mitolojisinden Deucalion miti, Hindistan'da Manu ve Balık sel mitleriyle ilgilidirler. Tanrının veya Tanrıların emirlerinin dışına çıkanlar, onların hoşlarına gitmeyen hareketlerde bulunan insan toplulukları sel felaketine uğratarak cezalandırılırlar. Konularını mitlerden alan, onların telkin ettikleri mesajları günümüze taşıyan efsanelerde, bu eski kutsal hikâyelerin izlerini görebilmekteyiz (Seyidoğlu, 2007:26-29).

Efsanelerin insanî ilişkileri düzenleme, toplum bireyelerine iyi davranışı telkin etme gibi bir fonksiyonu vardır. Zorda kalana yardım etme, koruyup kollama toplumsal ilişkinin sürdürülebilir olmasının temel yapı taşlarındandır. Efsane anlatıcıları yani toplumun kendisi, bu anlatmalar aracılığıyla ahlâki değerlerin gerekliliğini nesilden nesile aktarır.

Niğde'de Narlı Göl efsanesinde köye gelen Hızır'a kimse ekmek vermez. Hızır, beddua eder, köy suya gömülür (Sönmez, 1994:321). Elazığ'da Gölcük efsanesinde şehre bir dilenci kadın gelerek tuz ister. Bir evin tuz vermesi sebebiyle o ev dışında kalan yerleşim yeri beddua sonucu suya gark olur (Görkem,1987: 257). Malatya'da Abdülharap Gölü efsanesinde köye gelen Hızır'ı sadece bir çoban misafir edince köy, sular altında kalır (Yağbasan, 1991:213). Hatay'da Amik Ovası için anlatılan efsanelerde yaşlı adama ekmek verilmeyince adamın bedduası ile suya gark olunur (Şimşek, 1996, 9-10). Elazığ'da anlatılan Hazar Gölü efsanesinde gölün bulunduğu bölgenin eskiden bir yerleşim olduğundan bahsedilir. Burada hamile bir kadın doğum sancıları çekerken kimse ona yardım etmeyince köyü sular altında kalır (Alptekin, 1993: 99). Efteni Gölü efsanesinde dilenci kılığında köye gelen Hızır, kendisine ekmek vermeyen kadına beddua edince köy suya gömülür (Sakaoğlu, 1976: 161-162).

3.1.4.2. numaralı efsane yine Varto'da bulunan Büyük Hamurpet Gölü ile ilgilidir. Gebe gelin, ateş almak için gittiği evde pişen eti görünce camı çeker. Ev sahibi, gebe kadının defalarca gelip gitmesine rağmen et vermez. Gelininin bu durumunu fark eden kaynata, atını kesip ona yedirir. Gelin, yaşadığı utanca daha fazla dayanamayıp beddua eder. Köy, suya gark olur.

3.1.4.3. numaralı efsane Bulanık ilçesinde bulunan Kazan Gölü hakkındadır. Bu efsane zor durumdan kurtulmaya ya da cezalandırmaya girmeyen bir efsanedir. Hükümdar kızı, Kazan ismi verilen bir kuyudan su çekerken askerden sevgilisinin döndüğünü duyar. Kız, yaşadığı heyecan ile kuyunun ağzını açık bırakır. Bir anda çoşan su, köyü basar.

Bu metnin bir varyantı şöyledir: Çıldır'da pınarın musluğunun kapatılması unutulunca yerleşim yeri suya gark (Alptekin, 1995: 15-16).

2.1.5. İnsanlığın Menşei ile İlgili Efsaneler

İnsanlığın kökeni ile ilgili olan 3.1.5.1. numaralı efsanede insanoğlunun üç kısma ayrıldığından bahseder: Birinci kısım insandan türeyenler, ikinci kısım eşekten türeyenler ve üçüncü kısım ise köpekten türeyenler. Bir peygamber, üç gence de kızını vereceği sözünü verir. Verdiği sözden pişmanlık duyan peygamber, Tanrı'dan yardım diler. Peygamberin eşiği ve köpeği iki genç kıza döner. Bu üç kız, üç gençle evlendirilir.

Bu efsanenin bir benzerine Malatya'da da rastlamaktayız. Bu efsanede bahsi geçen peygamber, Hz. İsa'dır. Bir kızı olan Hz. İsa, Allah'tan başka evlatlar isteyince kedisi, köpeği ve eşiği birer kız olurlar. Bu kızlardan biri çok inatçı olup eşek soyundandır. İkincisi huyu tutunca köpek gibi havlar. Üçüncüsü kedi gibi sürekli uyuklar. Dördüncüsünde ise peygamber sabrı vardır (Yağbasan, 1991:201-202).

2.1.6. İbadetlerle İlgili Efsaneler

Bu alt başlık altında derlemiş olduğumuz efsane iki tanedir. Bu efsanelerden biri kurban ibadetinin kökeni ile alakalı iken diğeri Alevi inancında kurban olarak yollanan koçun kökeniyle alakalıdır.

3.1.6.1. numaralı efsane kurban geleneğinin menşeiine dairdir. İbrahim Peygamber'in Sare ile olan evliliğinden çocuk olmaz. İbrahim Peygamber, bir çocuğu olursa onu Allah'a kurban olarak vereceğini söyler. Mısır'dan getirdiği cariye Hecra, hamile kalıp İsmail'i doğurunca İsmail, kurban olarak verilmek üzere hazırlanır. İbrahim'in oğlunun boğazına dayadığı bıçak kesmez. Gökyüzünden iki melek aralarında İbrahim'in kesmesi için getirdikleri bir koçla yeryüzüne inerler. Cennetten getirilen bu koçun kesilmesi ile kurban geleneği başlar.

3.1.6.2. numaralı efsanede kurban olarak kesilmek üzere getirilen koç ile ilgilidir. Bir adamın müsâhibi vefat eder. Adam, cenazesine yetişmediği müsâhibinin mezarı başında üç gün üç gece bekler. Üçüncü gün bu mezardan bir çiçek biter. Çiçek, bir koç tarafından yenir. Adam, bu koçun bir sürüye dalıp buradaki bir koyunla çiftleştiğini görür. Gebe kalan koyun, kurtlar tarafından yenir. Kurtlar, koyunun karnındaki yavruyu ise Nemrut Dağı'na çıkarırlar. Bu yavru büyüyünce melekler tarafından İbrahim peygambere, kurban olarak kesilmek üzere götürülür.

Alevi inancında "musâhip" veya "müsâhip" özel bir dinî tören ile atanan ve kişinin hem dünyada hem de ahirette kardeşi ve yoldaşı kabul edilen kimsedir.

Efsanede üç formulistik sayısı motifi vardır. Üç sayısı, Alevi inancında önemli bir yere sahiptir. Alevilik, üç esasa dayanır: Allah-Muhammed-Ali. Ahlâkı ise ‘’elini, dilini, belini korumak’’ olarak üç temel üzerine inşa ederler (Gökyay, 1973:304).

2.2. Olağanüstü Varlık ve Olaylarla İlgili Efsaneler

2.2.1. Cinlerle İlgili Efsaneler

Cin kelimesi Türkçe’ye Arapça’dan Arapça’ya da Latince ‘’genius’’ kelimesinden geçmiştir. Latin kökenli olan bu kelime Latince ‘’ insanları, hayvanları, yerleri koruyan, onların kaderini yöneten ruh’’ veya ‘’tanrımsı varlık’’ anlamlarına gelmektedir (Boratav, 1984: 74).

Devellioğlu sözlüğünde cin, ‘’Gözle görünmez, latif cisimlerden ibaret bir yaratık’’ olarak geçmektedir (Devellioğlu, 2010:143).

Anadolu halk kültüründe cinlerin bir kısmının İslamiyet’i kabul edip Müslümanlara karşı iyi davrandıkları kabul edilir. Bunlardan bir kısmı ise gayrimüslim olup ‘’şeytan olarak’’ olarak adlandırılır. Bunların insanları yoldan çıkarttığına, korkutup cezalandırdıklarına inanılmaktadır. Cinler, insanlara hemen her şekilde görünebilir. Bununla birlikte umumiyetle kara kedi, oğlak, keçi, köpek, tilki, eşek, ördek, yılan, insan kılığına girdikleri bilinir (Çobanoğlu, 2003: 83).

Muş’ta cinlerin genellikle çeşme, pınar, su başları, ahır, değirmen, hamam gibi ıssız ve tekin olmayan yerlerde yaşadıklarına inanılır.

3.2.1.1. numaralı efsanede cinlerin gece vakti davul ve zurna eşliğinde halay çektiklerini ve eğlencelerine kedi kılığına girmiş genç bir cini dâhil ettiklerini görmekteyiz. Cinlerin kedi kılığına girdiklerini ve insanların elbiselerini alıp kullandıklarını da yine bu efsane de görmekteyiz. Alınan elbiselerin sigarayla yakılarak tanınması motifi de dikkat çekmektedir.

Niğde’de anlatılan efsanede cin düğününe götürülen Hasan Çavuş, besmele çekince etrafta cin kalmaz (Sönmez,1994:392). Erzurum’da anlatılan bir efsanede düğün yapan cinler gelinlik bulamaz (Seyidoğlu,1978:153). Bingöl’de bir cin düğününe katılan adam, bir kadının elbisesinden kestiği parçanın kendi karısının elbisesinden kesildiğini görür (Duymaz,1989:377). Erzincan’da anlatılan bir efsanede cinler, düğün yapıp oynar (Kara, 1979: 85). Trabzon’da Arabın Taşı efsanesinde köyün hocası perilerle horon oynar, birlikte yemek yer. Karısının gelinliğini bir perinin üstünde görünce gelinliğin bir düğmesini koparır (Işık,1998: 98).

Derlediğimiz efsanede cinlerin kolayca kılık değiştirebildiklerini de görmekteyiz. Efsane metnimizde kedi kılığına girmiş olan cin, Erzurum’da kedi (Seyidoğlu,1978:289), Niğde Keçi efsanesinde keçi (Sönmez,1994:394), Malatya’da İyiler efsanesinde bir genç kız (Yağbasan,1991:239), Yozgat’ta anlatılan efsanelerde kadın ve eşek (Karadavut,1992:236;237), Konya’da çobanın kaçırmak istediği kız (Emiroğlu,1993:277) kılığındadır.

3.2.1.2. numaralı efsane, cinlerin menşei ile ilgilidir. Bir kadın peygamber doğum yapar ve biri çirkin biri ise güzel ikiz çocukları olur. Bu çocuklardan güzel olanını insanlardan gizleyerek büyütür. Efsanede gizlenerek büyütülen çocuktan cin taifesinin ortaya çıktığını görmekteyiz.

3.2.1.3. numaralı efsanede ‘‘Teba’’ olarak isimlendirilen cinlerin, yaylada yalnız yaşayan bir adamın ahırına gece vakti girip ona musallat olmasını görmekteyiz. Adam, kurnazlığıyla Teba’dan kurtulmuştur.

3.2.1.4. numaralı efsanede cinler, bir imamı gelin ve damadın nikâhını kıymak için düğünlerine davet ettiklerini görmekteyiz. Nikâhı kıyan imama içine altın koydukları bir mendil verilir. İmam, düğünden ayrılıp mendili açınca mendilin içinden soğan kabukları çıkar.

Cinlerin kendilerine yardım eden insanları mükâfatlandırmak için soğan ve sarımsak kabuğu verdikleri bilinir. Bunlar, cinler tarafından para olarak kullanılır.

Erzurum’da cinler tarafından bir doğuma götürülen kadın kendisine verilen soğan kabuklarını atar. Eve girdiği zaman eteğine yapışan bir kabuk altına döner (Seyidoğlu,1978:289). Elazığ’da anlatılan Kurbağa efsanesinde bir kadının kapısına birkaç kişi gelir ve doğum yapmak üzere olan bir gelinin ebesi olması istenir. Kadın, doğum yaptırdıktan sonra bir gözünde soğan, diğer bir gözünde ise sarımsak kabukları olan bir heybe verilir. Kadın, kabukları atınca kabuklar altına dönüşür (Alptekin, 1993: 135-136). Doğu Karadeniz Efsaneleri çalışmasında kadın gebe bir kurbağaya doğum yaptırır. Kadının eteği soka kabuklarıyla doldurulur. Kadın, bunları yere döker. Eteğine yapışan bir kabuk altına döner (Işık,1998:114).

3.2.1.5. numaralı efsane, cin kadınların erkeklere âşık olmasıyla alakalıdır. Cin kadın, bir Kur’an talebesinden kendisine Kur’an öğretmesini ister. Kur’an’ı öğrenip hatmeden cin, talebeye âşık olur. Cin ve talebe nişanlandıktan birkaç ay sonra cin, Müslüman ve gayrimüslim cinler arasında yapılacak bir savaşa gideceğini söyler. Cin, bu savaşta şehit düşer.

Cin kadınların erkeklere, cin erkeklerin ise kadınlara âşık olup evlendikleri ve çocuk sahibi oldukları inancı oldukça yaygındır. Yine bu efsanede cinlerden İslamiyet'i kabul edenlerinin ve gayrimüslim olanlarının olduklarını görebilmekteyiz.

Erzurum'da Peri Kızı efsanesinde peri, insanoğluyula evlenir (Erzurum,1978:234). Nevşehir'de cinle evli olan bir adamdan bahsedilmektedir (Alptürker, 2019:203). Rize'de Cazı efsanesinde adam, insan kılığına girmiş olan cazıya âşık olur ve cazıyla evlenir (Işık,1998:90).

2.2.2. Diğer Olağanüstü Varlıklar ve Olaylarla İlgili Efsaneler

Bu başlık altında cin dışındaki olağanüstü varlıklarla ilgili efsanelere yer verdik. Bu efsaneler Elk, Pir Elk, Elka Feyzo, Rote Şeve ve Şahmeran ile alakalı efsanelerdir.

Elk, Muş'tan derlediğimiz efsanelerde "Daka Meryem" ve "Meryema" gibi çeşitli isimlerle anılan ve diğer pek çok Anadolu efsanesinde Kapoz, Albastı veya Alkarısı olarak bilinen olağanüstü bir varlıktır.

Albastı, kırmızı elbiseli, sarı, uzun, dağınık saçlı, çirkin bir kadın olarak tasavvur edilir. İnsan-hayvan karışımı bir görünümde, göğüsleri dizine kadar sarkan ve göğüslerini omuzlarından geriye atabilen, yağlı vücutlu, el ve ayakları küçük, uzun parmaklı, dişlek, tepesinde gözü olan, al gömlek giyen bir varlık olarak tanımlanır (Acıpayamlı, 1961).

Albastı, yol şaşırtıcı, yalancı ve hilekâr bir varlık olup özellikle yeni doğum yapmış kadınlara ve yeni doğan çocuklara hastalık getirir. Lohusa kadının ve bebeğinin iç organlarını çalarak suya atar ve hastalanmalarına, hatta ölmelerine sebep olur (İnan, 1987: 265).

Ağıl, samanlık, viranelik, su kıyısı ve çeşmelerde görülebilen Albastı (Örnek,1977:145), ahırlardaki atlara da musallat olup atların yelelerini ve kuyruklarını ördüğüne, onları sabahlara kadar koşturarak yorduğuna inanılır (Çobanoğlu, 2003:124).

Bu varlıklar, tüfek sesinden, ocaklı adamlardan ve kırmızı renkten korkar (İnan, 1987:265). Saç telini ele geçirmekle dize getirilebildiği gibi üzerine iğne takmak da onun kaçmasına engel olur.

Muş halk telakkisine göre Elk, lohusa kadının iç organlarını yemek suretiyle anneyi öldürür. Bu sebeple lohusa kadın ve bebeği yalnız bırakılmaz. Lohusa döneminde Elk'in lohusaya ve bebeğine zarar vermemesi için çeşitli uygulamalar yapılır. Bir tavuğun iç organlarının sökülerek evin damından aşağıya atılması, lohusa yatağının etrafının halatla çevrilmesi, lohusa kadının ağzına kendi saçından bir tutam verilmesi, kadının yakasına çengelli iğne takılması, kadının başına ve bebeğinin üstüne kırk gün boyunca Şera Reş denilen bir örtü örtülmesi, anne ve bebeğin bulunduğu odaya demir olan herhangi bir nesne,

ayna veya süpürge konulması, bebeğin süzgece konulması, annenin ise yatağının altına toprak konulması Elk'ten korunmak için yapılan uygulamaların birkaçıdır.

Çalışmada Albastı ile ilgili üç efsane mevcuttur. Bunlardan 3.2.2.1. numaralı efsanede ahırdaki atını sabahları kan ter içinde bulan ev sahibi, atın üstüne ziftle kaplanmış bir halı koyar. Bu sayede yakalanan Elk, çengelli iğnelerle dize getirilir. Elk, olağanüstü bir güce sahip olduğu için her türlü işte ondan faydalanılır. Eli çok bereketlidir. Irmağa giden Elk, oradaki çocuklardan üstündeki iğneleri çıkarmalarını ister. İğnelerin çıkarılması ile kaçıp kurtulan Elk, kocası tarafından vurulur. Elk'in yakalandığı ev ocak olarak bilinir. Bu evin kadınları nesiller boyunca bu ocaklık geleneğini devam ettirmiş, lohusa dönemindeki kadınların evine gidip çocuk ve anneyi Elk'ten korumuşlardır.

Konya'da Alkızı efsanesinde lohusaya musallat olan Alkızı, onların ağızlarına girerek ciğerlerini yer (Emiroğlu,1993:272-273). Erzurum'da her gece ahırda atların kuyruğu örülü olarak bulur. Alkarısı yakasına iğne batırılarak yakalanır (Seyidoğlu,1978:229). Yozgat'ta Al Kızı efsanesinde ekmek aşının içine kıl olarak giren Al kızı, çoban tarafından yakalanıp dört yıl evlerinde çalıştırır. Dört yılın sonunda Al kızını serbest bıraktıklarında gölün üstü kanla kaplanır (Karadavut,1992:230). Elazığ'da Al Karısı, lohusa kadını kocasının sesiyle çağırarak evinden alıp ıssız bir dereye götürür ve orada yıkamak ister (Görkem,1987:221). Erzincan'da atının geceleri sebepsiz yere kişnemelerini duyan ağa, atın üstüne zamk sürer. Alkarısı bu zamka yapışınca elbisesine iğne batırılır. Bu eve yedi yıl hizmet ettikten sonra bir gün ırmak kenarındaki çocuklara iğneyi çıkarttırınca kaçır (Sakaoğlu, 1976:270). Bingöl'de Kapoz efsanesinde yaşlı bir adam, kapozu yakalayıp onu on iki yıl hizmetçi olarak çalıştırdıktan sonra kapozun yakasındaki iğneyi çıkararak serbest bırakır (Alptekin, 1993:130). Malatya'da tarlasını sulamaya giden çiftçi, elindeki ciğeri yıkayan bir kadınla karşılaşır. Onu iğne ile yakalayan çiftçi, alkarısının yalvarmalarına dayanamayıp iğneleri çıkarınca alkarısı serbest kalır (Yağbasan, 1991:245).

3.2.2.2. numaralı efsanede Elk'in elinin bereketine dair bir motif vardır. Yaşlı bir kadın kılığına girmiş olan Elk, dibek taşına konulmuş buğdaya tokmak ile vurduktan sonra buğday etrafa saçılır. Buğdayın sahibi kadın, yere saçılan buğdayları toplayıp eve gider. Bu buğday, üç gece bir güne yeter.

Muş'ta kadınlar, kendi aralarında yapılan yemeğin bereketi, üstünde çalışılan işin hemen bitivermesi için işe başlamadan önce sıklıkla şu deyim kullanırlar: Elin Meryem Ana'nın eli olsun.

Bu deyim, Anadolu kültüründeki "Fatma Ana" kültü ile yakından ilişkilidir. Fakat burada Fatma Ana yerine Daka Meryem'in (Meryem Ana) ismi anılmaktadır. Ana tanrıça

olarak anılan Kibele ve ondan sonra Meryem Ana ile sembolize edilen doğurganlık ve analık kavramı, Anadolu'da İslâmiyet'in kabulü ile birlikte Fatma Ana ismi ile sembolize edilmeye başlanmıştır. Muş'tan derlediğimiz bu efsane, Meryem Ana-doğurganlık sembolizasyonunun devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Fatma Ana, kadınların ev işlerinde manevi yardımcısı, uğur, bereket ve becerikliliği, eş ve komşularla iyi geçinmenin simgesidir (Üçer,1981:113). Anadolu'da yaygın inanışa göre Fatma Ana, kadın mesleklerinin pîridir. Özellikle ebelerin pîri olarak bilinir. Ebeler, doğum yapan kadınların sırtını sıvazlayarak "El benim elim değil, Fatma Anamızın eli derler (Üçer,1975:149; Tanyu,1982:487). Yemeği az, misafiri çok olan ve yemek pişirmek için vakit bulamayan kadınlar, "Bu benim elim değil, Fadime Anamızın eli" diyerek Fadime Ana'dan yardım isterler (Kalafat, 2007:71).

Fatma Ana'nın bütün kadın meslek ve sanatlarının pîri olduğu inancı, eski Türk kültüründeki "Umay" inancı ile alakalıdır. Mitolojik Umay Ana'nın işlevlerini Azerbaycan ve Anadolu'da "Fatma Ana" motifi yerine getirir (Beydili,2005:585). Umay, yeni doğan çocukların ve annelerin koruyucusu olarak bilinir (Xürremqızı,2002:63). Kırgızlar'da ise Umay, bütün kadın sanatlarının pîri ve koruyucusudur. Bu yüzden terzi kadınlar, işe başlamadan önce "Benim elim değil, Umay Ana'nın elidir" derler (Beydili,2005:584).

3.2.2.3. numaralı efsanede Feyzo, değirmende kucağında bebeği ile bir kadını görünce onu da atın terkesine alıp yola devam eder. Bir süre sonra atın kan ter içinde kaldığını fark eden Feyzo, arkasına döndüğünde başı gökte, ayakları yerde kadını görünce silahını çekip onu vurur.

3.2.2.1., 3.2.2.2. ve 3.2.2.3. numaralı efsanelerde geçen Alkarısı, sarı albastıdır. Acayip sesler çıkaran, at yelesini örmeyi seven ve lohusa kadınlara musallat olup, onların ciğerlerini söken bir varlıktır. 3.2.2.2. efsanede onu kocakarı kılığına girmiş olarak görmekteyiz. Bunların bazen keçi, kedi ve tilki kılığına girdikleri de bilinir.

3.2.2.4. numaralı efsane gece vakti yalnız dolaşan insanlara musallat olup insanların hastalanmalarına neden olan uzun, zayıf bir tazi şeklinde tasvir edilen bir varlıkla ilgilidir. Bir adam, gece vakti atıyla yol alırken Rote Şeve ile karşılaşınca bayılır.

3.2.2.5. numaralı efsane Anadolu'da çok yaygın olan Şahmeran efsanesi ile ilgilidir. Şahmeran, insanlara görünmeden yeraltında yılanlarla birlikte yaşar. Günün birinde bir insanoğlu tarafından bulunan Şahmeran, adamı esir alır. Adam, kendisini gördüğünü kimseye söylemeyeceğine dair söz verdikten sonra Şahmeran, onu serbest bırakır. Padişah, ağır bir baş ağrısı ile yataklara düşünce vezir, Şahmeran etinin bu hastalığa derman olacağını söyler. Şahmeran'ı gören adam kellesi ile tehdit edilince Şahmeran'ın yerini söylemek zorunda kalır.

Şahmeran, ölmeden önce adama ilk şişenin zehir, ikinci şişenin Lokman Hekim, üçüncü şişenin ise ilaç olduğunu söyler. Birinci şişeden içen vezir ölür, ikinci şişeden içen adam, Lokman Hekim olur, üçüncü şişeden içen padişah ise iyileşir.

Bu metinde yarı insan, yarı hayvan olan Şahmeran, mitolojik bir varlık olarak tasvir edilmektedir.

Çalışmamızda yer alan bu anlatıma, benzer motiflerle Mersin'de Şahmeran I ve Şahmeran II efsanelerinde de anlatılmaktadır (Erol, 1996:181;182-83).

2.3. Açıklayıcı Efsaneler

2.3.1. Yerleşim Yeriyle İlgili Efsaneler

Bu başlık altında yerleşim yerlerinin adlarıyla ilgili olarak anlatılan dört efsane metni yer almaktadır. Yerleşim yerlerinin adlarının menşeyini açıklayan bu efsaneler, genellikle yaşanan bir olaydan, söylenen bir sözden, yer adının çağrıştırdığı bir kavramdan ya da bazı ses benzerliklerinde hareketle oluşturulmuştur.

3.3.1.1. numaralı efsane, Varto ilçesinin eski ismi olan "Gımgım" ile alakalıdır. İlçe, ismini bir eşyadan alır. Gımgım'a yabancı biri gelir ve yerli halkın elinde daha önce görmediği bir şeyle karşılaşınca bunun ne olduğunu sorar. Yerli halk bu eşyanın "gumgum" (ibrik) olduğunu söyler. Gumgum kelimesi zamanla değişerek "Gımgım" halini alır.

Gümüşpınar köyünün adıyla ilgili 3.3.1.2. numaralı efsanede çoban, Palut ağacından olan gümüş ve altınlarla süslü sopasını Süphan Dağı'ndaki göle düşürür. Sopasını gölden çıkaramayan çoban, sonbaharda un öğütmek için değirmene iner. Değirmenin çarkına takılan bir sopa değirmenin durmasına sebep olur. Çoban, sopasını göle düşürdüğünü ve değirmenin çarkına takılan sopanın kendi sopası olduğunu söyler.

Konya'da Çağlayan Beli efsanesinde çoban, kavalını suya atar. Kavalını çarşıda gören çoban, kavalını çağlayan belinde kaybettiğini söyler. Çoban kavalı attığı yeri göstermek için yanındakilerle gider bir daha dönmez (Emiroğlu,1993:194-195).

3.3.1.3. numaralı efsane, Esenlik köyünün eski ismi olan Avbiri ile alakalıdır. Avbiri Kürtçe'de "suyu kesilmek, suyu kesilmiş" anlamlarına gelmektedir.

Bu köyün kurulduğu yer eskiden bataklıktır. Aynü'l Melek, köyün camisini bu bataklığa inşa etmek ister. Yerden aldığı bir avuç toprağın üstüne okur ve toprağı bataklığa doğru üfler. Bataklık kuruyunca cami inşa edilir.

3.3.1.4. numaralı efsane Cankurtaran köyünün eski ismi ile alakalı olup bu isim bir çorbadan gelmektedir. Köyün kurulmaya başladığı ilk zamanlarda köye Hacı Hasane Kevr

gelir. O sırada inşaatta çalışan Şeyh Kamil ile karşılaşan Hacı Hasan, köye henüz bir isim verilmediğini öğrenince o sırada işçilerin içtiği çorbayı görüp köye ‘‘Gebol’’ ismini verir.

2.3.2. Tabiat Unsurlarıyla İlgili Efsaneler

Bu başlık altında dağlarla ilgili üç, halk takvimi ile ilgili beş, göllerle ilgili iki efsane bulunmaktadır.

Çalışmada yer alan 3.3.2.1. numaralı efsane Koli Baba ve Mir Hasan dağları ile ilgilidir. Efsaneye göre kardeş olan bu dağlar arasında bir tartışma çıkar. Bu tartışmada Mir Hasan, kılıcı ile Koli Baba'nın karnını deşer. Koli Baba ise Mir Hasan'ın kolunu keser.

Pek çok milletin mitolojisinde ve efsanelerinde izine rastladığımız dağ kültü, daima kutsal mekânlar olarak görülmüştür. Tanrı'nın göklerde ikamet ettiğine inanılan dinlerde, dağlar Tanrı'ya en yakın noktalardır. Eliade (2003:114), dağların heybeti, yüceliği ve yüksekliği ile aşkın mekânının bir simgesi olduğunu söyler.

Dağ, eski Türklerin mitolojik inanç sisteminde de önemli bir yer tutar. Dağların Gök Tanrı'ya yakın olması ve Tanrı'nın mekânı olmasıyla kutsal mekânlar olarak kabul görmüştür. Etrafında yaşayan insanların koruyucusu olan dağlar, aynı zamanda vatan anlayışını da şekillendiren tabiat unsurlarındadır (Bonney, 2000:147).

M. Seyidov'a göre, ‘‘Kutsal başlangıç sayılan dağ, toprak ve özellikle onlarla ilgili Güneş bütün varlığın, hayatın, tanrıların, insanların, nimetlerin yaratıcısı, anası-atası olarak kabul edilmiştir. Toprak her şeyin başlangıcı sayılmıştır.’’ (Seyidov'dan akt. Alizade, 2012: 34).

Buna göre dağ, ister ana ister ata olarak algılanmış olsun neticede ecdat olarak tasavvur edilmiştir.

Koli Baba Dağı'nın ‘‘baba’’ tabiriyle ‘‘ata’’ olarak tasavvur edilmesi ve kutsallaştırılması, dağın yakınlarında yaşayan insanların dağları birer ermiş insan olarak tasarlamış olduklarının da bir göstergesidir. Her dağda bir eren'in bulunması, dede veya baba adı almaları, eski ‘‘ata’’ tanıtmasının bir devamı gibidirler (Ögel,2014: II: 582). F. Bayat (2006), soy sosyolojisi bağlamında dağların, ata veya büyük akraba olarak görüldüğünü, zor anlarda dağa sığınmanın da dağın atalık fonksiyonuyla ilgili olduğunu belirtmektedir.

Kuzey Altaylılarda soy dağlarıyla ilgili olarak kadınlar için uygulanan bazı yasaklar mevcuttur. Tubalarda evli kadınlar, kocalarının soy dağlarının isimlerini anamazlar. Buna karşın kadınlar, babalarının soy dağlarının isimlerini kullanabilirlerdi. Çelkanlarda da aynı yasak söz konusudur. Kadınlar, kocalarının soy dağının önüne başı açık çıkmazlardı. Soy

dağının kadını başı açık görmesi çeşitli kötülüklerin geleceğine inanılırdı. Kumandılarda da soy dağlarının gerçek isimleri evli kadınlar için kullanımı yasaktı (Potapov, 2013: 84).

Dağları birer ruh olarak tasavvur eden insanlar, onlara birtakım insanî vasıflar yüklemiştir. L. P. Potapov (2013: 79), kuzey Altaylıların dağın ruhları, yani “dağ sahipleri” olduğuna dair inançlarından bahsetmektedir. Kuzey Altaylıların muhayyilesinde dağlar kayak yapan, şarkı söyleyen, oynayan, konuşan, kavga eden, savaşan ve birbirine pahalı hayvanları kaybettirme şeklinde kumar oyunları oynayan canlı birer varlık olarak görülmektedir.

Çalışmada yer alan bu anlatıda da dağlar, birbirine rakip olarak görülmüş, kişiselleştirilmiştir. Bu ve benzeri efsanelerde çoğunlukla dağların uzaktan görünüşleri, üretilen bu efsaneler üzerinde etkili olmuştur.

Dağların kişiselleştirilerek anlatıldığı bu efsanelere Anadolu’nun her yerinde rastlamaktayız. Niğde’de Hasan Dağı ve Ekecik Dağı efsanesinde Hasan ve Ekecik isimli iki kardeşin ettikleri bir kavga sırasında Hasan, Ekecik’in kolunu, Ekecik de Hasan’ın başını kopardığı anlatılır (Sönmez, 1994:409). Ağrı’da Ağrı Dağı ve Elegez Dağı’nın arasında yücelik kavgası olduğu, bu kavganın sonucunda Elegez’in üç parçaya ayrıldığı anlatılır (Duymaz, 1989:142). Büyük Ağrı ve Küçük Ağrı ile ilgili anlatılan bir efsanede birbiriyle geçinemeyen büyük ve küçük kız kardeşler arasında geçen bir kavgada birbirlerine ettikleri beddualar sonucunda birer dağ olurlar (Sakaoğlu,1976:25). Mersin’de Kırtıl Dağı efsanesinde Kırtıl Dede’nin iki kardeşi yaylada, o ise sahilde kalır. Bunun üzerine bu iki kardeş, “Biz senin üzerinde sisi, boranı eksik etmeyiz” derler. Bu sebepten Kırtıl Dede’nin üzeri daima sisli ve boranlı görünür (Alptekin,1980:6-7).

3.3.2.2. numaralı efsanede halk muhayyilesinde yücelikleri ile birbirine rakip olan üç dağın aralarındaki bir kavgadan sonra birbirlerine beddua ettiklerini görmekteyiz. Bu beddualar neticesinde dağların bugünkü görünüşleri ortaya çıkar. Köse Dağı’nın üzerinde ağaç yeşermez, Ağrı Dağı’nın üzerine hiçbir insanoğlu erişemez, Süphan Dağı’nın ise üstündeki kar hiç erimez.

3.3.2.3. numaralı efsane Süphan Dağı’nın bugünkü görünüşü üzerine üretilmiş bir efsanedir. Dağ, Muhammed Peygamber’in doğduğu gece ikiye ayrılır.

3.3.2.4. numaralı efsanede yaşlı bir kadın, sabah uyanıp dışarıdaki güneşli havayı görünce “Allah’a minnetim kalmadı” deyip kuzularını dışarı çıkarır. Birden kuvvetli bir fırtına çıkar ve hayvanlar telef olur. Bu olaydan sonra bu fırtınalı günlere “Bagera Pire (Kocakarı Fırtınası)” denilmiştir.

Bu efsane halk takvimi ile ilgilidir. Halk takvimleri, doğa olaylarına bağlı olan ve oluştukları kültür sahasının özelliklerini yansıtan ürünlerdir. Erginer (1984), halk takvimini

uzun süreli deneyimlere dayalı olup dinsel, tarihsel, törensel, eğitsel, hukuksal, tarımsal, ekonomik bağın anımsama ve anımsatma görevini üstlenmiş olan zaman-hayat ikilisinin sistemli bir dizgesi olarak tanımlar.

3.3.2.5. numaralı efsane yine halk takvimi ile alakalıdır. Kurdoğlu ava çıkınca kuvvetli bir fırtına çıkar. Kurdoğlu'nun ilk eşi kocasını merak edip yedi kere dışarı girip çıkar. Kurdoğlu, eve dönünce ilk eşine kendisi dışarıda iken havanın kaç kere açıp kapandığını sorunca kadın cevap veremez. İkinci eş ise havanın yedi defa açıp kapandığını söyler. Kurdoğlu, ikinci eşini babasının evine yollar.

Malatya'da tespit ettiğimiz benzer bir efsanede ananın evladına herkesten daha düşkün olduğu teması işlenmektedir. Geyik avında uçurumdan düşen genç, kardeşini, karısını ve annesini sınar. Kız kardeş, gece sabaha kadar havanın on defa bozulup açıldığını söyler. Karısı, havanın yirmi açıp bozulup açıldığını söyler. Anne ise havanın kırk defa bozulup açıldığını söyleyince genç, kendisi için yalnızca annesinin üzüldüğünü anlar (Yağbasan, 1991:203).

3.3.2.6. numaralı efsanede gayrimüslim bir adam kertenkelesinin soğuk havalarda dışarı çıkmadığından bahsedilir. Kertenkele bir gün içeri kaçınca sahibi, köylülere hayvanları dışarı çıkarmamaları konusunda uyarır. Adamın uyarısını dikkate almayan köy halkının mandaları telef olur.

3.3.2.7. numaralı efsanede göçmen kuşları ve güneşli havayı gören yaşlı kadın, koyunlarını alıp yaylaya çıkar. Ertesi gün çıkan kar fırtınasında koyunları telef olur.

Bingöl'de Kocakarı Fırtınası efsanesinde kocakarı, bir kış günü bir kuşun yumurtlayıp yuvasında kuluçkaya yattığını görünce hayvanlarını alıp yaylaya çıkar. Bir müddet sonra çıkan kuvvetli bir fırtınada kocakarının hayvanları telef olur (Alptekin, 1993:119).

3.3.2.8. numaralı efsanede gebe bir kadının yemeğinden kıl olarak çıkan cin, kadının kayınbabası tarafından öldürülünce bir yaratığa dönüşür. Bu yaratık, şubat ayında ev ev gezer. Bu evlerde yemek yiyip gönlünün hoş tutulması gerekir. Aç bırakıldığı takdirde ağlayan bu yaratık, şubat ayının fırtınalı ve soğuk geçmesine neden olur.

3.3.2.9. numaralı efsane Mem ile Zin Gölü ile alakalıdır. Süphan Dağı'nın zirvesinde buluna göl, ismini birbirine kavuşamayan iki sevgiliden almıştır. Efsane, iki sevgilinin burada birlikte su içtiklerinden bahseder.

Halk, bu iki kahramanın aşklarının bir simgesi olarak maddî unsurları da efsaneye dâhil ederek onları sonsuza kadar yaşatmıştır.

1695 yılında şair ve mutasavvıf Ahmed-i Hânî tarafından kaleme alınan Mem u Zin adlı manzum eser, bir Kürt halk hikayesini ele alır. Bu eserin kahramanları Emir Abdal

Bey'in kızı Zine ile Divan kâtibinin oğlu Mem, Bey'in hizmetçisi olan Beko'nun engellemeleri nedeniyle kavuşamazlar.

3.3.2.10. numaralı efsane Gola Şelü ile ilgilidir. İslamiyet'i yaymak için sahabelerle birlikte Anadolu'ya gelen Hz. Ali, askerleriyle bu gölden geçerken kılıcını göle düşürür. Göl, o vakitten sonra daima bulanık kalır.

Dördüncü halife olan Hz. Ali, İslamiyet'in yayılmasında etkili çok etkili olmuştur. Ali, pek çok efsanede elinde çift ağızlı kılıcı Zülfikar ve atı Düldül ile İslamiyet'e hizmet eden savaşçı, kuvvetli olarak resmedilmiştir. Anadolu'nun her köşesinde onun el izlerine, yaslandığı kayalar ve atı Düldül'ün ayak izlerine rastlıyoruz.

2.3.3. Sularla İlgili Efsaneler

Sularla ilgili efsaneler başlığında üç efsaneye yer verdik. Bunlardan biri kuyu ile ilgili iken ikisi çeşmelerle ilgilidir.

3.3.3.1. numaralı efsane, Malazgirt ilçesinde bulunan Yılanlar Kuyusu (Hezna Mera) ile ilgilidir. Hz. Ali ve ordusu susuz kalmış ve su arayışına girmişleridir. Askerler, içi yılanlarla dolu zehirli bir kuyu bulunca Hz. Ali'ye haber verilir. Hz. Ali, kılıcıyla kuyuyu ikiye ayırır. Yılanlar kuyunun diğer tarafında toplanınca askerler kuyudan su içerler. Kuyudaki yılanlar herkese görünmez yalnızca iyi niyetli insanlara görünürler.

3.3.3.2. numaralı efsane, Koli Baba Dağ'ındaki bir çeşmeyle ilgilidir. Koyun sağmaya bu çeşmeye gelen kadınlardan biri Allah'a kuraklığın bitmesi için dua eder. Kuraklık biterse bu çeşmenin başında yedi koyun kurban vereceğini söyler. Yağmur yağıp kuraklık bitince kadın, saçından yedi tane bit çıkararak adağını yerine getirir. Allah, çeşmeyi kurutur. Kişinin kutsal olana yaptığı saygısızlık çeşmenin kuruması ile cezalandırılmıştır.

Bu efsane metninde su kültü ile birlikte su başında kurban kesme motifini görmekteyiz. Su başında kurban verme, yaşayan bir ruh olarak tasavvur edilen su iyesine karşı yapılan bir ritüeldir. Eski Türk inançlarında kaya, orman, ağaç, suyun bir iyesi olduğuna inanılıyor ve bunlara kurban sunuluyordu (Tanyu, 1987:188).

A. İnan (2017: 2), Çin kaynaklarını referans göstererek Türklerin Gök- Tanrı'ya, yer-suya, güneşe ve aya kurban adadıklarını söyler.

Su kültü, Türk anlatılarında kutsal olarak kabul edilmiştir. Kozmosun yaratılışında ilk başlangıç olarak görülen su, gerek bereket ve güç kaynağı gerekse de koruyucu veya cezalandırıcı Tanrı şeklinde Türk mitolojinde sıklıkla geçmektedir (Alizade, 2012: 56).

Su, eski Türklerin inanç sisteminde ilk kaosu ve yaratıcı başlangıcı bünyesinde barındırır. Dede Korkut Destanı'nda geçen "Su Hak didarın görmüştür" deyimini suyun tanrısal gücünü ortaya koymaktadır (Alizade, 2012:59).

3.3.3.3. numaralı efsanede Gelin Çeşmesi (Kani Buk) olarak anılan bir çeşme ile ilgilidir. Birbirlerini seven çoban ve kız evlenmek isterler. Çobanı hakir gören kız babası kızını onunla değil köyün zenginlerinden biriyle evlendirir. Sevdiği kızın evlendiğini duyan çoban, kendisini uçurumdan aşağı atar. Kız, çobanı uçurumdan alıp çeşmenin başına gelir ve burada intihar eder.

2.3.4. Yer Adlarıyla İlgili Efsaneler

Bu başlık altında inceleyeceğimiz efsane sayısı üçtür. Bu efsaneler, yerin ad almasıyla ilgili sebepleri açıklamaktadır. Bunlardan ilki mağara, ikincisi bir tepe, üçüncüsü ise bir mevki ismi hakkındadır. Yer adlarıyla ilgili bu efsaneler yaşanmış bir olaydan ve bir kişi üzerinde kurgulanmıştır.

3.3.4.1. numaralı efsane Kocakarı Mağarası (Kulka Pire) olarak adlandırılan mağara ile ilgilidir. Çok soğuk bir kışın ardından koyunlarını türlü güçlüklerle bahara eriştiren yaşlı kadın, Allah'a minnetinin olmadığını söyleyince çok kuvvetli bir fırtına çıkar. Bu fırtınada kadın ve koyunları sığındıkları mağarada can verirler.

Bu efsane metnimizde yaşanan bir olaydan hareketle mevki ismi açıklanmaya çalışılmıştır.

Erzincan'da 5 Aprilde yaylaya çıkan yaşlı kadın Allah'a karşı saygısızca konuşur. Kuvvetli bir fırtına çıkınca yaşlı kadın, kazanı ters çevirip altına sığınır. Kazanıyla birlikte taş kesilir (Kara, 1979:8-9).

3.3.4.2. numaralı efsane Şeyh Yakup Tepesi ile ilgilidir. Köyün büyüklerinden biri olan Şeyh, vefat eder. Mezarını ziyarete gelen insanlar, "Toprağı bol olsun" diyerek kendi köylerinden getirdikleri toprağı onun mezarına atarlar. Böylece Şeyh Yakup Tepesi meydana gelir. Bu efsane, bir kişinin adı etrafında şekillenen efsanelerdendir.

Taziyeyle ilgili Anadolu'da diğer bazı ifadelerin yanı sıra, "toprağı bol olsun" sözü de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Türkçede taziye kültürüyle ilgili olan bu söz, Osmanlı döneminde ölen gayrimüslimler için kullanılmıştır (Ergun, 2013:143).

Aksoy (1984: 910), tarafından hazırlanan sözlükte, "toprağı bol olsun: "(Müslüman olmayan bu ölü) hayırla anılacak kişiydi; rahat uyusun." karşılığında kullanılmıştır.

Bu efsanede "şeyh" ünvanlı Müslüman bir kişi için kullanılan "toprağı bol olsun" ifadesi sanıyoruz ki efsanelerin değişebilen yapısından kaynaklı bir durumdur. Efsanelerin

zamanla değiştiğini, asıl hikayenin unutulup ana motifler üzerinde yeniden inşa edildiğini göz önüne aldığımızda efsanede geçen şahsın bir gayrimüslim olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Rize'de Kocakarı Tepesi efsanesinde bir yaşlı kadının vasiyeti üzerine mezar, rahmet duası okunarak atılan taşlardan oluşur (Işık,1998:76).

3.3.4.3. numaralı efsane Bilican Dağı'nda yer alan, Kale ve Pire olarak anılan mevkiinin uzaktan görünüşü ile ilgilidir. Kale (yaşlı adam) ve Pire (yaşlı kadın), bilinmeyen bir sebepten ötürü tartışılırlar. Kadın, adama beddua eder. Bu bedduadan sonra ikisi de kara dönüşür ve günümüzde onların isimleri ile anılan mevki meydana gelir.

2.3.5. Sevdıyla İlgili Efsaneler

Bu başlık altında değerlendireceğimiz efsane sayısı beştir. Sevda konulu efsanelerde genellikle sevdalılar, aralarına giren türlü engellemeler neticesinde kavuşamazlar. Bu engellemeler, anne-babanın rıza göstermemesi, araya giren başka talipler gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır.

3.3.5.1. numaralı efsanede Termusi şah, kızıyla evlenmek isteyen iki gence birer şart koşarak kazanana kızını vereceğini söyler. Aldıkları görev olan şamiran tepesine su getirme işini aynı anda bitiren iki gençten hangisine kızını vereceğini bilemeyen şah, hile ile ikisini de öldürür.

Padişahların güzel kızına talip olma motifi halk anlatmaları içinde çok yaygındır. Talip olanlar, kızın babası tarafından zorlu görevlerle sınanmışlardır. Bu efsanede ise şah kızına aynı anda talip olan iki genç vardır. İki genç de bu zorlu görevi yerine getirmesine rağmen ikisi de kızını alamaz ve ölürlar.

Benzer efsaneler Anadolu'nun çeşitli yerlerinde anlatılır. Mersin'de Gülnar ile Aydıncık efsanesinde bey, kızını seven iki kişiyi sınar. Yarışı kazanan Nar, kızını alır (Erol, 1996:138). Yozgat'ta Kızlar Kayası efsanesinde keşişin kızına talip olan iki genç yol ve köprü yapma işlerinde yarıştırlır. Görevlerini yerine getiren gençler keşiş tarafından kandırılarak öldürölür (Karadavut, 1992:229). Isparta'da Kral Yolu efsanesinde kızını isteyen iki genç suyu aynı anda getirince kral kızını ikiye bölerek gençlere verir (Göde, 2002: 445). Ağrı'da Kervan Sarayı efsanesinde padişah kızına aşk iki genç kervansaray yapmak ve su getirmek için yarışır. Suyu getiren genç, hile yaptığını açıklayınca padişah, genci öldürölür (Kavcar vd.,1990:63). Mersin'de Çoban Kemerleri efsanesinde Anamur Beyi kızını Anamur'a su getiren çobana verir (Erol, 1996:149).

3.3.5.2. numaralı efsane çoban ile ağa kızının aşkı anlatılır. Sevdalanan iki genç, Ağa'nın kızını vermemesi üzerine Kurtik Dağı'na kaçarlar. Ağa'nın onları takip ettiğini

görünce kız, yerin yarılması için dua eder. Yer yarılr ve iki genç yerin içine girerken kızın bir tutam saçı dışarıda kalır. Kızın saçının dışarıda kaldığı yerde her bahar çiçek açar.

Anadolu kültüründe birbirlerine sevdalanan gençlerin ailelerinden kaçması sıkça rastlanılan bir durumdur. Çoban ve ağa kızının yerin içine girdiği bu mevki, günümüzde Kızıl Ziyaret olarak anılmaktadır.

Yozgat'ta Yarikkaya efsanesinde ağanın kızı sevdiğiyle kaçar. Bunları takip eden ağayı gören gençler, kendi duaları neticesinde yarılan bir kayanın içine girerler (Yozgat,1992:199). Isparta'da anlatılan Gelincik Kayası efsanesinde çoban, Allı Gelin'e aşık olup günlerce eve dönmeyince anne baba oğullarını takip eder. Takip edildiğini gören Allı Gelin, çobanı kayanın içine alır (Göde, 2002:453).

3.3.5.3. numaralı efsane Hece ile Siyabend hakkındadır. İki genç, birbirine aşık olur ama Hece'nin babası onu Siyabend'e vermeyince ikisi Süphan Dağı'na kaçar. Hece, yedi geyik tarafından kovalanan iki geyik görünce ağlamaya başlar. Hece'nin bir damla göz yaşı dizinde uyuyan Siyabend'in yanağına düşer. Uyanan Siyabend, Hece'nin ağlamasına sebep olan geyiği boğazlayacakken geyiğin boynuz darbesiyle uçurumdan aşağı düşer. Hece, yedi köyden topladığı halat ve ucuna bağladığı kendi örüklerini uçurumdan aşağı salar fakat Siyabend'e ulaşamaz. Hece, kendini uçurumdan aşağı atar. Düşükleri yerde açan iki gül her seferinde geyikler tarafından koparılıp yenir.

Birbirine iki alemde de kavuşamayan aşıkların acı sonlarının anlatıldığı bu efsanede Süphan Dağı maddî unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dağ kültürünün, ölümsüz aşıklarla birlikte günümüze değin yaşatıldığı bu gibi efsanelerde dağ, zor anlarda sığınılacak bir yer olarak görülmüştür. Metinde halk anlatmalarında çok sık görülen yedi formulistik sayısını da görmekteyiz.

Sayılar, eski inanç sistemlerinde önemli bir yere sahiptir. Genellikle 3, 7, 9, 40 rakamlarının büyüü ve gizil güçlere sahip olduğu düşünölmekte ve bunlara uğur ya da uğursuzluk yorulmaktadır (Gökyay, 1973: 303).

Yedi sayısının, Dede Korkut Kitabı'nda türlü kullanımları vardır. Dede Korkut Oğuz alplarından Karagüne, bıyığını yedi yerden düğümler; Beyrek, yedi kızın umududur; Kazan Bey, yedi günlük azıkla yola çıkar; Salur Kazan'ın dövüştüğü ejderha yedi başlıdır; Oğuz beyleri yedi gün uyurlar; düşmanı yenip döndüklerinde ve düğümlerde yedi gün yeme içme olur (Gökyay, 1973: 304).

Yedi sayısı Alevilikte de büyük öneme sahiptir. Ali'nin yedi sıfatı vardır ve bunlar bir arada tek kişide bulunamayan sıfatlardır. Tarikatta yedi erkân vardır. Fatma Ana'nın kuşağı, eleğim sağma yedi renklidir (Gökyay,1973:304).

3.3.5.4. numaralı efsane Han Aslı ile Kerem hakkındadır. Kerem, diş ağrısı bahanesiyle Aslı'yı görebilmek için Aslı'nın annesine gider. Aslı'nın dizinde yatan Kerem'in bütün dişleri kızın annesi tarafından çekilse de Aslı'nın seyrine dalan Kerem hiç acı hissetmez. Otuz üç dişini avucuna alan Kerem, onları ağzına atınca hepsi yerli yerine oturur. Kerem, Aslı'nın aşkı ile alev alır. Aslı, sevdiği adamın küllerini saçıyla toplarken o da alev alır.

Erzurum'da Ağgelin Köyü efsanesinde evli bir kadına aşık olan subay, aşkından yanıp kül olur (Seyidoğlu,1978:268).

3.3.5.5. numaralı efsane Leyl ile Mecnun hakkındadır. Resul Ayn çeşmesinde birbirlerini görüp aşık olurlar. Su almaya çıkan Leyl, eve geç kalınca babası onu aramaya çıkar. Babasının ona seslendiğini duyan Leyl, Mecnun'un kulağına uyku boncuğu atıp eve gider. Ertesi sabah çadırlarını toplayan Leyl'in ailesi yaylaya çıkar. Üç ayın sonunda geri dönen Leyl, uyku boncuğunu çıkarıp Mecnun'u uyandırır. Babasının geldiğini gören Leyl, iki yıldız olabilmek için dua eder. İki yıldız dönen Leyl ile Mecnun, gökyüzüne yükselir. Bu yıldızları yılda bir kez buluştukları söylenir.

Şekil değiştirme motifinin olduğu bu efsanede Leyl, babasından korktuğu ve bulunduğu bu zor durumdan kurtulmak istediği için sevgilisiyle birlikte yıldız dönmek ister.

Yozgat'ta Leyla ve Mecnun efsanesinde birbirine aşık olan iki genç, Leyla'nın annesi evlenmelerine razı olmayınca kaçarlar. Kaçan iki gence anne beddua edince ikisi taş kesilir. Anne, iki taşın arasında karaçalı olarak bunların ışık şeklinde kavuşmalarına engel olur (Karadavut,1992:169). Malatya'da Leyla ile Mecnun, yaylaya çıkma vaktinde bir pınar başında görüşürler. Yaylaya gidenlerin döndüklerini gören gençler, görüştiklerinden bu yana üç ay geçtiğini fark ederler. Babasından korkan Leyla, iki yıldız olmak için dua eder. Yıldız olan Leyla ve Mecnun, yılda bir kez buluşurlar (Yağbasan, 1991:263).

2.3.6. Hayvanlarla İlgili Efsaneler

3.3.6.1. numaralı efsane Yarasa'nın tüysüzlüğü hakkındadır. Süleyman Peygamber'in eşi Belkızır, ondan kendisine kuş tüyünden bir köşk yapmasını ister. Süleyman, kuş tüyünden köşk yaptırmak için bütün kuşların gelip tüylerini dökmesini ister. Kuşlardan ilk gelen Yarasa, tüylerini döküp gider. Diğer kuşları ayaklandıran Baykuş, Süleyman Peygamber'e tüysüz yaşayamayacaklarını söyler. Baykuş'u haklı bulan Süleyman, kuşları geri yollar. Yarasa, o gün tüylerini döktüğü için tüysüz kalır ve yalnızca geceleri uçar.

Süleyman Peygamber'in kuş dilini bilmesi ve onlarla konuşup onlara hükmedebilmesi pek çok halk anlatmasında geçmektedir.

Anadolu'nun pek çok yerinde bu efsanenin bir varyantına rastlamak mümkündür. Bunlardan birkaçının ismini vermekle yetineceğiz: Isparta'da Yarasa Neden Tüysüz (Göde, 2002:355), Malatya'da Yarasa Neden Tüysüzdür (Yağbasan, 1991: 227), Yozgat'ta Kayış Kanat (Karadavut, 1992:190), Elazığ'da Baykuş, Karga ve Serçe (Görkem, 1987-237).

2.3.7. Diğer Açıklayıcı Efsaneler

Bu başlık altında iki efsaneye yer verdik. Bunlardan 3.3.7.1. numaralı efsane Kürt aşiretlerinden Bekiri aşiretinin bir kolu olan Gavesti'nin ismiyle alakalıdır. Erivan'dan göç edip Doğu Anadolu bölgesine gelen kafilenin kağnılarını çeken öküzler yorulunca yere yığılırlar. Göç kafilesi öküzlerin yere yığıldığı bölgeye yerleşmeye karar verirler. Bu kabile, öküz yoruldu anlamında Gavesti ismi ile anılır.

Efsane metnimizde bu aşiret isminin yaşanan bir olaydan hareketle Ga (öküz) ismi ile vest (yorulmak) fiilinin birleşiminden meydana geldiğini görmekteyiz.

3.3.7.2. numaralı efsanede Ömerî olarak isimlendirilen kurgan sistemi hakkındadır. Ömer isminde bir padişah, canavarlar mezarlara saldırıp cesetleri yiyince kurgan sistemini geliştirir. Bu tipte yapılmaya başlanan mezarlar Ömerî olarak adlandırılır.

2.4. Tarihi Efsaneler

2.4.1. Tarihi Olay ve Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

Tarihi bir olayla ilgili 3.4.1.1. numaralı efsanede her yıl aynı tarih ve saatte tekrar eden bir tabiat olayından bahsedilmektedir. Malazgirt Savaşı'nda Alp Arslan ve ordusu Bizans ordusuna karşı hücumla geçtiği sırada büyük bir toz bulutu kalkar. Bu toz bulutunun her sene aynı tarih ve saatte tekrar ettiği söylenir.

3.4.1.2. numaralı efsane Cibranlı Halit Bey ile ilgilidir. Halit Bey ve adamlarının etrafı Rus askerleri tarafından sarılınca Halit Bey, düşman askerlerini atıyla yarıp geçer. Bu sayede kurtulan Halit Bey ve adamları namaz kılmak için bir yerde dururlar. Halit Bey, abasını çıkarınca düşman askerleri tarafından atılan mermiler yere dökülür.

3.4.1.3. numaralı efsane Sultan Murat ile ilgilidir. İran seferine çıktığı sırada Bilican Dağı'ndan başlayıp İran'a kadar giden bir yol yaptığından bahsedilir. Bu sefer sırasında hazinesi boşalan Sultan, çareler ararken zengin bir adamdan borç ister. Adam borç vermeyince Sultan'ın yardımına yaşlı bir kadın yetişir. Kadın, parçalara ayrılan at derisine padişah mührü vurmalarını ister. Kadının önerisi işe yarar ve İran fethedilir. Sultan'a borç vermeyen adam Osmanlı ordusunun karşıya geçmesi için bir köprü yaptırır. Sultan, namert köprüsünden geçilmez diyerek köprüyü geçmez.

Konya'da Ziya Efendi Köprüsü efsanesinde sefere giden Yavuz Sultan Selim, Ziya Efendi köprüsünden geçmek isteyince Ziya Efendi, buna izin vermez. Sultan, “Geçmem namert köprüsünden seller alırsa alır beni” der ve ordusuyla birlikte sudan geçer (Emiroğlu,1993:250).

2.4.2. Kaleler, Surlar, Köprülerle İlgili Efsaneler

3.4.2.1. numaralı efsanede köprü yapmak isteyen bir ağa, işçi toplar. İşçilerin toplandığı o gece Ağa, gelininden çırayı yakmasını ister. Gelinin yaktığı her kibrit sönünce Ağa, kibritleri boşa yaktı diye gelini babasının evine yollar. Köprünün on iki ayağının temeli atıldığı sırada Ağa, bu on iki ayağa birer kese altın koyar. İşçiler, kibritleri yakamadığı için gelinini babasının evine yollayan Ağa'nın bu hareketine anlam veremez. Ağa, “Bu köprüden gelecek nesiller faydalanacak” der.

3.4.2.2. numaralı efsane, İskender-i Zülkarneyn tarafından yapıldığı söylenen Çin Seddi ile alakalıdır. İskender, Güneş'in nereden doğup nereye battığını öğrenmek için yola çıkar. Güneş'in bir bataklığa battığını öğrenen İskender, Güneş'in doğduğu yere gelince burada savaşta olan iki kavmin arasına bir duvar örer. Böylece iki kavim arasındaki savaş biter.

Bu efsanene Kur'an kaynaklı bir metindir. Kur'an'da bulunan Kehf suresinde (83-98. ayetler arası) geçen kıssaya göre Zülkarneyn, kuzey yönüne gerçekleştirmiş olduğu bir seferde halk saldırganlıkta epey aşırıya kaçan Yecüc ve Mecüc kavminden şikâyet edince demir ve bakırın eritilmesiyle bir sedd inşa ettirmiştir (Öztürk, 2014:554).

3.4.2.3. numaralı efsane Zernak Kalesi olarak isimlendirilen üç büyük kayadan oluşan bir kale ile ilgilidir. Bir adam, bu taşlardan birine şapkası ile vurunca taştan arı çıkar. Adam, şapkasını arılara doğru savurunca arılar altın olup yere düşer.

Bu efsanede bir şekil değişikliği olarak madene dönme söz konusudur. Ergun (1997:183), bu motifin oluşması için genellikle dua edilmesi gerektiğinden söz eder. Burada ise herhangi bir dua söz konusu olmadan arılar altına dönüşmüştür.

Konya'da Ballı Kuyu efsanesinde fakir bir adam hocanın kendisine verdiği şişeyi kuyuya boşaltınca kuyudan arılar çıkar. Adam kendisini arılardan korumak için ceketini sallayınca arılar altın olarak yere dökülür (Emiroğlu,1993:204). Artvin'de anlatılan bir efsanede Mısır tüccarının Maradit Kalesi'nden atması için bir Ermeni tarafından kendisine verilen pusulayı atınca sinekler ortaya çıkar. Tüccar, elini salladıkça bunlar altına döner (Işık,1998: 40).

2.5. Dinî Efsaneler

2.5.1. Velîlerle İlgili Efsaneler

Bu başlık altında ele alacağımız efsane metni 14 tanedir. Dinî efsanelerin çoğu toplumsal hayatı düzenleyici bir fonksiyona sahiptir.

Efsaneler üzerine yapılan araştırmalar, velîlerin kerametlerine dayanan evliyâ menkabelerinin, Anadolu efsaneleri içinde önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Halk arasında ‘‘velî’’ veya bu kelimenin çoğulu olan ‘‘evliyâ’’ isimleriyle anılan bu şahıslar olağanüstü güçlere sahip, kerâmet gösteren üstün insanlar olarak görülmüşlerdir. Velîliğin nişanesi olarak görülen kerâmet kavramı Ocak (1997: 3) tarafından velîlelerin gösterdikleri bir takım hârikulâde olaylar olarak tanımlanmıştır.

Velîlerle ilgili olan menkabe veya menâkıb ise dinî kimliğe sahip kimselerin gösterdikleri olağanüstülükleri konu alan hikayelerdir (Ocak,1997:27).

Evliyâ menkıbelerini incelediği eserinde A. Yaşar Ocak (1997:33), bu küçük hikayelerle ilgili altı özelliği şu şekilde sıralar:

1. Kahramanları gerçek ve mukaddes kişilerdir.
2. Olayların belirli yeri ve zamanı vardır.
3. Sırf eğlenmek, bir eşyanın yahut tabiat olayının izahını yapmak için uydurulmuş değildir. Gerçek olduklarına inanılır.
4. Yarı mukaddestirler ve bir dogma gibi kendilerini kabul ettirirler.
5. Konu edindikleri velî hayatta iken de, öldükten sonra da meydana gelebilirler.
6. Biçim olarak kısa ve sade bir anlatım tarzına sahiptirler.

3.5.1.1. numaralı efsanede Kule Reş, Hacca giden ağasının canının helva istediğini söyleyerek Ağa'nın karısına helva yaptırır. Kadının yaptığı helva tabağını alıp yukarı kaldıran Kule Reş, Hacda olan Ağa'nın önüne bırakır. Ağa, hacdan döndükten sonra sırrı ortaya çıkan Kule Reş, Allah'tan canını almasını ister.

Anadolu efsaneleri içinde bir veliye bağlanarak anlatılan ve tayyi mekân adı verilen, kısa bir zaman dilimi içinde yer değiştirme, ulaşılması güç yerlere gidip gelme olarak tanımlanan bu motif diğer Anadolu efsanelerinde de çok yaygın bir biçimde yer almaktadır. Metinde yer alan bir başka motif ise ‘‘Sadık hizmetkar’’ motifidir. Metinde bir ağanın himayesinde çalışan Kule Reş, akıldan geçenleri bilme, gaipte cereyan eden olayları görme kabiliyetine sahip bir velidir. Olağanüstülüklerin ifşa edilmesinin ardından veliler ortadan kaybolur ya da ölürlür. Bu efsane metninde de Kule Reş, kerameti orta çıkınca Allah'tan canını almasını ister.

Hizmetkarın ağasına götürdüğü yiyecek, derlediğimiz efsanede helva iken eş motiflere sahip diğer Anadolu efsanelerinde içli köfte, katmer, bişi, mantı gibi efsanenin şekillendiği yöreye has bir yiyecek olarak görmekteyiz.

Bu efsanenin Anadolu'nun çeşitli yerlerinde tespit edilen varyantları şunlardır: Elazığ'da Hasan Baba, Hacdaki ağasına helva götürür (Görkem,1987:168-169). Yozgat'ta Aliyar efsanesinde Ali, ağasına helva götürür (Karadavut,1992:249). Tunceli'de Munzur Baba'ya ait efsanede Munzur Baba, ağasına helva götürmektedir (Alptekin,1993:55). Gaziantep'te Şeyh Bilecen, ağasına içli köfte götürür (Sakaoğlu,1976:129-130). Erzurum'da Zamanın Kutbu, Hacdaki ağasına helva götürür (Seyidoğlu,1997:263). Isparta, Eyüp Dede efsanesinde Dede, Hacdaki kardeşine katmer götürür (Göde,2002:376). Kayseri'de Hacı İbrahim Devletli, Hacdaki ağasına bir tabak güveç götürür (Özçelebi vd., 1976:456-457). Memik Dede, ağasına içli köfte götürür (Güzelbey,1964: 47-49). Konya'da Deli Oğlan ile Akıllı Oğlan efsanesinde deli olan kardeş, hacda olan kardeşine helva götürür (Emiroğlu,1993:289-290).

3.5.1.2. numaralı efsanede Divane Ömer, Şeyh Abdülmecit'ten kendisini de Hacca götürmesini ister. Divane Ömer'i almadan giden Şeyh, onu Kâbe'de namaz kılariken görür. Sırrı ifşa olan Ömer, ortadan kayboluyor. Tayyi mekân motifinin öne çıktığı bu metinde, Divane Ömer'in kerametini içermektedir.

Bu efsanede geçen tayyi mekân motifine sahip tespit ettiğimiz diğer efsaneler ise şunlardır: Konya'da Yenmeyen Balık efsanesinde bey, cebinden Umman Denizi'nden kurtardığı balığı çıkarır (Emiroğlu,1993:88). Isparta, Hacı Aziz II efsanesinde Hacca giden kardeşinden kendisini de götürmesini ister fakat kardeşi onu almadan gider. Hacca giden kardeş, Hacı Aziz'i Kâbe'de namaz kılariken görür (Göde, 2002: 466). Bingöl, Şarık ile Şivan efsanesinde hayvanlardan güzel bir ot kokusu alan Ağa, bu otun Akdağ'daki otların kokusu olduğuna karar verip Şarık ve Şivan'ı takip eder. Köyün dışında birden ortadan kaybolan iki kardeşi gören Ağa, Akdağ'a çıkınca iki kardeşin bir mescit yaptıklarını görür (Alptekin, 1993:20). Yozgat, Koca Fakı efsanesinde parası olmadığı için Hacca gidemeyen koca Fakı, köylüsü tarafından Hacda görülür (Karadavut, 1992: 119). Tokat'ta Hacca gitmek için para biriktiren bir demirci, yola çıkacağı zaman bir ses işitir. Bu sesin sahibini borçtan kurtaran demirci, Zileli hacılar tarafından Kâbe'de görülür (Sepetçioğlu, 1975: 156-158), Malatya'da, Keşşaf Hoca efsanesinde araca alınmayan Hoca, şoförden önce gideceği yere ulaşır (Yağbasan, 1991:161). Niğde, Muammer efsanesinde Muammer Dede Hacca gitmediği halde Cuma vakti orada görülür (Sönmez, 1994:361). Bingöl, Şeyh Ömer efsanesinde Şeyh Ömer'i arabasına almayan şoför, onu köyde görünce felç geçirir (Duymaz, 1989:298). Konya'da

Bakkalzade Hoca Mehmet efsanesinde Çelebi Mehmet'in arabasına binmeyen Bakkalzade Hoca Mehmet, ondan önce camiye varır (Sakaoğlu, 1976:121). Erzincan'da Hıdır Abdal Sultan efsanesinde padişahı iyileştirmesi için kendisine gönderilen haberciden önce padişahın yanına varır (Kara, 1991-35). Sivas, Ahi Baba efsanesinde kendisine gelen haberciden önce Bey'in huzuruna çıkar (Özen,2001:35:36).

3.5.1.3. numaralı efsane Mele Hasane Banoki'nin kerameti ile ilgilidir. Mele Hasan, Eralanı köyüne gelip buraya yerleşmek ister. Köy ahalisi ona yerleşecek bir yer vermeyince Mele, köyün dışında bir yere kulübe yapar. Mele Hasan, kış mevsiminde üzüm ve salatalık yetiştirir.

Efsane, Ocak'ın tasnifine göre, "Tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden keramet motifleri" başlığında yer alan "Mevsimin dışında çiçek veya meyve oldurma" motifini içermektedir (Ocak, 1997:89).

Diğer Anadolu efsanelerinde tespit ettiğimiz "mevsimsiz yiyecek çıkarma" motifi üzerinde anlatılan efsaneler ise şunlardır: Gaziantep'te Sam Şeyhi, Mısır seferine giden Yavuz Sultan Selim'e kuru bağdan salkım üzüm ikram eder (Güzelbey, 1964:54-58). Yozgat'ta Mehmet Hoca, kış ortasında salatalık toplar (Karadavut, 1992:260). Erzurum'da Hasan Efendi, hasta arkadaşına kış mevsiminde taze armut verir (Yazıcı, 1976: 98). Isparta'da anlatılan Pambucak Şihî, padişahın huzurunda mevsimsiz olduğu halde taze tomurcuk gül çıkarır (Göde, 2002:469). Erzurum'da Umudum Baba, padişaha üzüm ve salatalık ikram eder (Seyidoğlu, 1997:119-214). Adıyaman'da Mahmut ile Mehmet adlı iki veli kendilerine inanmayanlara kuru bağdan üzüm getirirler (Kavcar vd. 1990:79). Niğde'de IV. Murat'la ilgili anlatılan efsanede Güllü Baba sultana koynunda açmış bir gül verir, Sultan ise salatalık ikram eder (Özmel, 1990:15), Tunceli'de Seyyid Mahmud Hayrani hakkında anlatılan efsanede mevsimsiz üzüm ve karpuz vardır (Danık, 1998:138).

3.5.1.4. numaralı efsane Şeyh Aliye Ose'nin kerameti ile ilgilidir. Tarla sürerken bir zorda kalan bir öküzün yardımına gider. Tarlanın kendi kendine sürüldüğünü gören Şeyh Mustafa, Şeyh Ali'nin abasının üzerine oturacakken abanın altından Şeyh çıkar. Tayyi mekân motifinin yer aldığı bu efsanede aynı zamanda Ocak'ın (1997:91) "Tehlike veya felakete maruz kalanları fiilen kurtarma" olarak tasnif ettiği motif de vardır.

"Tehlike veya felakete maruz kalanları fiilen kurtarma" motifinin yer aldığı diğer Anadolu efsaneleri: Mersin'de Şeyh Azim, ekmeği pişirirken bir ara dalınca ekmeği yakar. Hanımı ona kızınca develeri kara saplana bir yolcunun develerini kurtarıp geldiğini söyler (Erol, 1996: 114). Malatya'da Koca Vaiz efsanesinde Sultan Murat'ın batma tehlikesi geçiren teknesinin batmasını bulunduğu yerden elini uzatarak engeller (Yağbasan, 1991:160).

Isparta'da Yusuf Baba, oturduğu yerden kalkarak ellerini havaya kaldırır. Ne yaptığını soranlara bir kadının sırtındaki dikenini kaldırdığını söyler (Göde, 2002:479). Elazığ'da Beyzade Hoca, Harput'ta namaz kıldığı sırada Palu'da yıkılacağını hissettiği cami minaresini elini uzatarak yıkılmasını engeller (Görkem, 1987:190). Malatya'da Sultan Murad efsanesinde Murat nehri atıyla geçeceği sırada bir girdaba yakalanır. Bu sırada bir ermiş elini uzatıp onu girdaptan kurtarır (Alptekin,1993: 77). Rize'de Eyüboğlu Dede, öldükten sonra fırtınaya yakalanan balıkçılara yol gösterir (Işık,1998: 52).

3.5.1.5. numaralı efsane Şeyh Bahaddin ile ilgilidir. Şeyh Bahaddin, öldüğünde onu taşıyan kağının durduğu yere gömülmek ister. O öldüğünde onu taşıyan öküzler Murat Nehri'ne gelince dururlar. Su ikiye ayrılınca kağın karşı köye geçer. Şeyh, kağının durduğu yere gömülür.

Bu efsanede Ocak'ın (1997: 90) tasnifinde "Tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden kerâmet" başlığı altında incelenen "Irmak, göl veya denizi yarıp karşıya geçme" motifi yer almaktadır.

Suyu yarıp geçme motifi, Kitabı-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de geçen Musa Peygamberin Kızıldeniz'i yarıp karşıya geçme mucizesine dayanmaktadır (Ocak, 2012: 275).

Bu efsanede Şeyh'in bizzat kendisi olmasa da onu taşıyan kağın, Murat Nehri'ni geçeceği sırada nehir ikiye ayrılır. Anlatılan bu efsanede de görüldüğü üzere veliler, henüz hayatta iken keramet gösterebildikleri gibi öldükten sonra da keramet gösterirler.

Yozgat'ta Çekerek Irmağı efsanesinde Hasan Basri ırmağı durdurup askerin karşıya geçmesini sağlar (Karadavut,1992:203). Erzurum'da Hasan Dede atasını yere vurunca nehir ikiye ayrılır (Seyidoğlu,1978:180). Bir menkabesine göre, Hacım Sultan'ın yağmur sebebiyle kabaran ırmağı yarıp karşıya geçtiği anlatılır (Ocak, 2012: 276).

3.5.1.6. numaralı efsane Şeyh Cürruh ile ilgilidir. Bir kadın, gebe olduğunu ve çocuğunun Şeyh Cürruh'tan olduğunu söyler. Şeyh, çobanın kepeneğini, sopasını, bir ağacı ve kadının karnındaki çocuğu konuşturarak kendisine iftira atıldığını kanıtlar. Yalancı şahitlik yapan kadın ve çoban recmedildikten sonra taş kesilirler. Çoban ve kadının taş kesildiği yerden gelip geçenler tükürüp taş atmaktadırlar.

Efsane bünyesinde Ocak'ın (1997: 90) tasnifinde "Tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden kerâmet motifleri" başlığında yer alan "cansız varlıkları konuşturma" motifini taşımaktadır.

Elazığ'da Lânet Taşı efsanesinde Ankuzu Baba, düşmanların üstüne büyük bir taş yuvarlamış fakat taş bir yerde durunca Ankuzu Baba, taşa lanet eder. Buradan geçenler bu taşa taş atar (Görkem, 1987:258). Erzurum'da gelin ile damadın erkek kardeşi arasında yasak

bir ilişki sebebiyle bunlar taş kesilirler. Bu iki kişinin taş kesildikleri yerden gelip geçenler tükürüp taş atarlar (Sakaoğlu, 1976: 16).

Şeyh Yusuf'la ilgili anlatılan 3.5.1.7. numaralı efsanede Şeyh'in kerametlerinden biri olan suyu gaz yağına dönüştürme vardır. Şeyh, çırayı çeşme suyu ile doldurur. Dolan su, gaz yağına dönüşür.

Ocak'ın tasnifinde "Tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden kerâmet motifleri" başlığında "Maddelerin mâhiyet ve niteliklerini değiştirme" alt başlığında yere alan suyu başka bir maddeye çevirme motifi pek çok Anadolu efsanesinde geçmektedir.

Niğde'de Ahmed Kuddûsî, kendisine inanmayan adamların eteğine koyduğu toprak altın olur (Sönmez, 1994:351). Malatya'da Somuncu Baba'nın kazdığı toprak altına döner (Yağbasan,1991: 47).

3.5.1.8. numaralı efsane Şeyh İdris ile ilgilidir. Şeyh, aslana binip yılanı kamçı olarak kullanır. 78. efsanede Şeyh'in bir ayıyı binek olarak kullandığını görmekteyiz. Şeyh, öleceği gün köye iki geyik geleceğini söyler. Bunlardan birini kesip insanlara dağıtmalarını ister. O öldükten sonra köye iki geyik gelir.

Efsanede geçen "gelecekte olacakları haber verme" motifi "Gizli şeyler üzerinde cereyan eden kerâmet motifleri" başlığı altında yer almaktadır (Ocak,1997: 90).

Anadolu'da veliler etrafında gelişen efsanelerde "aslana binip yılanı kamçı olarak kullanma" motifine çok sık rastlanmaktadır. Erzurum'da Yeşilli Baba, aslanı ve kaplanı kendisine binek olarak kullanır (Seyidoğlu,1978:217). Ezincan'da Ahmed-i Pakeriç tarlayı geyikle sürüp bir yılanı da değnek olarak kullanır (Albayrak, 1983:198). Cabbar Dede geyiğe biner, asa olarak da yılan kullanır (Kavcar-Yardımcı 1990:52-55). Seydişehir'de anlatılan Deve Taşı efsanesinde Eşrefoğlu Beyi aslana biner, onu karşılamaya gelen Seyyid Harun-ı Veli ise bir taşla biner (Sakaoğlu, 1976:124-125). Seyyid Mahmud-ı Hayranî, bir aslana biner, bir yılanı da kamçı olarak kullanır. Onu karşılamaya giden Hacı Bektaş- Veli ise kayaya biner (Gölpınarlı, 1958:59-60).

Anadolu coğrafyası dışında da örneklerine rastlanılan bu motif, Arap coğrafyasında Ebu Yezit'in etrafında gelişen efsanelerde, kendisinin aslana binip yılanı kamçı olarak kullandığı anlatılır (Aksel, 1964:3520).

Metinde geçen bir diğer motif ise kurban olarak gelen iki geyiktir. Anadolu'da geyik, kutsal bir hayvan olarak görülmektedir. Anadolu'da özellikle yadır, türbe gibi dini mekânlarda geyik ile ilgili rivayet ve uygulamaların göze çarpması, evliya- geyik ilişkisiyle alakalıdır.

Geyik, Türk kültür hayatında önemli yer tutar. Göktürklerin ve Uygurların kurttan türeyişi ile ilgili efsaneler, Türk mitolojisinde yer alan türeyiş efsanelerinin temelini oluşturur. Türk mitolojisinde kurttan başka geyik de hayvandan türeyiş unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Karadavut-Yeşildal, 2007: 103).

Şamanların kutsal ruhlar ve atalara armağan olarak sunduğu kurban hayvanlarının başında da geyik gelmektedir (Eliade, 1999:140).

Anadolu'da geyik sürüsünün geçtiği yere hayır ve iyiliğin geldiğine inanılır (Bennofoy, 2000: I: 378). Yörüklerde geyiğin bolluk ve bereketle ilgisi bulunduğu tespit edilmiş, Yörüklerin malları ve çocuklarının sayısının, aşiretin yaşadığı yerdeki geyiklerin sayısının artması veya eksilmesi ile ilgili olduğunun kabul edildiği görülmüştür. Geyiğin uğurlu bir hayvan olduğuna, dolayısıyla kötü gözden, nazardan koruyucu bir vasfi bulunduğu Tahtacı ve Yörüklerde olduğu gibi Anadolu'nun hemen her tarafında inanılmaktadır (Ocak, 2012:216-217).

3.5.1.9. numaralı efsane Aynü'l Melek ile Şeyh İdris arasındaki üstünlük yarışından bahsetmektedir. Esenlik köyünde karşılaşan keramet sahibi bu iki zat, birbirlerini sınamak için kerametlerini gösterirler. Şeyh İdris, ayıya binip yılanı kamçı olarak kullanır. Aynü'l Melek ise camiye hareket etmesi için emir verir ve cami hareket etmeye başlar. Şeyh İdris, cansız olanı hareket ettirebildiği için Aynü'l Melek'in üstünlüğünü kabul eder. Ocak'ın (1997:89), tasnifinde "Cansız varlıkları kendiliklerinden hareket ettirme" olarak aldığı bu motifte Şeyh, camiye hareket ettirmiştir.

Erzurum'da Tortum Gölü efsanesinde çoban dağı hareket ettirir (Seyidoğlu,1978:305).

3.5.1.10. numaralı efsane Şeyh Eyübu'l Bazit Kasri ile ilgilidir. Şeyh, hastalanınca Kasri köyünde yaşayan kız kardeşi onu görebilmek için yola çıkar. Söğütlü köyüne varamadan Şeyh'in vefat haberini alan kız kardeş de orada yolda ölür. İki kardeşin mezar taşları birbirine yaslanınca köylüler ayırmaya çalışsalar bu mezar taşları yine birbirine yaslanır.

Pinediz Baba ile ilgili anlatılan 3.5.1.11. numaralı efsanede kendisiyle alay eden subaya kızan Pinediz Baba, elindeki çekici yere vurunca çekiç, altına dönüşür. Bu kerametinden kısa bir süre sonra Pinediz Baba, vefat eder.

Altına dönüştürme motifi, Ocak'ın tasnifinde "maddelerin mâhiyet ve niteliklerini değiştirme" adı altında yer almaktadır.

Efsanelerde, velîlerin gösterdikleri kerametlerden sonra ortadan kaybolmaları veya ölmeleri çok sık rastlanılan bir durumdur.

3.5.1.12. numaralı efsane Şeyh Bal ile ilgili olup ‘‘Bal’’ unvanını alma sebebini de açıklayan bir efsanedir. Şeyh’in veli olduğuna inanamayan Komutan, ondan ağacın dibine vurarak oradan bal çıkarmasını isteyince Şeyh, ayağını vurduğu yerden bal çıkarır. Komutan, kendisinden bu kez de altın isteyince Şeyh, boynuyla yaptığı bir hareket ile Komutan’ı aniden öldürür.

Anadolu efsanelerinde velinin veliliğini kabul etmeyenlere yönelik birçok kerâmet motifi yer almaktadır. Bunlardan biri de inanmayan kişiyi ‘‘aniden öldürme’’ motifidir.

Velilerin kendilerine inanmayanlara keramet göstererek veliliğini ispat etmeleri çeşitli şekillerde olabilir. Bingöl’de Şeyh Ahmet’e inanmayanlar ondan keramet göstermesini ister. Mezardan ses gelir ve bir çift göz ortaya çıkar (Duymaz, 1988:290). Erzurum’da Şeyh İsmail Efendi, kendisi ile alay eden yüzbaşının gözünü kör eder (Seyidoğlu,1978:226). Yozgat’ta Molla Osman, kendisine inanmayanlara kerametini koç ve teke getirerek gösterir (Karadavut,1992:244). Malatya’da Hamza Efendi, kendisine inanmayan öğrencisini Medine’ye götürür (Yağbasan, 1991:163).

Kendisine inanmayanlara karşı gösterdiği bir diğer keramet ise ağaçtan bal çıkarmasıdır. Ağaçtan bal çıkarma motifine, taradığımız kaynaklarda rastlayamadık. Anadolu’da velilerin genellikle yerden su çıkarmak suretiyle keramet gösterdiklerine dair anlatılan pek çok efsane mevcuttur.

Erzurum’da Çoban Dede, sopasını vurduğu yerden su çıkarır (Seyidoğlu,1978:236). Yozgat’ta Hacet Çeşmesi efsanesinde Hz. Ali, susuz kalınca kılıcıyla kayaya vurunca su çıkar (Karadavut,1992:274). Malatya’da Derme Suyu efsanesinde kuraklık olunca İsa peygamber asasını toprağa vurunca yerden su fışkırır (Alptekin,1993:105-106). Niğde’de Bektaş Suyu efsanesinde Hacı Bektaş, abdest alacak su bulamayınca ayağını yere vurarak su çıkarır (Sönmez, 1994:329). Van’da Şeyh Muhammed-i Tayyar efsanesinde uçarak bir köye düşer ve düştüğü yerden su çıkar (Önay,1987:124). Balıkesir’de Dede Hayri susayan askerlere bastonu ile vurarak yerden su çıkarır (Alptekin, 1997:205).

3.5.1.13. numaralı efsanede Seyyid Ahmet, Ağa’nın rüyasına girip oğlu Ali’yi kendisine vermesini ister. Seyyid Ahmet’in Varto’ya vardığını duyan Ağa, oğlunu saklar. Oğlu, yanındakilere bağırıp çağırır etrafa saldırır. Ağa, Ali’yi sakinleştirmesi için Seyyid’e götürür. Ali, Seyyid’in atına atlar, ikisi beraber yola koyulurlar. Seyyid Ahmet öldüğü gece tekkeden tekbir sesleri gelir ve buradan bir ışık çıkar. Onun evine her Kurban Bayramı’nda Hamurpet Gölü’nden bir hayvan çıkar gelirmiş.

Efsanede Seyyid Ahmet'in evine gölden çıkıp gelen bir hayvanlardan bahsedilmektedir. Bu motife, diğer Anadolu efsanelerinde velilerin kabirlerine kurban gelmesi şeklinde rastlanmaktadır.

Yozgat'ta Şeyh Demir'in türbesine iki kurban gelir (Karadavut,1992:271).

Bu efsanede bir rüya motifi söz konusudur. Derlenen efsanede rüya, haber verme fonksiyonuyla kullanılmıştır.

Rüya, en basit şekli ile bir kimsenin uyku sırasında zihninden geçen hayal dizisi olarak tarif edilmektedir (Günay, 1986: 93). Rüya motifi, efsanelerin dışında hikayelerde, masallarda da görülmektedir.

Rüya motifiyle ilgili tespit ettiğimiz efsaneler şunlardır: Elazığ'da Asker Ahmet Baba, kendisine izin vermeyen subay, gece korkulu rüyalar gördükten sonra kendisine izin verir (Görkem, 1987: 188-189). Denizli'de Kazak Abdal efsanesinde türbedarın ailesini öldürmek için gelen Demirci Mehmet Efe'yi uyarır (Türktaş, 2013: 286). Isparta'da Şeyh İsmail (Göde, 2002:487-488), Bingöl'de Şeyh Mustafa (Duymaz, 1988:312), Erzurum'da Nurullah Baba (Seyidoğlu, 1985:226-227) rüya aracılığıyla mezarlarının yerini gösterirler.

Efsanede "ışık" motifine de rastlamaktayız. Anadolu'da velilere ait efsanelerde bu zatların, ışık şeklinde birbirleri ile buluşup ibadet ettikleri anlatılır. Türk destanlarında da görülen bu motif, "kutsiyete dayalı ve hayat verici" özelliklere sahiptir (Öztürk, 1980:65-68).

İşık motifiyle ilgili tespit edebildiğimiz efsaneler şunlardır: Elazığ'da Evliya Baba'nın gündüz vakti mezarından bir ışık çıkar (Görkem, 1987:167). Denizli'de Oğuz Dede'nin yatırına gece vakti gökten ışık iner (Türktaş, 2013:287).

3.5.1.14. numaralı efsane Molla Müştak ile ilgilidir. Müştak, sevdiği kız ile kavuşmayınca akıl sağlığını kaybeder. Kış mevsiminde elinde tırpan, omzunda leylek ile gezer. Muş'a gidecekleri bir gün kar fırtınası çıkar. Müştak, dua etmeye başlayınca güneş açar. O sırada ortadan kaybolan Müştak'ı köylüler şehir merkezine varınca Muş'ta gezerken görürler.

Tayyi mekân motifinin geçtiği efsanede Ocak'ın tasnifinde "Tabiat kuvvetlerini ve olayları istediği gibi yönetme" alt başlığında "'fırtınayı dindirme" motifi de geçmektedir. Olağanüstü güçlerle donatılmış olan velilerin tabiat hadiseleri üzerindeki etkileri pek çok Dinî efsanelerin ana motiflerinden birisidir.

Erzurum'da Habip Baba, depremi durdurur (Seyidoğlu,1978:198). Yozgat'ta Şakir Efendi yağmur duasına çıkar ve yağmur yağar (Karadavut,1992:241-242). Niğde'de Hasan Hoca'nın duası ile rüzgar yön değiştirir ve köylünün samanları yanmaktan kurtulur (Sönmez, 1994:375). Mersin'de anlatılan Kazanlı Kasabası efsanesinde Muhammed Reyhan'ın

kendisiyle alay eden köylüye bedduası üzerine şiddetli bir yağmur yağar (Erol, 1996:141). Bingöl'de bir gazi Kore Harbi'ne gittiği sırada gemide oldukları bir gün fırtına kopar. Rüyasında Şeyh Derviş Efendi'nin kendisini teskin ettiğini ve o gecenin sabahında fırtınanın dindiğini anlatır (Alptekin, 1993:23). Elazığ'da Şeyh Ali Efendi, yağmur bulutlarına hükmederek yağmur yağmasını engeller (Görkem, 1987:185). Elazığ'da İki Arkadaş efsanesinde bahçe sulama konusunda kavga ederler. Bunlardan biri arkadaşının elini tutup gözlerini kapatmasını ister. Bir müddet sonra bahçeye yağmur yağmaya başlar (Alptekin, 1993:31).

3.5.1.15. numaralı efsane Divane Ali ile ilgilidir. Seyid Ahmet'in Geylani'yi ziyaret için Bağdat'a gideceğini duyan Ali, kendisini de götürmesini ister. Seyid, Ali'yi almadan Geylani'ye gider. Geylani, Ali'nin üç gün önce buraya geldiğini ve ondan şikayetçi olduğunu söyler. Divane Ömer, ölecek olan kişileri önceden bilir.

Tayyi mekân motifinin hâkim olduğu efsanede, geleceği bilme motifi de vardır. Bu Ocak'ın (1997: 90) tasnifinde "gelecekte olacakları haber verme" olarak geçmektedir.

"Gelecekte haber verme" motifiyle ilgili tespit edilen efsaneler şunlardır: Konya'da Şeyh Abdullah Efendi, geleceği bilmektedir (Emiroğlu,1993:302). Yozgat'ta Cemaleddin Efendi, insanları cennetlik ve cehennemlik olarak ayırır (Karadavut,1992:253). Elazığ'da Deli Hakkı, gelecekte olacakları önceden bilir (Görkem, 1987:208). Mersin'de Şeyh Kasım, kimin ne zaman öleceğini bilir (Erol, 1996:111). Artvin'de köyde yedi sene süren bir kuraklıktan sonra bir veli gelir ve sel olacağını söyler. Velinin uyarısını dinlemeyenler sele kapılır (Işık,1998: 51). Bingöl'de Seyyid Hasan öleceği zamanı bilir (Duymaz,1989:301). Malatya'da Kara Baba, sırrını söyledikten sonra öleceğini bildirir (Yağbasan, 1991:172).

Bu efsanede görüldüğü üzere tayyi mekân, gaipten haberdar olma vb. olağanüstü nitelikleri velilerde görebildiğimiz gibi halk arasında mecnun, divane gibi isimlerle anılan insanlarda da görebilmekteyiz. Bu durum, onların halkın nezdinde velî olarak kabul edildiklerini göstermektedir.

2.5.2. Ziyaret Yerleriyle İlgili Efsaneler

Bu başlık altında kutsal mekânlar olarak görülen ziyaretlerden bahsedeceğiz. Bu ziyaretler yata, türbe, tekke gibi isimlerle bilinmektedir. Olağan kabirlerden farklı olan bu ziyaretlerde metfun olan ulu zatlar halk arasında veli, evliya, alim, sofı, seyyid, şeyh, gazi, şehit gibi unvanlarla anılmışlardır. Manevi güç ve üstünlükleri olduklarına inanılan bu zatların metfun oldukları kutsal mekânlara belli istek, hacet ve dileklerini söylemek, muratlarına

erişmek için ziyarete gidilir. Bu ziyaretleri olağan mezar ziyaretinden ayıran ise onların etrafında şekillenen inanç ve uygulamalardır (Günay vd.,2001:10).

Halkın kutsal olarak kabul ettiği ve sıklıkla ziyaret ettiği yata, ağaç, kutlu kayalar, dağ, çeşme ve pınar gibi ziyaretler işlevleri açısından farklı fonksiyonlara sahiptir. Ziyaretler çeşitli sebeplerle özellikle de hastalıklardan kurtulmak için ziyaret edilmektedir. Çalışmada yata ve ziyaretler etrafında şekillenen efsanelerde genellikle halkın bu kutsal kabirlerden beklentileri anlatılmaktadır. Çocuğu olmayanlar, hastalıklardan muzdarip olanlar, dileği olanlar buraları ziyaret eder.

3.5.2.1. numaralı efsanede savaşta yaralanıp Ahkan mezarına gelip burada şehit düşen Şeyh Muhammede Şorike'den söz edilmektedir. Şeyh, savaşta yaralanınca buraya gelip bir kayaya yaslanır. Şeyh, güneşten kaçınmak için birkaç defa yer değiştirir. Burada şehit düşen Şeyh'in akan kanından bir çeşme oluşur. Çeşmenin çeşitli yerinde var olan kızılıklar şehidin kanıdır. Romatizmadan muzdarip olan insanlar bu çeşme suyundan şifa umarlar.

Metinde geçen velinin öldüğü yerden suyun çıkması Şeyh'in kerametidir. Velilerin öldükleri yerlerde su çıkması motifi, Anadolu efsanelerinde sıkça rastlanılan motiflerdendir. Tunceli'de Munzur Baba (Sakaoğlu, 1976:127-128), Malatya'da Kefen Getiren (Yağbasan,1991:182) efsanelerinde velilerin gömüldükleri yerden su çıkmaktadır.

Ziyaretlerin sağaltma fonksiyonu ile ilgili Anadolu'nun çeşitli yerlerinde anlatılan efsaneler şöyledir: Konya'da Çarpık Ocağı efsanesinde bu ziyarette bulunan bir pabuçtan deva istenir (Emiroğlu,1993:294). Niğde'de Burcu Celaleddin Dede bir kadına attığı iki tokattan sonra kadının dili açılır (Sönmez, 1994:342). Van'da felç, romatizma gibi hastalıklardan kurtulmak için ziyaret edilmektedir (Önay,1987:95). Erzurum'da Recep bin Ali, baygınlık ve sara hastalığına yakalananlar tarafından ziyaret edilir (Seyidoğlu,1978:184). Malatya'da Cıngıllı Taş, sancı çekenler tarafından ziyaret edilir (Yağbasan,1991:208). Bingöl'de Şeyh Hoçan, romatizma ağrısı çekenlerce ziyaret edilir (Duymaz, 1989:308). Elazığ'da Evliya Baba (Alptekin,1993:37), Erzincan'da Ali Cerrah (Kara,1979:125) çeşitli hastalıktan kurtulmak için ziyaret edilmektedir.

3.5.2.2. numaralı efsane Küt Baba ile alakalıdır. Küt Baba, savaşırken iki bacağını kaybetmiştir. Kendisine atfedilen makberin yanındaki sulak alana giren insanlar romatizmaya iyi geldiği inancıyla bacaklarına çamur sürerler.

3.5.2.3. numaralı efsane Hazır Baba ile ilgilidir. Hazır Baba, Koşkar Baba ve Koli Baba bir savaşta şehit düşer ve her biri ayrı dağlarda defnedilirler. Rus askerleri, Hazır Baba ziyaretini açmaya çalışınca içinden kuşlar çıkar. Korkup kaçan Rus askerleri bir daha buraya uğramazlar.

Ziyaretler, kendilerine karşı saygısızlıkta bulunanları, türbesine zarar vermek isteyenleri çeşitli yollarla ikaz ederler. Efsane metnimizde bu kabre verilen rahatsızlıktan dolayı herhangi bir felaket meydana gelmemişse de bu rahatsızlığı verenler kuşlarla ikaz edilmiştir.

Yozgat'ta Çoban Dede Yatırı efsanesinde Çoban Dede'nin kabrini açan biri oradan ibrik ve zincir alır. Köyü sel basar, ibriği alan ölür (Karadavut,1992:264). Bingöl'de Ekinyolu Ziyareti'ne zarar verilince çalışan greyderin bıçağı kırılır (Duymaz,1989:309). Van'da Mahmud Baba, mezarını kaldırmak isteyen mühendisi rüyasına girerek tehdit eder (Önay,1987:112). Niğde'de Şerif Ali'nin metfun olduğu yer kazılmak istenince taştan kopan bir parça okul müdürünün gözünü çıkarır (Sönmez, 1994:365). Erzurum'da Öksürük Baba ziyaretini kaldırmak isteyen yüzbaşının kolu kırılır (Seyidoğlu,1978:178). Elazığ'da Alaaddin Türbesi'ni kaldırmak isteyenlerin şantiyesi yıkılır (Duymaz,1989:96).

Efsanede geçen velilerin mezarının bu dağlarda oluşu ve dağların kendi isimleriyle anılması, dağ kültürünün İslâmî bir hüviyete bürünerek devam ettiğini göstermektedir. İslâmî bir kimlikte varlığını devam ettiren dağ kültürü, mekânı kutsallaştırması bakımından önemlidir. Anadolu'nun pek çok yerinde velilerin mekânı olarak görülen ve onların isimleriyle anılan dağ ve tepe vardır.

Erzincan'da Keşiş Dağı efsanesinde dağda keşiş yaşadığı için dağa onun ismi verilir (Kara,1994:94-95). Elazığ'da bir tepede üç kardeş şehidin mezarları var (Alptekin,1993:37-38). Niğde'de Boz Dede, dağda yaşayan bir veli olarak gösterilmiştir (Sönmez,1994:370). Ağrı'da anlatılan bir efsanede Ruslarla yapılan bir savaştan sonra şehit düşüp her biri ayrı tepelere gömülen üç kardeşten bahsedilir (Duymaz, 1989:93). Bingöl'de şehit olan dört kardeş dört ayrı tepeye gömülür (Duymaz,1989:307). İzmir'de Dede Tepesi'nde kurtarmak istediği insanların felaketine üzülp ölen bir veli yatar (Sakaoğlu,1976:7). Trabzon'daki Sivri Tepe'de velilerin mekânı olarak görülür (Sakaoğlu,1976:19). Malatya'da Hasan Gazi, Bizanslılarla yapılan bir savaşta bir tepe üzerinde şehit düşer (Yağbasan, 1991:156).

3.5.2.4. numaralı efsane Seyyid Şeyh Tahir ile ilgilidir. Çilehaneye girip burada kırk gün boyunca her gün bir hurma ile beslenir. Şeyh, öldükten sonra başucuna dikilen asası yeşerip ulu bir ağaç olur. Türbe duvarına taş atılarak dilek tutulur. Taşın duvarda kalması duanın gerçekleşeceği anlamına gelir.

Kuru odunun zamanla yeşermesi motifi, Anadolu efsanelerinde velinin yüceliğini gösteren bir motiftir. Ocak'ın tasnifinde "Tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden kerâmet motifleri" başlığında "asayı ağaç yapma" alt başlığında yer alır (Ocak,1997: 89).

Kuru odunun ya da değneğin yere dikildiği zaman yeşerip ağaca dönüşmesi Bektaşî menâkıbnâmelerinin karakteristik motiflerinden biridir. Hacı Bektaş, Ahmet Yesevi tarafından Rum'a gönderildiği zaman dervişlerden biri yanan odunlardan bir tanesini Rum'a doğru fırlatır. Bu odun, Rum'da Ahmet Fakih tarafından tutulup daha sonra Hacı Bektaş tekkesinin yapılacağı yere dikilir. Bu kuru odun yeşerip bir dut ağacı olur (Ocak, 2012:271).

Bu motifin yer aldığı Anadolu efsanelerinden bazıları şunlardır: Elazığ'da Mehmet Baba, öldüğü zaman baş ucuna kuru bir ağacın dikilmesini vasiyet eder. Kuru ağaç yeşerir (Görkem, 1987:193). Gaziantep'te Şeyh Bilecen'in asası, o öldükten sonra yeşererek dut ağacı olur (Güzelbey,1964 46-47). Zeyne köyünde çoban olan Şeyh Ali Semerkandi'nin asası bir çınar ağacı olur (Erol, 1996:103). Bu efsaneler dışında adını vermekle yetineceğimiz Yozgat, Yeşeren Kuru Ağaç (Sakaoğlu, 1976:207-208), Malatya, Yeşeren Ağaç (Yağbasan, 1991:199), Afyon, Fırın Köseği'nin Yeşermesi (Sakaoğlu, 1994:94-102), Isparta, Sopalı Mehmet (Göde, 2002:493) efsanelerinde de kuru odunun ağaca dönüşmesi motifine rastlamaktayız.

Derlediğimiz bu efsanede ve diğer pek çok Anadolu efsanesinde ağaç ve yatırı birlikte görebilmekteyiz. Yatırların başucunda ya da hemen yanında olan bu ağaçlara çaput bağlanıp dilekler dilenilmektedir. Menşesinde ağaç kültü ile alakalı olan bu uygulamalar, Türk mitoloji ve İslâmîyet'in etkisi altındadır. Ergun (1999:413-417), ağaç kültürünü değerlendirdiği eserinde genellikle yaz kış yaprak dökmeyen ulu ağaçlarda ebediliğin bir simgesi olarak evliya-ağaç ilişkisi içerisinde tek ağaçların kutsiyet kazandığını söylemektedir.

Türk mitolojisinde Bay Terek, Temir Kavak, Dünya Ağacı vs. adlarla kodlanmış ve kültleşmiş olan ve kozmik dünya modelinde ağaç, insanla Tanrı, Yerle Gök arasındaki ilişki kuran bitkidir. Hunlar ağaca kurban olarak at keser, kellesini ve derisini de ağacın dallarında asarlardı (Sagalev'den akt. Alizade, 2012: 47).

Mezarlara ağaç dikme ise çok eski bir gelenektir. Anadolu'da Antalya'daki Toroslarda, mezarlar üzerine bir ladin ağacı konuyordu. Bununla beraber Anadolu'da, mezarların çevrelerine ağaç ve üzerine çiçek vb. dikme, yaygın bir gelenek halindedir (Ögel,2014: II:600).

Yatırlara ait bu ağaçlar orada metfun olan evliyanın ruhu ile özdeşleştirilmiş dolayısıyla kutsal sayılmıştır. Bunları kesmenin, zarar vermenin türlü uğursuzluklara ve hastalıklara sebep olacağına inanılmıştır. Araştırmacı Ahmet Yaşar Ocak'a (2012:89-93) göre bugün Anadolu'nun pek çok yöresinde dağ ve ağaç kültürünün izlerinin varlığı hala devam etmektedir. Halk muhayyilesi, ağacın ruhu ile evliyaların şahsı arasında bir aynılık görmeye meyillidir.

Ziyaretler etrafında gelişen inanç ve uygulamalardan biri de mezar taşlarına veya ziyarete ait bir duvara taş yapıştırmaya çalışmaktır. Taşın yapışması halinde dileğin olacağı, aksi halde olmayacağına dair bir inanç mevcuttur. Bu uygulamanın menşei taş kültürüne dayanmaktadır.

Dünyanın hemen her yerinde tabiatta bütün haşmetiyle duran iri kaya ve taşlar, arkaik insanların ilgisini cezp etmiş, yerine göre dehşetini celbetmiştir. Bu sebeple dünyanın her yerinde eski çağlardan beri taş ve kayalara ibadet edildiği ve zamanla bunların kült konusu olduğu bilinmektedir. Taş veya kayalar, madde olarak tapınma konusu değildir. İlk insanlar, taş veya kayalarda var olduğuna inanılan iyilik ve kötülük doğurabilecek ‘şey’e tapınmıştır (Eliade’den akt. Ocak, 2012:123).

Taşlarla ilgili benzer uygulamalar: Yozgat’ta Turudu Dede mezarındaki taşta dilek dilenir (Karadavut,1992:269). Erzurum’da Karanlık Kümbet’te dileği olacakların taşı mezara yapıştır (Seyidoğlu,1978:208).

3.5.2.5. numaralı efsane, Rus savaşında şehit düşen Fakı Muhammed ile ilgilidir. Makberin başucundaki ağacın şehidin kanı olduğuna inanılmaktadır. Çocuğu olmayanlar, derdine derman bulmak isteyenler, dileği olanlar burayı sıkça ziyaret eder.

Yozgat'ta Kömüş Baba'nın metfun olduğu yer, çocuk isteyenler tarafından sıkça ziyaret edilir (Karadavut,1992:896). Erzurum’da Dumlu Baba’ya gidip dua eden bir kadının üç erkek çocuğu olur (Seyidoğlu,1978:194). Konya'da çocuk isteyenler, dilek gerçekleşirse rüyalarında Güldede’yi görürler (Emiroğlu,1993:297-298).

3.5.2.6. numaralı efsanede Şeyh Mehmede Kenere’den bahsedilmektedir. Şeyh, Rus savaşında şehit düşen kız kardeşinin mezarını ziyaret etmek için yola çıkar. Yolda insan kılığına girmiş şeytanla karşılaşır. Şeytan, Şeyh’e gideceği yere geldiği yolun üç katı kadar daha yolunun olduğunu söyleyince Şeyh, orada can verir. Şeyh, haftanın belli günlerinde ışık şeklinde yine şehit olan iki kardeşleriyle bir araya geldikleri söylenir. Günümüzde halk burayı hastalıklarına şifa bulmak, dileklerinin kabul olması için ip bağlar, dua eder.

Efsanelerde evliyaların zaman zaman ışık şeklinde birbirlerini ziyaret ettikleri sıkça rastlanılan bir durumdur.

3.5.2.7. numaralı efsanede Hz. Ali’nin üzerinde uyuduğu bir taştan bahsedilmektedir. Taş, evlenmek isteyen genç kızlar tarafından sıkça ziyaret edilir.

Günümüzde Anadolu’nun çeşitli yerlerinde Hz. Ali’nin atının ayak izleri veya kendisinin el izinin bulunduğunu söyleyen ve bu yüzden kutsal kabul görülüp sıklıkla ziyaret edilen birçok kaya görülmektedir. Bu taş ve kayalar, çevre halkı tarafından hastalıkların iyileşmesi veya dileklerinin kabul görmesi için ziyaret edilir ve bunlara kurbanlar sunulur. Bu

efsanede ise Hz. Ali'nin üzerinde uyuduğuna inanılan bir taştan söz edilmektedir. Kökeninde taş kültü olan bu takdis konusu, İslamî bir kimliğe bürünerek varlığını devam ettirmiştir.

3.5.2.8. numaralı efsane Şeyh Hafız İbrahim ile ilgilidir. Şeyh, kendi yaşının Muhammed Peygamber'in yaşından artık olmamasını dileyip halvete çekilir. Çilehanede geçirdiği kırk günün sonunda vefat eder. Çilehanede buluna yuvarlak bir taş vardır. Anneler çok yaramaz olan çocukların başını bu taştan geçirir. Bu yolla çocukların daha uslu durması umulur.

Ziyaret mekânlarında çeşitli şekillerde kullanılan taşlar, taş kültüründen izler taşımaktadırlar. Burada ise ortası delik taştan çocukların geçirilmesi ile şifa umulmaktadır. Yatıra ait taşla temas, orada yatan ulu zatın sağaltıcı gücünün taşa da aksettiğini göstermektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise taşla ilgili çeşitli uygulamalarda inanan kişinin açık bir şekilde taş kültürüne, menşe ve mahiyetine dair bir bilgiye sahip olmamakla birlikte o taşta bir keramet, bir kudret ve kuvvet bulunduğuna inanmasıdır (Tanyu,1987:186).

Kutsal kabirlerin iyileştirici gücü vardır. Bu efsanede de kötü huylu çocukların düzelmesi için bu makberden yardım dilenir. Erzurum'da Çifte Kardeşler ziyaretinde kabir üstüne konan ekmek dilimleri bitince çocukların huylarının düzeleceğine inanılır (Seyidoğlu,1978:178).

Velilerin Tanrı'ya yakın olmak, Tanrı'ya ulaşmak için kırk gün halvete çekildikleri ile ilgili efsaneler çok yaygındır. İslamiyet'te çile uygulamasına ilk örnek olarak Muhammed Peygamber'in peygamber olmadan önceki ve sonraki dönemde az miktarda erzak yanına alarak Nur Dağı'ndaki mağarada inzivaya çekilmesini verebiliriz. Ahmet Yesevi de altmış üç yaşına geldiğinde tekkesinin avlusunda, yer altında bir çilehane hazırlatır ve kalan ömrünü burada geçirir.

Kırk sayısı motifini zaman zaman kırk yiğit, kırk kız, kırk gün, kırk haramiler şeklinde görülür.

Elazığ'da Çile Dağı efsanesinde bir veli bu dağda kırk gün çileye girmiş ve bir savaşta şehit olmuştur (Görkem, 1987:250). Konya'da Kırk Kız Batağı efsanesinde köyün kırk kızını bir gün Apakkaşı örenine gider ve bir daha dönmezler. Ören yeri Kırk Kız Batağı olarak anılır (Seyidoğlu,1993:193).

3.5.2.9. numaralı efsane Dara Hemle (Gebelik Ağacı) olarak bilinen bir ağaçla ilgilidir. Bu ağaç, her yıl kendi etrafında bir kez döner ve onda bir yumru hasıl olur. Bu yumrudan bir dal çıkar. Bu dal, ağacı ziyarete gelen bir kadın için gebelik habercisidir. Kadınlar sırtlarını bu ağaca sürterek gebelik diler.

Anadolu'da çocuğu olmayanların gebelik için bazı ağaçları ziyaret etmesi çok yaygın bir uygulamadır. Kökeninde ağaç kültü olan ağaçtan gebelik umma, Türk anlatılarında ağaçtan türeme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uygur türeyiş mitlerinde, Uygur hakanlarının ağaçtan türedikleri söylenir. Kara Kurum dağından çıkıp gelen Tolga ve Selenga nehirleri arasında her daim yeşil kalan bir ağaç vardır. Bu ağacın üstüne gökten bir ışık düşmüş ve ağaçta bir şişkinlik peyda olur. Ağacın gövdesi, tıpkı gebe bir kadının karnı gibi şişmiş. Dokuz ay, on gün sonra bu şişkinlik yırtılır ve Sengur- Tegin, Kotur- Tegin, Tükel- Tegin, Or-Tegin, Böğü- Tegin ismi verilen beş çocuk doğar (Ögel,2014: II: 93).

Dede Korkut kitabında, Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü hikayede Basat, Tepegöz'e "Atam adını sorarsan kaba ağaç, anam adını sorarsan kağan arslan" der. Buradaki ifade Türklerin bir ağaçtan türediklerine dair inancın, totemizmin bir izidir (Gökyay, 1973: 294).

Oğuz destanında Kıpçak boyunun menşei hakkındaki rivayette de ağaçtan türemenin izine rastlanır. Rivayete göre Oğuz Han bir seferden dönüşünde, savaşta ölen bir askerinin eşi bir ağaç kovuğunda doğurur. Oğuz Han, bu çocuğu evlat edinir ve Kıpçak (ağaç kovuğu) ismini verir (İnan, 2017: 58).

Manas destanında, kısır kadınlar kutsal Elma ağacının altında oynayarak çocuk umarları (Ögel,2014: II: 102).

Çocuğu olmayan Yakut kadını "yuvalı" kara çam ağacına gelir, beyaz at derisini ağacın altına serer ve ağacın karşısında dua eder (İnan, 2017: 58).

3.5.2.10. numaralı efsane Yedi Muhammed olarak isimlendirilen yadırlarla ilgilidir. Burada Muhammed isimli yedi evliya metfundur. Çoban koyunlardan birini kesip heybesine atar. Koyun sahibi koyunun nerede olduğunu sorunca çoban, Yedi Muhammed üzerine yemin edip koyunun nerede olduğunu bilmediğini söyleyince felç geçirir. Buradaki ağaçlar kesilmez, cami yapımı dışında herhangi bir şekilde kullanılamaz. Kullanıldığı takdirde ziyaretin bir şekilde o kişiyi cezalandıracağına inanılır.

Efsanelerde türbe ve yatır gibi kutsal kabirlere ait ağaçlara zarar verenler çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır. Yozgat'ta Dedenin Tepe efsanesinde Dede'nin mezarının bulunduğu tepeden ağaç kesen biri felç olur ve ölür (Karadavut,1992:270). Artvin'de ulu bir çınar kesilince ağaçtan kan akar. Ağacı kesen adamın oğlu ölür (Işık,1998:53). Elazığ'da Şeyh Alâeddin Efendi efsanesinde türbenin etrafındaki ağaçlardan alınan kuru dallarla sacın üstünde ekmek yapılırken odunlar sacı fırlatır (Görkem, 1987: 200). Erzurum'da Ellez Dede'nin mezarının etrafındaki ağaçları kesmek isteyenlerin başına türlü felaketler gelir (Seyidoğlu,1987: 50-51). Gaziantep'te Kara Dede'nin türbesindeki ağaçlara zarar verildiği

takdirde dokunanların çarpılacaklarına inanılır (Güzelbey,1964: 65). Van'da Haydarbey ziyaretindeki ağaçlardan kan akar (Önay,1987: 108-109).

3.5.2.11. numaralı efsane Koli Baba Dağı'nda metfun olan şehit ile alakalıdır. Yatırda bulunan bir çeşmenin suyu iyi insanların ziyaretleri ile artar, günahkâr insanların ziyareti ile bu su azalmış. Zamanla kuruyan çeşmenin bir yılan tarafından korunduğuna inanılır.

Muş'ta ziyaretlere abdestsiz gidilmemesi gerektiği söylenir. Bu durum, insanların türbelere karşı gösterdikleri saygının yanında cezalandırılmaktan korktukları için kusur etmekten çekinmeleriyle de ilgilidir.

Niğde'de Süt Pınarı abdestsiz ve besmelesiz su içenler kadınlar yüzünden kurur (Sönmez,1994:410). Erzurum'da süt akan pınardan çocuğunun bezini yıkayan kadın yüzünden süt kesilir (Seyidoğlu, 1978: 182).

Bu başlık altında yer alan efsanelerde görüldüğü üzere ziyaret yerleri etrafında birtakım uygulama ve inanışlar teşekkül etmiştir. Bu uygulamaların başında adak adamak, dua ve Kur'an okumak, iki rekât namaz kılmak gibi dinî uygulamalar öne çıkmaktadır. Bu ziyaretler etrafında gelişen dinî uygulamaların yanı sıra bez, çaput veya ip bağlama gibi Şamanizm kaynaklı uygulamalar da görülmektedir. Fakat saha çalışmaları sırasında bu uygulama ve inanış zenginliğinin kalmadığı görülmüş, kutsal olarak kabul gören ziyaretlerin etrafındaki inanış ve uygulamaların zamanla terk edildiği gözlemlenmiştir.

2.5.3. Peygamberler, Hızır ve Diğer Din Büyükleriyle İlgili Efsaneler

Bu başlık altında Hızır ile ilgili üç, Hz. Ali ve İsa Peygamber'le ilgili birer efsane bulunmaktadır.

3.5.3.1. numaralı efsanede Hızır, Fekiye Teyran'a sorduğu "Akıl nerededir?" sorusunu üç defa sorar. Sorusuna cevap alamayan Hızır, "Akıl sabırdadır" der. On beş yılın sonunda dağdan inip evine giden Feki, karısını bir gençle görür. Eline baltayı alıp onları öldürmeyi düşünen Feki'nin aklına Hızır'ın "Akıl sabırdadır" sözü gelir. Ertesi gün evdeki yabancı adamın kendi oğlu olduğunu öğrenen Feki, onu öldürmediği için şükreder.

Bu efsanede ise Hızır, hayatını kötü yönde değiştirecek bir karar vermek üzere olan adamı on beş yıl önce söylediği bir sözle vazgeçirmiştir.

3.5.3.2. numaralı efsane yine Hızır ile alakalıdır. Fakir kılığına girmiş olan Hızır, bir adamdan buğday ister. Adam buğdayı verir ama Hızır'a hakaret eder. Adam, buğday çukurunun dibinde bir köpeğe dönüşür.

Geyikli'ye gelen Hızır, insanlardan yiyecek ister. Su veren adam dışında kimse Hızır'a yardım etmez. O adamın evi dışındaki tüm evler çığın altında kalır (Işık,1998:55).

Bu metnimizde Hızır, kötüyü cezalandıran bir portre çizmektedir. Hızır, pek çok efsanede insanların karşısına dilenci ya da fakir biri olarak çıkıp onlardan yardım istemektedir. Bu gibi metinlerde Hızır'ın amacı insanları teste tabi tutup onları sınamaktır. Hızır'ın yardım talebini geri çevirip onu hor gören insanlar bu efsanede olduğu gibi beddua ile cezalandırılır.

3.5.3.3. numaralı efsane Hızır ve İlyas ile ilgilidir. İbrahim Peygamber, oğlu İsmail'i ve karısı Hecra'yı çöle bırakıp onları terk eder. Hecra, su aramak için İsmail'den uzaklaşınca yavrusunun üzerinde kuşların toplandığını görüp geri döner. İsmail'in ayakları altından su çıkmaktadır. Hızır ve İlyas, bu sudan içip ölümsüz olmuşlardır. Ölümsüzlük suyunu içerek ölümsüzlüğe kavuşan Hızır ile İlyas, dünyada sıkıntıya düşenlerin yardımına koşarlarmış. Hızır karada, İlyas ise denizde yaparmış.

Bu efsane metnimizde Hızır'ın karada İlyas'ın ise denizde insanların yardımına koştuğu söylenirken pek çok kaynaktaki İlyas'ın insanlara karada yardım ettiği söylenir.

Hızır ile İlyas'ın âb-ı hayatı içerek ölümsüzleşmeleriyle ilgili bir rivâyete göre Hızır, İlyas ve İskender birlikte karanlıklar ülkesinde âb-ı hayatı aramaya çıkmışlar. Önce denizde sonra karada yolculuk etmişler. Belli bir zaman sonra İskender onların yanından ayrılmış. Uzun bir yolculuktan sonra Hızır ve İlyas bir pınar kenarında oturmuşlar. O suda elini yıkayan Hızır, yanlarındaki pişmiş balığa tesadüfen bir damla su damlatmış. Balık canlanarak suya atlamış ve kaybolmuş. Onlar da suyun âb-ı hayat olduğunu anlayarak kana kana içmişler. Sonra İskender'e haber vermek istemişlerse de Allah bildirmemelerini istemiş, bu sebeple İskender âb-ı hayatı içememiş. Âb-ı hayatı bulan İlyas ve Hızır ölümsüzlüğe kavuşmuş (Pekolcay-Eraydın 1975:103-4).

Elazığ'da Hızır, İlyas ve İskender efsanesinde İskender'in isteği üzerine âb-ı hayat'ı aramaya çıkarlar. Hızır ve İlyas, ölümsüzlük suyunu bulunca içerler. Fakat İskender suyu bulup içemez (Görkem, 1987:215-217).

3.5.3.4. numaralı efsane Hz. Ali'nin Zülfikâr kılıcı ile alakalıdır. Ali, oğlu Hüseyin'i yanına çağırıp kılıcını denize atmasını ister. Hüseyin, kılıcı denize atmadan eve döner. Ali, bu kez de bu görevi oğlu Hasan'a verir. Hasan, kılıcı atınca deniz dalgalanmaya başlar. Denizden bir ışık gökyüzüne çıkar. Zülfikâr, miraca çıkar.

Hz. Ali ile en fazla özdeşleştirilen semboller atı Düldül ile kılıcı Zülfikârdır. İki tarafı keskin, ortası yivli olduğu söylenen kılıcın, Bedir Gazvesinde ele geçirilen ganimetler arasında olduğu söylenir. Onun uzunluğunun yedi karış, eninin ise bir karış olduğu ve Merzûk es-Sakîl adlı bir kılıç ustası tarafından yapıldığı rivayet edilir (Topuzoğlu, 649-650).

Efsane metnimizde kılıcın atıldığı denizin ismi geçmemektedir. Fakat bazı kaynaklarda Zülfikâr'ın Ali tarafından Necef denizine bırakılması vasiyet edilmektedir (Toprak, 2004: 25).

3.5.3.5. numaralı efsane Hz. İsa ile ilgilidir. İsa, dünyayı gezmek için çıktığı yolculukta Dünya isimli güzel bir kızla karşılaşır onunla nikâhlanırlar. Nikâhlandıktan üç ay sonra tekrar yola çıkan İsa, Sonbaharda karısının yanına döner. Karısının yaşlandığını gören İsa, Dünya'yı boşar.

Bu efsaneye göre nikâhlanma ve boşanma gelenekleri İsa ile başlamıştır.

2.6. Diğer Efsaneler

3.6.1. numaralı efsanede Büyük Hamurpet Gölü'nden çıkan bir attan bahsedilir. Bir adam, dişi atını gölün kenarına bağlayıp abdest almaya başlar. Bu gölden çıkan bir at, bu dişi atı aşar ve göle girer. Atın aştığı kısrağın altı ayda beyaz bir tay doğurur. Adam, atını tekrar gölün kenarına bağlayıp beklemeye başlar. Gölden çıkan at, kısrağı da alıp tekrar göle girer.

Şükrü Elçin, ‘‘Atların Doğuşları ile ilgili Efsaneler’’ adlı makalesinde bu efsanede de gördüğümüz atları ‘‘sudan çıkan atlar’’ grubuna dahil etmiş ve Anadolu’da bununla ilgili olarak anlatılan efsaneleri ortaya koymuştur.

Su kökenli atlar, destanlarda da görülür. Bazı destan kahramanlarının atları bu soydandır. Köroğlu Destanı'nın bir İstanbul rivayetinde Silistre kumandanı Hasan Paşa, Ruşen Ali'nin babasından Arabistan'dan bir çift tay getirmesini ister. Ruşen'in babasının getirdiği kısrağın, denizden çıkan atın aştıklarıdır (Elçin,1988:415).

Dede Korkut kitabında, Bamsı Beyrek hikayesinde babası Bay Büre Bey'in bezirganlarının oğlu Beyrek için getirdiği armağanlar arasında bir deniz kulunu boz aygır vardır (Gökyay,1973: 432).

Atın su ile olan münasebetinin destan ve efsanelerde öne çıkmasının sebebi, suyun Türk kozmogonisinin bir parçası ve başlangıcı olmasından kaynaklanmaktadır ki bu da Tanrı panteonunun ifade ettiği önemli bir unsur olarak kabul edilir. Türk halklarında bir kısmında atların Apasti adlı tanrısının olduğuna inanılır (Heggi'den akt. Alizade, 2012:92).

Derlediğimiz bu efsaneye benzer bir efsane de Taşeli yöresinde anlatılmaktadır. Mersin'de Aygır Gölü'nde bir aygırın yaşadığı söylenir. Bu aygır, senede bir defa çıkar, civardaki bir kısrağıla çiftleşir. Bu çiftleşmeden doğan tay, büyüdüğünde yörenin en iyi atı olur (Erol, 1996:161). Erzincan'da Aygır Gölü'nde Hz. Ali'ye ait olduğuna inanılan bir aygır yaşar. Bu aygır, her yaz gölden çıkar ve etraftaki atlarla çiftleştikten sonra göle girer (Kara, 1993:103). Erzurum'da Aygır Gölü efsanesinde gölde yaşayan aygırların çevreden geçen

atları göle sokup öldürdüklerinden bahsedilir (Seyidoğlu,1978:138). Kars'ta bir gölde çıkan bir aygırın kısrağını aşması sonucu iki yılda iki yağız taya sahip olan köylü, yeniden bu gölün kıyısına gelir. Fakat aygır kısrağa dönüp bakmaz, göle girip kaybolur (Önder, 1955:433).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUŞ'TA ANLATILAN EFSANELERİN METİNLERİ

3.1. Oluşum ve Dönüşümle İlgili Efsaneler

3.1.1. Taş Kesilme Efsaneleri

3.1.1.1. Teğik

Muş'un Hasköy ilçesine bağlı Azaklı köyünde bulunan ve Teğik olarak bilinen iki tepenin oluşumuyla ilgili bir efsane anlatılmaktadır.

Harman aylarında bu köyden bir adam, buğdaylarını samandan ayırmak için rüzgâra savuruyordu. Buğday yığınları bir tarafta saman yığınları ise diğer taraftadır.

Hızır, dilenci kılığında gelip adamdan biraz buğday ister. Buğday sahibi, Hızır'ın bu isteğini geri çevirerek onu kovar.

Hızır, bunu duyunca adama beddua eder: "Buğdayın da samanın da taş kesilsin."

Saman ve buğday yığınları, bu beddua üzerine taş kesilirler.

Nimet Kılıçarslan

3.1.1.2. Kırmızı Tepe (Gıre Kozere /Gıre Sor)

Bulanık'a bağlı Esenlik köyündeki Gıre Kozere isimli tepe için şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Rivayete göre bu köyde çok zengin bir adam varmış. Bir tepe yüksekliğinde buğdayı olan bu zengin adam, malının zekatını vermez, her fakirin yardım isteğini geri çevirmiş. Bir gün fakir biri gelip biraz buğday isteyince zengin adam, yine fakiri eli boş çevirmiş. Fakir adam, zengin adama şöyle beddua etmiş:

"Allah buğdaylarımı taş etsin."

Bu bedduanın sonucunda zengin adamın bütün buğdayları taş kesilmiş.

Fatma Çelik

3.1.1.3. Mercimekkale

Muş'un Merkez ilçesine bağlı Mercimekkale köyünde aynı zamanda köye ismini de veren Mercimekkale tepesi ile ilgili şu efsane anlatılmaktadır:

Bu köyde yaşayan çok zengin bir ağa varmış. Mercimekleri bir tepe yüksekliğinde imiş. Bir gün yanına fakir kılığına girmiş olan Hızır gelir. Hızır, ağaya, "Bana biraz mercimek ver" demiş.

Ağa, ‘‘Bu mercimekler benim değil, sahibi de burada yok’’ der.

Hızır, ‘‘Mercimeklerin taş kesilsin’’ diye beddua edince mercimekler taş kesilir.

Bu tepenin bir tarafı ince kumlu iken diğer tarafında ise mercimek tanelerini andıran kırmızı taşlar vardır.

Mehmet Mentеше

3.1.1.4. Gelin Kayaları (Kevre Buka)

Bulanık ilçesine bağlı Kekeli ile Kırkgöze köyleri arasında bir tepede bulunan ve Kevre Buka olarak anılan taşlarla ilgili şu efsane anlatılmaktadır:

Savaş sırasında düşman askerleri köyü basar. Askerler köyün bütün erkeklerini öldürdükten sonra gelinlerin ırzına geçmeye çalışırlar. Gelinler, el açıp kendilerini kurtarması için Allah’a dua ederler:

‘‘Allah’ım bizi ya kurtar ya da taş et.’’

Gelinlerin duası kabul olur ve gelinler taş kesilir.

Hacı Muhyiddin Kuyu

3.1.1.5. Taş Kesilme

Bir adamın eşi ile annesi hiç anlaşılamazlarmış. Adam bu duruma daha fazla dayanamaz ve annesini odun toplama bahanesi ile alıp Koli Baba Dağı’na çıkar. Bir müddet odun topladıktan sonra adam, odun toplayan annesine vurmak üzere baltasını yukarı kaldırır. Baltayı kaldırdığı anda adamın kolu taş kesilir. Anlatılanlara göre adamın kolu taşlaşarak Koli Baba Dağı’nda kalmıştır.

Hâkime Dinar

3.1.1.6. Anne Kayası (Kevre Daye)

Bulanık ilçesine bağlı olan ve şu an Alparslan-1 Barajı altında kalan Hoşgeldi köyündeki bir taş için şu efsane anlatılır:

Kocası askerde olan gebe bir kadın kaynanasından çok zulüm görmektedir. Kadın, daha fazla dayanamayıp evden kaçar. Uzun bir süre yürüyen kadının açlık ve susuzluktan yürümeye mecali kalmaz. Allah’a şöyle dua eder:

‘‘Allah’ım beni taş et.’’

Duası kabul olan gebe kadın orada taşlaşır, karnındaki çocuk ise altına dönüşür.

Muazzez Gültekin

3.1.1.7. Gelin Kayası (Kevre Buke)

Toprakkale köyünde bulunan ve Kevre Buke olarak isimlendirilen yaklaşık bir metrelik uzunca bir taş ile ilgili şu efsane anlatılmaktadır:

Bir gelin kaynanasının zulmüne dayanamayıp evden kaçar. Köyün ilerisindeki bir tepeye çıkar. Gelin açlık ve susuzluktan halsiz kalmıştır. Bir daha eve dönmek istemeyen gelin, burada boynuna geçirdiği bir iple kendini boğmaya çalışır. Gelin, ölünce bedeni taş kesilir.

Bahsi geçen taşın boyun kısmında halat izinin hâlâ mevcut olduğu söylenir.

Selahaddin Öğüt

3.1.1.8. Gelin Çeşmesi (Kaniya Buke)

Gelin Kayası, Muş'a bağlı Alagün köyünde Kaniya Buke olarak anılan bölgede bulunmaktadır. Bu kayanın adı ve oluşumuyla ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Birbirini seven iki genç evlenirler. Gelin alayı gelini evden çıkarır ve komşu köye doğru yol alırlar. Bu sırada çok susayan gelin alayı bitkin düşer. Hep birlikte Allah'a şöyle dua ederler:

“Allah’ım bize bir çeşme göster, su içelim. Bu nimetin için sana bir kurban verelim.”

Duaları kabul olan gelin alayı, yerden fişkıran sudan kana kana içerler. Su içip rahatlayan gelin alayı, verdikleri kurban sözünü yerine getirmek için aralarından biri başından bir bit çıkarır ve parmakları arasında ezerek “Kurbanımız budur” der. Bu durum Allah’ın hoşuna gitmez. Gelin alayı olduğu yerde taş kesilir. Gelin olduğuna inanılan taşın baş kısmında duvağı andıran bir kırmızılık hakimdir.

Bedirya Çakır

3.1.1.9. Gelin Kayaları (Kevre Buka)

Korkut'un Narkahok yaylasında bulunan taşlarla ilgili bir efsane anlatılmaktadır.

Gelin alayı, gelini baba evinden almış damat evine doğru yol almaktadırlar. Narkahok mevkiine geldiklerinde büyük bir tepe ile karşılaşılırlar. Susamış ve yorulmuş olan gelin alayı, yola devam edemez hale gelmiş. Gelin alayındakiler hep birlikte dua ederler:

“Allah’ım bir çeşme göster bize ki kana kana su içelim ve bu tepeyi aşip evimize dönelim. Eğer buradan çıkabilirsek bir kurban keseceğiz.”

Zorda kalmış bu insanların duası kabul olur ve bir yerden su akmaya başlar. Hepsi suyunu içer ve yollarına devam ederler. Gelin, verdiklerine kurban sözüne karşılık olarak saçından bir bit çıkararak ezer.

Gelinle birlikte yanındakiler de orada taş kesilirler. Söylenenlere göre bir grup taştan oluşan ve Kevre Buka olarak anılan bu yerde gelin, damat, gelin alayındakiler ve atlar seçilebilmektedir. Gelin taşının arka kısmı sarı, ön kısmı ise kırmızı duvağı vardır.

Kudret Tartuk

3.1.1.10. Kocakarı Çeşmesi (Kaniya Pire)

Bulanık'a bağlı Meşeiçi köyünde bir çeşme ile ilgili şu efsane anlatılır:

Köyde çok çetin bir kış yaşanıyormuş. Yaşlı kadın, bu soğuk günlerin hemen geçmesi ve havaların düzelmesi için Allah'a dua eder. Havalar düzeldiği takdirde yedi koyununu kurban edeceğini söyler. Bahar gelip güneş açınca yaşlı kadın verdiği sözü hatırlar. Kurban olarak saçından yedi bit çıkarıp ezer. Bu durum Allah'ın gücüne gider. Çok şiddetli bir fırtına çıkar. Yaşlı kadın ve koyunları oracıkta boğulur ve taş kesilirler. Taşların olduğu bölgede şu an bir çeşme akmaktadır.

Gogerçin Yetik

3.1.2. Gök Cisimlerinin Oluşumuyla İlgili Efsaneler

3.1.2.1. Samanyolu (Kadez)

Samanyolu Takımyıldızı'nın oluşumuyla ilgili Bulanık'ın Yemişen köyünde şöyle bir efsane anlatılır:

Uzun süren bir kışın ardından samanı bitip de hayvanları açlıktan zayıf düşen adam, son çareyi köyün bir hanesinden saman çalmakta bulur. Yanına torbasını alan bu adam, köyün bir diğer ucundaki bir evin samanlığına gizlice girer. Samanları torbaya doldurup samanlıktan çıkar. Adam, evine vardıkdan sonra torbada saman kalmadığını görüp torbayı inceleyince torbanın altının delik olduğunu fark eder. Çaldığı samanlar yol boyunca dökülmüştür.

Adamın torbasından dökülen samanlar ibret olsun diye gökyüzüne yükselmiş ve Samanyolu Takımyıldızı olarak bilinen yıldız kümesini oluşturmuştur.

Halk arasında bu efsaneye gönderme olarak kullanılan bir deyim vardır.

Tıpkı Samanyolu gibi yerin belli.

Bu deyim, gizli saklı yapılan bir işin halihazırda kim tarafından yapılmış olduğunu bildirmek için kullanılır.

Sefer Aydın

3.1.2.2. Samanyolu II

Samanyolu'nun oluşumuyla ilgili bir başka efsane ise şöyledir:

Gök ile yeryüzünün birbirine çok yakın olduğu zamanda yaşayan bir kadın bir gün yufka pişiriyormuş. Kadın, çocuğu altını kirletince yufka ile çocuğunun altını temizler. Kadının bu hareketinden sonra gökyüzü yukarı çıkar ve Allah, kadının bu hareketini cezalandırmak için sırtında saman küfesi ile birlikte kadını gökyüzüne atar. Kadın, sırtında saman küfesi ile birlikte sonsuza kadar yürümek ile cezalandırılır.

Efsaneye göre Samanyolu, cezalandırılan bu kadının küfesinden dökülen samanlardan meydana gelmiştir.

Mehmet Mentеше

3.1.2.3. Ay ve Güneş

Rivayete göre Ay ve Güneş iki kız kardeşlermiş. Bu kızların üvey anneleri olan kadın, iki kız kardeşe karşı çok gaddarmış. Küçük kardeş olan Ay, üvey annesinin ekmek pişirdiği bir gün karnını doyurmak için bir parça ekmek ister. Kadın, kızını azarlayarak çıkıp gitmesini söyler. Genç kız, bir ekmek parçasına elini uzatır. O sırada üvey anne, hamurlu eliyle genç kızın yüzüne vurur.

Üvey anne hamurlu eliyle kızın yüzüne vurunca genç kızın yüzündeki hamurlar leke olarak kalır. İki kardeş üvey annelerinden kurtulmak için Allah'a dua ederler:

“Allah'ım birimizi Ay birimizi de Güneş yap ve gökyüzüne at.”

Bu duadan sonra iki kardeş Ay ve Güneş olup gökyüzüne çıkarlar. Rivayete göre Ay'ın yüzeyindeki izler üvey annenin elindeki hamurlardan kalmadır.

Afiye Kırgeç

3.1.3. Hayvanlarla İlgili Efsaneler

3.1.3.1. Pepuk Kuşu

Zamanında anneleri ölen iki kardeş varmış. Bu kardeşlerin çok zalim bir üvey anneleri varmış. Üvey anne, çocukları kenger toplamaya yollar. Onlara daha önce altını deldiği bir torba verir. Çocuklar kenger toplamaya başlar. Erkek kardeş bir tane kenger yemek ister. Kız kardeş solmuş bir kengeri yemesi için kardeşine verir ve kenger toplamaya devam eder. Topladığı her kengeri torbaya attıkça torbanın deliğinden düşer. Günün sonunda torbada hiç kenger olmadığını fark eder. Bunun için kardeşini suçlar ve “Hepsini sen yedin” der. Erkek kardeş sadece solmuş olanı yediğini söyler. Çok kızan kız kardeş buna inanmaz ve kardeşinin karnını bıçakla deşer. Kardeşinin karnını deşen kız bakar ki içinde sadece solmuş olan kenger vardır. Yaptığından büyük pişmanlık duyan kız kardeş feryat etmeye başlar:

Pepuk ki kuşt? (Eyvah kim öldürdü?)

Min kuşt. (Ben öldürdüm.)

Ki şuşt? (Kim yıkadı?)

Min şuşt. (Ben yıkadım.)

Allah'a kendisini bir kuşa çevirmesi için dua eder. Kız kuş olup uçar.

Bedirya Sönmez

3.1.3.2. Ayının Menşei

Efsaneye göre hamile bir kadın varmış. Kadın, komşusuna ateş almaya gider. Ocağın üstünde pişen eti görünce kadının canı et çeker. Kadın, utandığı için ev sahibinden et isteyemez. Ateşi aldıktan sonra komşu evden çıkar ve bir yerde ateşi döktükten sonra tekrar ateş almak bahanesi ile komşu eve geri döner. Kadın, yedi defa bu eve çeşitli bahanelerle et yemek umuduyla gider gelir. Fakat ev sahibi et vermez. Umudunu yitiren gebe kadın evine dönerken yolda ölmüş bir hayvan leşi görür. Dua eder:

“Allah’ım beni bir hayvana çevir şu eti yiyeyim.”

Duası kabul olan kadın bir ayıya dönüşür ve eti yemeye başlar.

İpek Atmaca

3.1.3.3. Ayının Menşei II

Ayının menşei ile ilgili çeşitli efsaneler anlatılmaktadır. O efsanelerden biri şöyledir:

Vakti zamanında Hızır, bir fakir kılığında yolculuk ediyormuş. Bir zaman yol aldıktan sonra bir koyun sürüsüne denk gelir. Sürü sahibi ve yanındakiler koyunların yünlerini kırıyorlardı. Sürü sahibi Hızır’ı görünce yünlerin altına saklanır ve yanındakilere:

“ Bu fakir geldiğinde yün sahibi burada değil, yün veremeyiz deyin” der.

Hızır, adamlarla selamlaştıktan sonra biraz yün ister. Adamlar:

“ Yünlerin sahibi burada değil, bize emanet edileni veremeyiz” derler.

Hızır, o anda şöyle der: “ Hırç, heri ser bu pırç.” (Ayı, yün üzerinde kıl oldu.)

Yünün altındaki adam o anda bir ayıya, yünler ise onun kıllarına dönüşür.

Şefika Taş

3.1.3.4. Devenin Menşei

Devenin yaradılışı ve görünümü ile ilgili Bulanık’ın Mollakent köyünde şöyle bir efsane anlatılır:

Vaktiyle bir gelin banyo yapacaktı. Gelin, kapının kilidi bozuk olduğu için kapıyı kilitleyemez. Banyo yapmaya başladıktan sonra birden içeriye kadının kayınpederi girer. Kadın, utancından iki büklüm kendini saklamaya çalışır. Kayınpederi çıkıp gittikten sonra

gelin, utancından uzun süre banyodan çıkamamış. Bu utanca daha fazla dayanamayan gelin, Allah'a dua etmiş:

“ Allah'ım, kayınpederimin yüzüne bir daha nasıl bakarım? Beni bir hayvan yap.”

Duası kabul olan gelin, bir deveye dönüşür.

Bu efsaneye göre şimdiki develer bu kadından türeyip gelmişlerdir. Develerin hörgüçleri iki büküm olmuş bir insanı andırmaktadır.

İpek Atmaca

3.1.3.5. Fare ve Kedinin Menşei

Nuh Peygamber, yaptırdığı gemiye her tür hayvandan ikişer tane hayvan alır. Bir müddet sonra gemi pislikten geçilmez olur. Nuh Peygamber, bu sorunun çözümü için Allah'a dua eder. Allah, domuzun sırtını sıvazlamasını söyler. Peygamber, domuzun sırtını sıvazlayınca burnundan bir fare düşer. Domuzun burnundan düşen fare, gemideki bütün kiri, pisliği yer bitirir. Fare, çöpler bitince bu kez de gemideki tahıl ambarına dadanmış. Nuh Peygamber, tekrar Allah'a bu sorunun çözümü için yalvarmış. Allah, aslanın sırtını sıvazlamasını emreder. Nuh, aslanın sırtını sıvazlayınca burnundan bir kedi düşer. Kedi, fareyi yiyerek gemiyi bu sıkıntıdan kurtarmıştır.

Ekrem Atmaca

3.1.3.6. Gül ve Karga

Rivayete göre karga, beyaz güle âşık olmuş. Beyaz gül, karganın yalvarışlarına, aşkına aldırış etmemiş. Kargaya, “ Bir bana bir de kendine bak. Ben bir gülüm, kendime has bir kokum var. Senin ise kara tüylerinden başka hiçbir şeyin yok” demiş. Karga, beyaz gülün bu söylediklerini duyunca gülün üzerine konuvermiş. Gülün dikenleri kargaya batar, karga yaralanır. Dökülen kan beyaz gülün üzerine akınca kırmızı bir güle dönüşür.

Beyaz güllerin karganın kanı ile kırmızıya dönüştüklerine inanılır.

Rahime Ekmekçi

3.1.4. Göllerin Oluşumuyla İlgili Efsaneler

3.1.4.1. Küçük Hamurpet Gölü

Muş ilinin Varto ilçesinde bulunan Küçük Hamurpet Gölü'nün oluşumuyla ilgili şu efsane anlatılmaktadır:

Gölün kapladığı alanda eski zamanlarda bir şehir olduğu söylenir. Bu şehirde kimsesiz, gebe bir kadın doğum yapar. Köy sakinlerinden hiç kimse kadını ziyarete gelmez, hâl hatır sormaz. Açlıktan, ağrılardan bitkin düşen kadın beddua eder:

“Ya Rabbim! Bu şehri yık, bir göl yap. Kimse içinde sağ kalmasın”.

Allah kadının duasını kabul eder. Şehri su basar. Küçük Hamurpet Gölü'nün bu şekilde oluştuğuna inanılır.

Küçük Hamurpet ve Büyük Hamurpet Gölü olarak anılan bu göllerle ilgili bir diğer rivayete göre bu iki gölün balıkları asla birbirine karışmaz, ayrı dururlarmış.

Fatma Çakır

3.1.4.2. Büyük Hamurpet Gölü

Muş ilinin Varto ilçesinde bulunan Büyük Hamurpet Gölü'nün oluşumuyla ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Bu gölün bulunduğu yerde eski zamanlarda bir köy olduğu söylenir. Bu köyde gebe bir kadın varmış. Kadın komşu evden et pişirildiğini görür, canı et yemek ister. Ateş alma bahanesiyle komşu eve gider. Evin hanımı, ateşi verir ama et vermez. Kadın da utancından et isteyemez, çıkar gider. Kadın ateşi bir yerde döker ve ateş için tekrar komşu eve gider. Bu durum birkaç defa tekrarlanır. Kadın, her seferinde et alamadan geri döner. Gebe kadının bu durumunu gören kaynanası, durumu gidip kocasına anlatır. Gebe kadının kaynatası atını kesip gelinine yedirir. Kadın, utancından beddua eder:

“Allah'ım bu köyü su alsın, göl olsun” der.

Köyü su alınca bugünkü Büyük Hamurpet Gölü oluşur.

Şefika Taş

3.1.4.3. Kazan Gölü

Muş'un Bulanık ilçesi sınırları içerisinde bulunan Kazan Gölü'nün (Haçlı Gölü) oluşumuyla ilgili şu efsane anlatılmaktadır:

Kazan Gölü'nün olduğu bölge eskiden bir Ermeni yerleşkesi imiş. Bu bölgede Kazan olarak adlandırılan bir kuyu varmış.

Bu bölgenin hükümdarının güzel bir kızı varmış. Hükümdar kızı, asker yolu beklemekteymiş. Bir gün Kazan olarak adlandırılan bu kuyudan su çekerken askerden sevgilisinin döndüğünü duyar. Prenses, bu haberi duyunca elindeki kovayı atıp sevgilisini karşılamaya gider. O anki heyecanla prenses, kazanın ağzını açık bırakır. Coşan su bir anda bütün köyü sular altında bırakır.

3.1.5. İnsanlığın Menşei ile İlgili Efsaneler

3.1.5.1. İnsanoğlu Üç Kısımdır

Zamanın birinde bir peygamberin bir kızı vardır. Bu kızı üç genç istemiş. Peygamber, bu üç gence de kızını vereceğine dair söz vermiş. Yaptığı hatayı çok sonradan anlayan peygamber pişman olmuş ve Allah'tan yardım dilemiş. Bu peygamberin bir eşeği ve bir de köpeği varmış. Allah, bu iki hayvanı iki genç kıza dönüştürür. Peygamber, üç gence bu üç kızı vererek verdiği sözü turmuş olur.

Böylece bu üç kızdan insan soyu devam eder.

Varto'nun Sağılcak köyünde anlatılan bu efsanede insanoğlunun üç kısma ayrıldığı söylenir: Birinci kısım insandan türeyenler, ikinci kısım eşekten türeyenler ve üçüncü kısım ise köpekten türeyenler.

Hakkı Tunç

3.1.6. İbadetlerle İlgili Efsaneler

3.1.6.1. Kurban

Hız. İbrahim, Nemrut'un kızı Sare ile evlenir. Çocukları olmayınca Sare, Hz. İbrahim'e gidip kendisine bir cariye almasına rıza verir. Bunun üzerine İbrahim, Mısır'a gidip Hecra'yı alır. İbrahim, Allah'a kendisine bir çocuk bağışlaması için dua eder. Şayet duası kabul görürse doğacak olan çocuğu kurban vereceğine dair yemin eder.

Hecra, hamile kalıp İsmail'i doğurunca İbrahim'e rüya aracılığıyla verdiği söz hatırlatılır. Rüyasını Hecra ile paylaşmayan İbrahim, üçüncü gece gördüğü rüya sonrasında gördüğü rüyayı Hecra'ya anlatır. Hecra, yavrusunu yıkar, kınalar ve babasına teslim eder.

İbrahim, İsmail'i kesmek üzere yola çıkar. Yolda şeytan, İsmail'in kulağına fısıldar:

“Baban seni kesecek, gitme.”

İsmail, şeytanı lanetler ve ona bir taş atar. Taş, şeytanın gözüne isabet edince şeytan kör olur. Bu olaydan sonra Şeytan, “Kör Şeytan” olarak anılır.

İbrahim, İsmail'i bir taşın üzerine koyar. Üç kere “Bismillah” diyerek bıçağı oğlunun boynuna atar fakat bıçak İsmail'in boğazını kesmez. Bunun üzerine İbrahim, bıçağı bir taşa atar ve taş ikiye bölünür. İbrahim, bıçağa seslenir:

“Niye kesmiyorsun?”

Bıçak dile gelir: “Halil kes, Celil kesme diyor.”

O anda gökyüzünde iki melek bir koçla yeryüzüne inerler. İbrahim, verdiği kurban sözünü cennetten indirilen bu koçla yerine getirmiş olur.

Rivayete göre kurban geleneği bu olaydan sonra başlamıştır.

Hakkı Tunç

3.1.6.2. Kurban II

Varto'nun Sağlıcak köyünde Hz. İsmail'in yerine kurban kesilmek üzere gönderilen koç ile ilgili şu efsane anlatılmaktadır:

Rivayete göre bir adamın musâhibi ölmek üzeredir. Adam, son kez musâhibini görüp helalleşmek istese de cenazesine yetişemez. Köye vardığında adamın ilk işi arkadaşının mezarına gitmek olur. Adam, üç gün üç gece boyunca mezarın başından ayrılmaz. Üçüncü gün mezarda bir çiçek bitiverir. Bunun bir mucize olduğunun farkında olan adam, çiçeği hayvanlardan korumak için uyumaz. Fakat bir ara uykuya dalınca bir koç çiçeği yiyip kaçmaya başlar. Bunu gören adam, koçu kovalamaya başlar. Koç bir sürüye karışıp bir koyun ile çiftleşince koyun gebe kalır. Adam, koçu kovalamayı bırakıp koyunu kovalamaya başlar.

Bu sırada sürüye dört kurt saldırmaya çalışır. Kurtlar çobandan kendilerine bir koyun vermelerini ister. Çoban, ‘’ Size koyun veremem. Koyun sahibi nerede koyunum diye sormaz mı?’’

Kurtlar, ‘’ Sen gidip koyunun sahibinden izin iste, biz koyunlara bekçilik yaparız’’ derler.

Çoban, gidip izin alıp gelinceye kadar bütün koyunları yiyip bitireceklerini bu yüzden de onlara koyunları emanet etmeyeceğini söyler. Kurtlar, koyunları yemeyeceklerine dair şöyle yemin ederler:

‘’Gelin kaynana olsun, kaynana gelin,
Baba aşağıda otursun, oğul yukarıda,
Sacı kurup da ekmek pişiresin,
Fakir fukara varıp ekmek isteyince vermeyesin’’

Çoban, kurtların bu yemininden sonra ikna olur ve koyunları teslim edip gider. Koyun sahiplerine durumu anlatınca sahip de kurtların verdikleri yemin ile ikna olur. Sahip, kurtların koyunlardan birini almasına izin verir. Çoban, kurtların yanına varıp istedikleri bir koyunu alabileceklerini söyler. Kurtlar, sürüye dalınca hangi koyunu yakalarlarsa o koyun, feryat figan etmeye başlar. Fakat çiçeği yiyen koçtan gebe kalan koyun hiçbir tepki vermeyince kurtlar, koyunu kapıp götürür. Koyunun karnını deşen kurtlar, gebe olduğunu görünce yavruyu alıp Nemrut Dağı'na çıkarırlar.

İnanca göre bu kuzu büyür ve melekler aracılığıyla İsmail'in yerine kurban kesilmek üzere İbrahim'e götürülür.

Hakkı Tunç

3.2. Olağanüstü Varlık ve Olaylarla İlgili Efsaneler

3.2.1. Cinlerle İlgili Efsaneler

3.2.1.1. Devçizoro

Yusuf isimli bir adamın Devçizoro isminde bir kedisi varmış. Bir gece cinler, Yusuf'un evinin bacasından Devçizoro'ya şöyle seslenir:

“Halay sensiz dönmüyor Devçizoro?”

Devçizoro, bu daveti karşılıksız bırakmaz ve evden çıkıp gider. Kedi, evden uzaklaştıktan bir müddet sonra genç bir delikanlıya dönüşerek halaya katılır. Gece yarısından sonra tekrar kediye dönüşür ve eve döner.

Kedi her gece ev halkı uyuduktan sonra bu şekilde evden çıkar gidermiş. Bu durum Yusuf'un dikkatini çeker ve kediyi takip etmeye başlar. Yusuf, bir gece uyuyor numarası yapar. Sahibinin uyuduğunu gören kedi evden çıkar. Yusuf, kedinin ardından çıkar ve onu takip eder. Kedi, davul ve zurna eşliğinde halay çeken birilerinin yanına varır ve bir gece dönüşerek halaya katılır. Yusuf, halaydakilerin üzerinde komşularının elbiseleri olduğunu fark eder. Yusuf, emin olmak için kimseye fark ettirmeden halaydakilerin elbiselerini sigarasıyla yakar. Eve dönen Yusuf, ertesi sabah uyandığında komşu evdekilerin elbiselerini kontrol eder. Elbiseler, dün akşam sigarasıyla işaretlediği elbiselerdir.

Yusuf ertesi gece erkenden evine gelir ve kediyi beklemeye koyulur. Halaydan dönen genç, tekrar kediye dönüşür, gelip sahibinin dizinin dibine yatar. Yusuf, kedisinin sırtını okşar ve kedisine onun sırrına vakıf olduğuna, onu bir gece dönüşürken gördüğünü anlatır. Sırrı ortaya çıkan kedi evden çıkar gider, bir daha da eve uğramaz.

Sabiha Özel

3.2.1.2. Bizden Yeğler (Je Me Çeter)

Rivayete göre bir kadın peygamber doğum yapar. Kadın peygamber, biri çok güzel biri ise çok çirkin ikiz çocuk dünyaya getirir. Kadın, güzel çocuğunu insanlardan korumak için onu herkesten gizleyerek büyütür. Çirkin olan çocuğunu ise göz önünde büyütür.

Saklanarak büyütülen güzel çocuktan cinler türemişken, çirkin olandan ise insanoğlu türemiştir.

Bu yüzden halk arasında cinler için Bizden Yeğler (Je Me Çeter) olarak bahsedilir.

Afiye Kırgeç

3.2.1.3. Teba

Muş'un Korkut ilçesinin Dereiçi köyünde "Teba" olarak isimlendirilen cinler, ekseriyetle değirmen, ahır gibi yerlerde yaşar; kedi, tilki kılığına girerek bahsi geçen mekânlarda insanlara saldırırlarmış. Hayvan seslerinden korkan bu varlıklar hayvan sesi duydukları anda kaçıp giderlermiş.

Dereiçi köyünden bir adam yaylada tek başına yaşarmış. Bir gece koyunlarının arasından bir teba çıkıp ahıra girer. Adam kendisini bir türlü bu tebadan kurtaramaz. Bu sırada aklına bir çözüm yolu gelir. Ocağın üstüne koyduğu etin yağından alıp giysilerine sürmeye başlar. Bu sırada cin de adamı taklit ederek yağı üzerine sürmeye başlar. Adam, baştan ayağa kendisini yağ ile kaplar. Cin de aynı şekilde kendini baştan ayağa yağ ile kaplayınca adam, ocaktan ateş alır ve kendini yakacakmış gibi tutar. Adamı izleyip onun yaptığını yapan cin de ocaktan ateş alıp kendini yakmaya başlar. Adam tebanın elbiselerinin tuttuğunu görünce ateşi bırakıp dışarı kaçar. Adam, tebayı bu şekilde kandırıp canını kurtarır.

Sıracettin Sönmez

3.2.1.4. Cinlerin Düğünü

Bir imam, bir gün iki kişiyle karşılaşır. Bu iki kişi imama selam verir ve düğünlerinin olduğunu, kendisinden gelin ve damadın nikahını kıymasını isterler. İmam, bunların ricalarını kabul eder ve birlikte düğün alanına giderler. Nikah kıyılır, düğün sahipleri bir mendilin içine altın koyar ve imamı uğurlarlar. İmam, atına atlayıp köyüne doğru yola çıkar. Bir müddet sonra imamın aklına mendilin içindeki altınlar gelir. Mendili açıp bakınca içinde altın yerine soğan kabukları olduğunu görür. Gittiği düğünün cin düğünü olduğunu anlar.

Hanım Tanrıverdi

3.2.1.5. Talebe ile Cin

Camide yaşayan bir Kur'an talebesi varmış. Bu talebe bütün gününü camide geçirir ve caminin bakımını üstlenirmiş. Bir gece talebe kitabını okurken uyuyakalmış. Talebe bir sesle uyanınca yanı başında çok güzel bir kız olduğunu görmüş. Kız, talebeden kendisine Kur'an öğretmesini ister. Duruma şaşırان genç talebe, "Nasıl olur, ben bir kıza ders veremem" der ve kızın isteğini reddeder. Kız çok ısrar edince talebe mecbur kalır ve kıza ders vermeye başlar. Kız, o gece Kur'an'ı hatmeder ve genç talebeye âşık olur. Genç kız kim olduğu, nereden geldiğini anlatır. Kız, cin padişahının kızı imiş. Cin padişahının kızı, bütün altınlarını bu talebeye verir ve onunla nişanlanır. Birkaç ay sonra kız, bir harbe gideceğini söyler. Cin taifesi birbiriyle savaştığında bir rüzgâr ortaya çıkar, bu rüzgâr tozu toprağa katarmış. Kız,

“Çıkan rüzgâr Kible yönüne doğru giderse bil ki biz Müslüman cinler gayrimüslim cinlere yeniliyoruz. Rüzgâr, Acem tarafına doğru giderse bil ki Müslüman taifesi, gayrimüslim cinleri mağlup ediyor” der. Kız, savaşa gidince talebe rüzgârı takip etmeye başlar. Rüzgâr, Kible tarafına gider ve kız orada şehit düşer. Talebe nişanlısının bıraktığı altınlarla zengin bir ömür sürer.

Zeynep Aral

3.2.2. Diğer Olağanüstü Varlıklar ve Olaylarla İlgili Efsaneler

3.2.2.1. Elk

Sore'nin dedesinin bir atı varmış. Bu at geceleri sürekli kişnermiş. Ev sahipleri sabahları gidip kontrol ettiklerinde ise atı kan ter içinde bulurlarmış. At günden güne zayıflayınca sebebini merak eden ev sahibi, atın üzerine ziftle kaplanmış bir halı serer. O gecenin sabahında ahıra gittiklerinde atın üstünde saç başı dağınık, kırmızılar içinde bir kadın vardır. Evde bulunan bütün iğneler kadının elbiselerine takılır. Bu şekilde kadın, artık kaçamaz ve onların evinde kalır. Elk'i yakalayan ev halkı, onu evin bütün işlerinde çalıştırlar. Elk, olağanüstü bir güce sahip olup kimsenin yapamadığı en ağır işlerin bile çok kolay üstesinden gelirmiş.

Elk, bir gün ekmek pişirecekmiş Tandırı yaktıktan sonra ırmağa çamaşır yıkamaya gider. Irmak kenarında oynayan çocukları görünce çocukları yanına çağırır ve üstündeki iğneleri çıkarırlarsa onlara şeker vereceğini söyler. Çocuklar Elk'in üzerindeki iğneleri çıkarır çıkarmaz kadın ortadan kaybolur. Bu sırada evin hanımı hamurun mayalanıp leğenden taşığını görünce Elk'e söylene söylene ekmek pişirmeye başlar. Ekmekleri pişirdikçe hamur çoğalır, bir türlü bitmez. Kadın, Elk'e beddua eder. O anda Elk, tandırlığın bacasından kadına seslenir:

“Allah belanızı versin. Beni yakaladığınız için evime gidemedim. Kocam beni öldürecek. Eğer ben ırmağa girdikten sonra suda kan akmaya başlarsa bil ki kocam beni öldürmüştür.”

Evin hanımı, bir türlü bitmek bilmeyen hamurun nasıl biteceğini sorar. Elk, bir bezenin ucundan bir parça hamur koparıp leğene atmasını söyler. Kadın, bezelerin ucundan bir parça koparıp leğene atınca hamur biter.

Hamuru bitirip de ırmağa giden evin hanımı, ırmağın üstünden kan aktığını görür. Elk, kocası tarafından öldürülmüştür.

Günümüzde kadınlar, hamurun bereketi kaçmasın diye bezenin ucundan hamur koparıp leğene atmazlar. Rivayete göre tandırların havalandırma deliğindeki böcekler ise, hamur bitmesi için kadının bezelerden koparıp attığı parçalardan oluşmuşlardır.

3.2.2.2. Pir Elk

Bilhe isminde bir kadın günlük buğday dövmek için yaylaya çıkar. Buğdayı dibek taşına koyduktan sonra dövmeye başlar. Bu sırada Pir Elk çıkagelir ve şöyle seslenir kadına:

“Bilhok teyze! Buğdayın üç gece bir güne yetsin.”

Akabinde tokmağı eline alan Pir Elk, buğdayı dövdüğü anda buğdaylar etrafa saçılır. Kadın etrafa saçılan buğdayları görünce sinirlenir ve “Defol git buradan! Buğdayımı ziyan ettin” der. Pir Elk gittikten sonra kadın, etrafa saçılan buğdayı toplayıp evine döner. Pir Elk’in dövdüğü buğday üç gece bir güne yetmiştir.

Eskiden kadınlar arasında, yapılan yemeğin bereketi, üstünde çalışılan işin hemen bitivermesi için işe başlamadan önce şu deyim kullanılırmış: Elin Meryem Ana’nın eli olsun.

Pir Elk, halk arasında aynı zamanda “Daka Meryem”, “Meryema” olarak da isimlendirilir. Rivayete göre bu dişi varlık, insanüstü bir güce sahip olup her işte çok maharetli ve eli bereketli imiş. Bu yüzden kadınlar bir işe başlamadan önce Pir Elk’in ismini anarlar.

Makbule Söylemez

3.2.2.3. Elka Feyzo

Feyzo, Ahmede Selo değirmenin yanında kucağında bir bebekle oturur halde bir kadın görür. Feyzo, kadına istediği yere onu götürebileceğini söyler. Kadın, bunu kabul edince Feyzo, kadını atın terkisine alır ve yola çıkarlar. Bir zaman yol aldıktan sonra Feyzo, atının ter içinde kaldığını fark eder. Arkasına dönüp baktığında bir başı gökyüzünde bir başı yerde kadını görür. Adam, dehşete kapılır ve kadını attan indirmeye çalışır fakat bir türlü buna gücü yetmez. En son çare olarak silahını çeker, kadını vurur. Kadın, adama “Ben seni öldürecektim ama sen benim sebebim oldun” der ve orada ölür. Feyzo da orada korkudan bayılır.

Saadet Ekmekçi

3.2.2.4. Rote Şeve/ Mere Şeve

Geceleri ortaya çıkan uzun, zayıf bir tazı şeklinde tasvir edilen bir varlıktır. Boyun kısmı beyaz renk, vücudunun geri kalan kısmı ise simsiyahtır. Başı gökyüzünde ayakları ise yeryüzündedir. Geceleri yalnız dolaşan insanlara musallat olduğu söylenir. İnanca göre bu varlık sadece köpek havlamasından korkup kaçır. Bu varlıkla ilgili pek çok efsane bulunmaktadır. Bunlardan biri şöyledir:

Bir adam köyüne dönmek üzere at sırtında yola çıkar. Bir müddet sonra at şaha kalkmaya, kişnemeye başlar. Adam atını sakinleştirmeye çalışsa da at bir türlü sakinleşip yola devam edemez. Adam atına, “Sen ölüden ben de diriden korkarsak yola devam edemeyiz” der ve atını kamçulamaya başlar. At, o anda Mere Şeve’nin üstünde atlar. Bu sırada adam bu varlığı görüp bayılır. Atı onu eve ulaştırır. Adamın saçları beyazlaşır ve üç ay kendine gelemmez.

Makbule Söylemez

3.2.2.5. Şahmeran

Vücudunun üst kısmı bir kadın sureti, alt kısmı ise yılan şeklinde tasvir edilen ve “yılanların şahı” olduğuna inanılan varlıktır. Geleceği görebildiğine ve hiç yaşlanmadığına inanılır. Şahmeran insanlara görünmez, yeraltında yılanlarla birlikte yaşamış. Günün birinde insanoğullarından biri Şahmeran’ı görmüş. Bir insanoğlu tarafından görülen Şahmeran, adamı esir alır. Adam kendisini bırakması için yalvarınca Şahmeran, kendisini salıvereceğini ancak yerini kimseye söylemeyeceğine dair söz vermesini ister. Şahmeran'a söz verip kurtulan adam uzun yıllar verdiği sözde durarak Şahmeran'ın yerini kimseye söylememiş. Bir gün ülkenin padişahı çok ağır bir baş ağrısı ile yataklara düşmüş. Vezir, hastalığın çaresinin Şahmeran'ın etini yemek olduğunu söylemiş. Vezir, Şahmeran’ı gören kişiyi sorup soruşturmuş ve sonunda bir adamın onu gördüğü haberi duyulmuş. Vezir, adamı yanına çağırır ve “Ya başın ya Şahmeran” diyerek tehdit etmiş. Adam, Şahmeran’ın yerini söyleyince kesilmek üzere Şahmeran getirtilir. Şahmeran kesilmeden önce onu gören adama, “İlk şişe zehirdir. Onu vezire içir. Ortadaki Lokman Hekim’dir, bu şişeyi sen iç. Üçüncüsü ise ilaçtır, onu da padişaha içir” der. Böylece vezir ölmüş, padişah da iyileşmiş. Adam ise ortadaki şişeyi içerek Lokman Hekim olmuş.

Ekrem Atmaca

3. 3. Açıklayıcı Efsaneler

3.3.1. Yerleşim Yeriyle İlgili Efsaneler

3.3.1.1. Gımgım

Muş'un bir ilçesi olan Varto'nun eski ismi olan “Gımgım” ile ilgili şu efsane anlatılmaktadır:

Varto'ya oranın yerlisi olmayan bir adam gelir. Yerli halkın elinde daha önce yabancı olduğu bir cisim vardır: Gumgum (İbrik).

Adam, bu şeyin ne olduğunu yerli halktan birine sorunca ‘‘Gumgum’’ cevabını alır. O vakitten sonra bu şehrin ismi Gumgum olur. Akabinde bu sözcük değişerek ‘‘Gımgım’’ şeklini alır.

Şehrin eski ismi ile ilgili bir diğer rivayet ise yer altından zaman zaman ‘‘gım gım’’ şeklinde ses geldiğidir.

Ahmet Şahin

3.3.1.2. Gümüşpınar Köyü’nün İsmi

Bulanık ilçesine bağlı bir köy olan Gümüşpınar isminin nereden geldiğine dair şu efsane anlatılmaktadır:

Süphan Dağı’nda sürüsünü otlatan bir çoban varmış. Bu dağın zirvesindeki gölden su içmek isterken elindeki Palut ağacından olan gümüş ve altınlarla süslenmiş sopasını suya düşer. Suyun derinliğinden korkan çoban sopasını çıkaramaz. Sonbaharda un öğütmek için yayladan inip Malazgirt’e, değirmene gider. Gece yarısı değirmen durunca değirmenin ne sebeple durduğunu anlamak için değirmenci, su çarkını kontrol eder. Değirmenci bir ağacın su çarkına takıldığını fark eder. Ağacı çekip çıkarınca değirmen tekrar çalışmaya başlar. Değirmencinin elindeki sopayı gören çoban, sopanın kendisine ait olduğunu söyler.

Bu efsaneye göre Süphan Dağı’nın zirvesindeki gölden gelen iki koldan biri Malazgirt’e, bir diğeri de Gümüşpınar köyüne gitmektedir.

Yalçın Altınbulak

3.3.1.3. Avbiri

Bulanık ilçesine bağlı Esenlik köyünün eski ismi Avbiri’dir. Avbiri Kürtçe’de ‘‘suyu kesilmek, suyu kesilmiş’’ anlamlarına gelmektedir. Köyün bu eski ismiyle alakalı şu efsane anlatılmaktadır:

Avbiri köyünün daha önce sulak, bataklık bir bölgeye kurulduğu söylenir. Rivayete göre Aynü’l-Melek, köyün camisini bu bataklık bölgeye yapmak ister. Aynü’l- Melek, yerden bir avuç toprak alır. Toprağın üstüne okur ve bataklık bölgeye doğru üfler. Bu şekilde kurutulan bataklık üzerine cami inşa edilmiş.

Yine rivayete göre cinler, bu köydeki şeyhlere hürmeten köye girdiklerinde atlarından iner, yaya olarak yollarına devam ederlermiş.

Hacı Kadri Balıkçı

3.3.1.4. Gebola Köyünün İsmi

Ermenilerden kalma bir köy olan Gebola köyünün eski ismi Koçmer imiş. Ermeniler bu köyü terk ettikten sonra Müslümanlar bu köye yerleşir. İlk yerleşenlerden biri de Şeyh Kamil'dir. Şeyh Kamil, bu köyü yeniden bayındırlaştırmak için çalışır. Bir gün Hoşgeldi köyünden olan Hacı Hasane Kevr'in yolu bu köyden geçer. Bu sırada inşaatta çalışanlara kolaylıklar diler ve Şeyh Kamil'e köyün isminin ne olacağını sorar. Şeyh Kamil ve çalışanlar o sırada ismi Gebol olan bir çorba içiyorlardı. Şeyh Kamil, henüz köye bir isim bulamadıklarını, dilerse Şeyh Hasane Kevr'in köyün isimlendirmesini yapabileceğini söyler. Hasane Kevr, yedikleri çorbaya ithafen köyün isminin Gebol olabileceğini söyler.

Muhyiddin Korkmaz

3.3.2. Tabiat Unsurlarıyla İlgili Efsaneler

3.3.2.1. Mir Hasan ve Koli Baba Dağları

Efsane göre bu iki dağ kardeşlerdir. Aralarında geçen bir tartışmadan sonra iki kardeş kavgaya tutuşurlar. Mir Hasan, elindeki kılıcı ile kardeşi Koli Baba'nın karnını deşer. Koli Baba da Mir Hasan'ın kolunu keser. Bu iki dağa bakıldığında Koli Baba'nın ortası yarık, Mir Hasan Dağı'nın ise bir tarafı kesilmiş gibidir.

Köroğlu Aslan

3.3.2.2. Ağrı Dağı, Köse Dağı, Süphan Dağı

Ağrı Dağı, Köse Dağı, ve Süphan Dağı arasında sürekli bir rekabet varmış. Bu üç dağ birbirlerini çok kıskanmış. Yine bir gün aralarında geçen bir münakaşadan sonra bu üç dağ birbirlerine beddua ederler.

Köse Dağı'na "Üzerinde hiç ağaç yeşermesin", Ağrı Dağı'na "Hiçbir insanoğlu üstüne çıkamasın" diye beddua ederlerken Süphan Dağı'na ise "Üstündeki kar hiç erimesin" diye beddua ederler.

Rahime Ekmekçi

3.3.2.3. Süphan Dağı'nın Patlaması

Pek çok efsaneye konu olan Süphan Dağı ile ilgili bir başka efsane ise şöyledir:

Rivayete göre Süphan Dağı, Muhammed peygamberin doğduğu gece ikiye ayrılarak patlar. Bu patlamanın sonucunda Süphan Dağı bugünkü şeklini alır.

Besra Özel

3.3.2.4. Kocakarı Günleri/ Kocakarı Fırtınası (Roje Pire / Bagera Pire)

Halk arasında şubat ayında yaşanan çetin hava şartları (kar, fırtına, yağmur vs.) ‘‘yaşlı kadın günleri’’, ‘‘ yaşlı kadın fırtınası’’ şeklinde isimlendirilir. Pire, güldüğünde güneş açtığına, ağladığında ise fırtına çıktığına inanılırmış. Şubat ayına girildiği vakit, ‘‘Bugün Pire’nin günlerine girdik’’ denilirmiş. Roje Pire günleri şubatın son üç buçuk günü ile martın ilk üç buçuk günü arasındadır. Bu yedi gün zarfında güneş bir açar bir kapanır ve fırtına çıkar. Bu fırtınalı günlere dair şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Yaşlı kadının biri, bir kış gününde dışarıya çıkıp bakar ki günlük güneşlik bir hava vardır. Yaşlı kadın:

‘‘ İşte bahar geldi. Kuzularımı çayıra saldım. Allah’a minnetim de yok artık’’ der. Yaşlı kadının bu şekilde konuşması Allah’ın hoşuna gitmez. Bir müddet sonra öyle bir fırtına bastırır ki yaşlı kadının bütün hayvanları telef olur. Yaşlı kadın ise tandırın içine girerek hayatını kurtarır.

O günden sonra bahara yakın çıkan bu fırtınaya Roje Pire veya Bagera Pire denilmiştir.

Hacı Kıymet Aslan

3.3.2.5. Kurdoğlu Fırtınası (Bagera Kurdoğlu)

Kurdoğlu, amcasının kızı ile evlidir. Kurdoğlu, karısının üzerine kuma getirir. Bundan sonra ilk karısına ilgi göstermez, bütün ilgisi yeni evlendiği karısı üzerindedir. Kurdoğlu’nun ava çıktığı bir gün kuvvetli bir fırtına çıkar. İkinci eşi kocasını merak etmez, yatar uyur. Kurdoğlu'nun ilk eşi ise bütün gün endişeli bir halde yedi defa dışarı çıkar, yedi defa içeri girer. Bu sırada gök yedi defa bulutlanır, yedi defa güneş açar ve bulutlar dağılır. Kurdoğlu, bu kötü günün sonunda eve döner. İkinci eşi hemen yanaşır ‘‘Seni çok merak ettim, bütün gün seni bekledim’’ der.

Kurdoğlu, ‘‘ Beni beklediğin zaman kaç defa gök bulutlandı, kaç defa güneş açtı?’’ diye sorar. Bu soruya ikinci eşi cevap veremez. İlk eş ise göğün yedi defa bulutlandığını yedi defa ise güneş açtığını söyler. Kurdoğlu, ikinci eşi boşar ve onu babasının evine yollar. İlk eş ile mutlu mesut yaşarlar.

Halk arasında Kurdoğlu Fırtınası olarak anılan bu günlerde mümkün olduğunca dışarı çıkılmaz. Bu günlerde çıkar fırtına kar eriten olarak da bilinir.

Naime Aslan

3.3.2.6. Gameş (Camış) Kıran

Bir gayrimüslimin kertenkelesi varmış. Bu kertenkele soğuk günlerde dışarı çıkmazmış. Bir gün sahibi kertenkeleyi dışarı çıkarmak ister ama kertenkele içeri kaçar. Adam köydekilere haber verir: ‘‘ Bugün Gameş Kıran günüdür, fırtına olacak. Mandalarınızı dışarı salmayın yoksa hepsi telef olacak’’ der. Köy halkı adama inanmaz. O gün herkes mandalarını dışarı salar. Kar yağar, fırtına çıkar ve bütün mandalar telef olur. Gayrimüslim adam, kendi hayvanlarını dışarı çıkarmadığı için onun hayvanları sağlam kalır.

Halk arasında bu karlı, fırtınalı gün 20 Nisan’a denk gelir. Halk o gün hayvanlarını soğuktan korumak için dışarı çıkarmaz.

Naime Aslan

3.3.2.7. Giskiloke Pire

Şubat ayının son üç günü ile martın ilk bir günü Giskiloke Pire (Kocakarının Kuzuları) olarak adlandırılır. Bu birkaç gün fırtınalı ve karlı geçmektedir. Bu günlere verilen adlandırma ile ilgili şu efsane anlatılmaktadır:

Yaşlı kadın, sabah uyanıp da dışarı çıktığında karın eridiğini, göçmen kuşların dallarda cıvıladığını görmüş. Yaşlı kadın, güneşli havayı, göçmen kuşlarının geldiğini görünce ‘‘Koyunları alıp yaylaya çıkmanın vaktidir’’ demiş. O gün koyunlarını alıp yaylaya çıkmış. Sabah uyanan yaşlı kadın, koyunlarını yemlemek için dışarı çıkınca dışarıda kar fırtınası olduğunu görmüş. Koyunları soğuktan telef olmuştur. Göçmen kuş, tekrar gelip bir dala konar ve cıvıdamaya başlar. Yaşlı kadın, kuşa şöyle der:

‘‘ Ey hileci kuş, dünyanın halini ahvalini bilmezken benim gibi yaşlı bir kadının çadırını nereye kurdurdunuz.’’

İpek Atmaca

3.3.2.8. Şubatok / Azbat

Şubatok veya Azbat olarak isimlendirilen ve yalnızca şubat aylarında gece vakitlerinde görülebilen bu yaratık, insan kılığına girerek insanları kaçırap yiyen, kocaman gözleri, ağzı ve pençeleri olan vahşi bir hayvan olarak tasvir edilir.

Rivayete göre bir cin, gebe bir kadının yemeğinden kıl olarak çıkar. Kadının kayınbabası onu öldürünce cin Şubatok’a dönüşür. Halk arasında ‘‘Azbat’’ olarak da isimlendirilir. Bu vahşi hayvanın en çok korktuğu şeyler ise horoz sesi ve tuzdur. Bazı köylerde Şubatok’tan korunmak için firketen takıldığı da söylenir.

Şubat ayı, Muş halkı arasında en soğuk ay olarak bilinir. Bu ayın fırtınalı, soğuk günleri için şöyle bir açıklama getirilmiştir:

“Sıbat, falan kişinin evinde yemek verilmediği için bugün aç kalmış, bu yüzden ağlıyor” denilir.

Şubatın güneşli bir günü ise:

“Sıbat, falan kişinin evinde yemek yemiş, karnı tok, gönlü hoş olduğu için hava güneşlidir “ denilir.

Sıbat'ı o gün ağırlayan ev sahibi o günün sabahında eline bir def alır ve çalmaya başlar. Bu sırada “ Sıbat evimden çık, başkasının evine git “ denir.

Saime Aktaş

3.3.2.9. Mem ve Zin Gölü (Gola Mem u Zine)

1695 yılında şair ve mutasavvıf Ahmed-i Hânî tarafından kaleme alınan Mem u Zin adlı manzum eser, bir Kürt halk hikayesini ele alır. Bu eserin kahramanları Emir Abdal Bey'in kızı Zine ile Divan kâtibinin oğlu Mem, Bey'in hizmetçisi olan Beko'nun engellemeleri nedeniyle kavuşamazlar.

Süphan Dağı'nın zirvesinde bulunan Gola Mem u Zine, bu iki sevgilinin sonsuz aşklarının bir sembolüdür. Rivayete göre Mem ile Zin, bu gölden birlikte su içmişlerdir. Bu yüzden bu göl asla kurumaz ve sonsuza kadar var olmaya devam edecekmiş.

Besra Özel

3.3.2.10. Bulanık Göl (Gola Şelü)

Bulanık'ta bulunan Haçlı Gölü (Kazan Gölü) ile ilgili pek çok efsane anlatılmaktadır. Bu efsanelerden biri ise şöyledir:

Rivayete göre Hz. Ali, savaş sırasında askerleriyle birlikte bu gölden geçmeye çalışırken kılıcı zülfikar göle düşer. Kılıç, göle düşer düşmez gölün suyu bulanıklaşır. Hz. Ali, kılıcını gölden alıp çıkarır. Fakat bu olaydan sonra göl, daima bulanık kalır.

Hacı Muhyiddin Kuy

3.3.3. Sularla İlgili Efsaneler

3.3.3.1. Yılanlar Kuyusu (Hezna Mera)

Malazgirt'te bulunan yılanlı bir kuyu ile ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Rivayete göre Hz. Ali ve ordusu çevrede su bulamayınca susuzluktan yorgun düşmüşlerdir. Askerler Hz. Ali'nin yanına varıp bir kuyu bulduklarını ama içinde bir sürü yılan olduğunu dolayısıyla suyu içemediklerini söylerler. Hz. Ali, bahsedilen kuyuya gelir.

Kılıcını çekerek kuyuyu ortadan ikiye ayırır. Yılanlar kuyunun bir tarafına doluşunca askerler kuyunun diğer tarafından su içerek susuzluklarını giderebilmişlerdir.

Bu efsaneye göre Yılanlar Kuyusu bu şekilde oluşmuştur. Yerel halk, bu kuyunun birkaç sene öncesine kadar yılanlarla dolu olduğunu ve bu yılanların kimseye zarar vermediklerini söyler. İyi niyetli insanlar bu kuyuyu ziyaret ettiklerinde yılanlar ortaya çıkarken kötü niyetli insanların ziyareti ile yılanlar ortadan kayboluyormuş. Yerel halk buradaki yılanların son zamanlardaki yokluğunu kötü insanların ziyaretine bağlıyor.

Lütfiye Batur

3.3.3.2. Kuruyan Çeşme

Koli Baba'nın göbeğinde eskiden akan bir çeşme varmış. Kadınlar koyunlarını sağmak için beriye bu çeşmeye giderlermiş. O yaz çok kuraklık olur. Berivanlardan (koyun sağan kadın) biri Allah'a yalvarır:

“ Allah'ım yağmur yağdır, şu kuraklık bitsin koyunlarımdan yedi tanesini şu çeşmenin başında kurban vereceğim” der.

Yağmur yağar, otlar yeşerir. O berivanlardan biri, saçından çıkardığı yedi tane biti o çeşmenin başında ezer ve “Kurbanım bunlardır” der. Allah, o çeşmeyi kurutur. Bir daha çeşmeden su akmaz.

Hacı Nadir Orhan

3.3.3.3. Gelin Çeşmesi (Kani Buk)

Bulanık'ın Koyunağılı köyünde bulunan Kani Buk ile ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Çobanlık yapan genç adam ve kız birbirlerini çok severlermiş. Kızı babasından isteyen genç, fakir olduğu için geri çevrilir. Kızın babası kızını köyün zenginlerinden birinin oğluya zorla evlendirir. Bunu duyan çoban, kendini uçurumdan aşağıya bırakır. Genç kız, sevdiği adamın kendini uçurumdan aşağıya attığı duyunca hemen oraya gider. Sevdiği adamın bedenini alıp bir çeşmenin başına getirir. Genç kız, çeşmenin başında bulunan bir ağaca kendini asarak öldürür.

Çeşme, evlenmek isteyen genç kızlar tarafından sıkça ziyaret edilir.

Hacı Kâmil Çetinkaya

3.3.4. Yer Adlarıyla İlgili Efsaneler

3.3.4.1. Kocakarı Mağarası (Kulka Pire)

Muş ilinin Merkez ilçesine bağlı Keçidere köyünde bulunan Koşkasor mevkiinde bulunan bir mağara ile ilgili şu efsane anlatılmaktadır:

Yaşlı bir kadının koyunları vardır. O yıl çok soğuk bir kış yaşanır. Yaşlı kadın, türlü güçlüklerle koyunlarını yetiştirir. Bahar gelip çatınca kadın Allah'a karşı şöyle der:

“ Allah'ım hani kuzularımı öldürecekten? Bak onları kurtardım, büyüttüm, bahara eriştirdim.”

Kadının böyle konuşması Allah'ın gücüne gider. Bir fırtına çıkar. Yaşlı kadın ve koyunları bu fırtınada mağaraya sığınmış fakat fırtınada boğulup can vermişler.

Hacı Kıymet Aslan

3.3.4.2. Şeyh Yakup Tepesi

Bulanık'a bağlı Güllüova Mahallesi'nde bulunan bir tepenin oluşumu hakkında şu efsane anlatılır:

Köyün önde gelen isimlerinden biri olan Şeyh Yakup vefat etmiş. Şeyh'in kabrini ziyarete gelen köy sakinleri ve çevre köylerden gelenler, “Toprağı bol olsun” diyerek kendi köylerinden getirdikleri toprağı kabrin üzerine atarmış. Şeyh Yakup Tepesi olarak anılan tepe bu şekilde oluşmuştur.

Ertan Daştan

3.3.4.3. Kale ve Pire

Bilican Dağı'nda bahar aylarına doğru karın erimesiyle birlikte kalan kar kütlelerinin oluşturduğu şekille ilgili Bulanık'ın Yemişen köyünde anlatılan bir efsane şöyledir:

Bilican Dağı'nda karın erimesiyle birlikte kalan kar kütleleri, birbirlerine sırtlarını dönmüş biri yaşlı bir kadın diğeri ise yaşlı bir adama benzetilir. Yaşlı adamın sopası, takkesi; kadının ise tülbendi, eteği çok açık bir şekilde seçilebilmektedir.

Rivayete göre Kale (yaşlı adam) ve Pire (yaşlı kadın), bir gün bilinmeyen bir sebepten ötürü kavgaya tutuşmuşlar. Pire, Kaleye çok kızar ve ona beddua eder:

“Kar gibi eriyip bitesin, bu şekilde ben de senden kurtulmuş olayım. Senin kar gibi eriyip bittiğini görebileyim.”

Yemişen köyünde kış aylarının sona erip bahar aylarının başladığı dönemde ortaya çıkan kale ve pire şekilleri baharın başladığının göstergesidir.

Sefer Aydın

3.3.5. Sevdıyla İlgili Efsaneler

3.3.5.1. Koli Baba Dağı'ndaki Su Kanalları

Koli Baba Dağı'ndaki su kanalları yapımıyla ilgili şöyle bir efsane anlatılmaktadır:

Şamiran şahı Termusi Şah'ın güzel bir kızı varmış. Bu güzel kızı, bölgenin çok güçlü iki ağanın oğulları kendilerine eş olarak isterler. Şah, kızını çok sevdiği için bu iki gence de vermek istemez. Öte yandan kızını isteyenler çok güçlü, müttefik iki ağanın oğullarıdır. Bu çetrefilli duruma nasıl bir çözüm getirilebileceği konusunda çok düşünse de sonunda bir çözüme ulaşır. İki genci yanına çağırır ve koştugu şartı yerine getirebilen kişiye kızını verebileceğini söyler. Şart şudur: Hamurpet Gölü'nden Şamiran Tepesi'ne suyu getiren ilk kişiye kızını verecektir. İki genç hemen çalışmalara başlar. İki genç, Hamurpet Gölü'nden itibaren biri Koli Baba'nın batı tarafından diğeri doğu tarafından olmak üzere su kanalları açmaya başlarlar. Aylar süren çalışmalardan sonra nihayet iki genç de aynı günde suyu Şamiran Tepesi'ne ulaştırırlar.

Şah, bu duruma da bir çare bulur. Kızını yanına çağırır, ona bir tabak helva verip ağanın oğluna gönderir.

Genç, " Bu ne helvasıdır?" diye sorar. Kız, " Diğer ağanın oğlu senden önce geldi, babam da beni onunla evlendirdi. Bu helva da bizim düğün helvamızdır" diye cevap verir. Genç oracıkta üzüntüden can verir. Şah, aynı şekilde kızını elinde bir tabak helva ile diğer gence yollar. Kız, diğer ağanın oğluyla evlendiğini, bu helvanın da düğün helvası olduğunu söyler. O genç de oracıkta ölür.

Kızını kimseye vermek istemeyen Şah, böylece hem kurnazlığı ile işin içinden çıkmış hem de Şamiran Tepesi'ne su ulaştırabilmiştir.

Hacı Fesih Aktaş

3.3.5.2. Kızıl Ziyaret

Muş'un Kurtik Dağı üzerinde bulunan Kızıl Ziyaret ile ilgili şu efsane anlatılmaktadır:

Bir çoban ile bir genç kız birbirlerine sevdalanmışlar. Köyün ağası olan kızın babası, kızını çobanla evlendirmek istemeyince iki genç Kurtik Dağı'na kaçmaya karar verirler. Kurtik Dağı'na çıktıklarında kızın babası da onları takip ediyormuş. Genç kız, babasından kurtulmak için Allah'a yalvarır:

"Allah'ım yer yarılısın da biz içine girelim."

Kızın duası kabul olur ve yer yarılr. Kız ile çoban yerin içine girerken kızın bir tutam saçı dışarıda kalır. Kızın saçının dışarıda kaldığı yerde her bahar çiçekler açtığı söylenir.

Binevs Ekmekçi

3.3.5.3. Siyabend ve Hece

Siyabend ve Hece birbirini çok seven iki gençtir. Babası Hece'yi Siyabend'e vermek istemeyince iki genç Süphan Dağı'na kaçarlar. Siyabend, Hece'nin dizlerinde uykuya dalar. Hece, yedi geyiğin onlardan daha sıska, daha kısa boylu bir geyiği ve bu geyiğin yanındaki dişi bir geyiği kovaladığını görür. Bu kısa erkek geyik, dişi geyiği diğer yedi geyikten korumaya çalışıyordu. Gördüğü bu sahne karşısında Hece, duygulanıp ağlar. Hece'nin bir damla gözyaşı Siyabend'in yüzüne düşünce Siyabend uykusundan uyanır. Hece'ye ağlamasının sebebini sorunca Hece, bir sebebi olmadığını söyler. Siyabend, " Sen benimle kaçtığın için pişmansın. Seni ailene geri götüreceğim" der.

Akabinde Hece gördüklerini anlatır. Hece, " Yedi geyik biri dişi biri erkek iki geyiği kovalıyordu. Bu yedi geyik abilerim, kısa boylu olup dişiyi korumaya çalışan ise sensin. Abilerim gelip beni senden zorla alacaklar diye ağlıyorum" der.

Siyabend, " Seni ağlatan o geyiklerden birini kesip sana getireceğim, pişirip yeriz" der.

Siyabend, geyiklerden birini vurunca geyiği kesmek için yanına gider. Geyik bir boynuz darbesiyle Siyabend'i uçurumdan atar. Siyabend, bir sakız ağacının üstüne düşerek can verir. Siyabend'in inlemelerini duyan Hece, koşup uçurumun başına gelir.

Hece, sevgilisini kurtarmak için yedi köyden topladığı halatları birleştirir, birleştirdiği halatların ucuna da kendi saç örgülerini kesip bağlar. Uçurumdan aşağı sarkıttığı bu halat Siyabend'e ulaşmak için yeterli olmaz. Bu acıya dayanamayan Hece, kendisini Siyabend'in düştüğü uçurumdan aşağıya atar.

Süphan Dağı'nda Hece ile Siyabend'in düşüp öldükleri yerde her bahar iki gül biter. Bu güller açınca geyikler bu iki gülü yemiştir.

Bir diğer rivayete göre ise iki sevgili burada da kavuşamayacaktır. İkisinin arasına kara bir çalı yeşerir.

Hacı Kâmil Çetinkaya

3.3.5.4. Han Aslı ile Kerem

Kerem ile Han Aslı birbirine aşık iki gençtir. Kerem, saz çalıp türkü söyleyerek diyar diyar gezer, gittiği yerlerde aynı zamanda sihirbazlık gösterileri de yapmıştır. Han Aslı'nın annesi ise dişçi imiş. Bir gün Kerem, dişlerim ağrıyor deyip Han Aslı'yı görmeye gider. Başını Han Aslı'nın dizine koyup onu seyre dalar. Aslı'nın annesi ise bu sırada Kerem'in otuz iki dişini de çeker. Aslı'nın seyrine dalan Kerem, otuz iki dişinin birden çekildiğinin farkına

varamamıştır. Çok sonra dişlerinin yerinde olmadığını fark eden Kerem, dişlerini ağzına atar ve hepsi tekrar yerli yerine oturur.

Kerem'in Han Aslı'ya olan aşkı sonunda Kerem'i yakar. Han Aslı da yanıp kül olan Kerem'in küllerini örgüleri ile toplamaya çalışırken alev alıp kül olur.

Selahaddin Öğüt

3.3.5.5. Leyl u Mecnun

Mecnun ve Leyl, Resul Ayn çeşmesinde karşılaşır âşık olurlar. İkisi bu çeşmenin başında birbirlerini seyretmişlerken vaktin farkına varamamışlar. Leyl'in babası Leyl'i misafirlere su almak için göndermiş, o gelmeyince aramaya çıkmış. Leyl, babasının ona seslendiğini duyup korkuya kapılır. O sırada dizinde yatmakta olan Mecnun'un kulağına uyku boncuğu koyar. Leyl, Mecnun'un kulağına "Döneceğim" diye fısıldar ve çeşmeden su alıp eve gider. O günün ertesi sabahı günün ilk ışıkları ile Leyl'in ailesi çadırını toplayıp yaylaya çıkarlar. Aradan geçen üç ay boyunca Mecnun, o çeşmenin başında kulağında uyku boncuğu ile uyur. Leyl'in aklı hep Mecnun'dadır. Yemek nedir, uyku nedir bilmez. Üç ayın sonunda Leyl'in babası tekrar çadırını toplar ve eski yere dönmek üzere ailesi ile birlikte yola koyulurlar. Leyl, atına atlar ve dur durak bilmeden Resul Ayn çeşmesine doğru yola çıkar. Çeşmeye varınca bakar ki Mecnun otların arasında kaybolmuş, kulaklarından otlar yeşermiştir. Leyl, Mecnun'un kulağına koyduğu uyku boncuğunu çıkarınca Mecnun uyanır. Mecnun, uyanınca, "Çok güzel bir uyku uyuyordum. Beni neden uyandırdın?" diyerek kızar. Leyl, olanları Mecnun'a anlatır. Burada konuşmaya dalmışlarken Leyl'in babası çıkagelir. Leyl, korku hali ile Allah'a dua eder:

"Allah'ım bizi iki yıldız yap, gökyüzüne kaldır."

Duası kabul olan Leyl, Mecnun ile birlikte iki yıldız dönüşür.

Rivayete göre Leyl ile Mecnun yılın bir gününde buluşurlar. Bu buluşma anını görenlerin dileklerinin kabul olacağına dair bir inanç vardır.

Bir diğer rivayete göre ise Hamurpet Gölü'nün üzerinde yılın belli bir döneminde bir kez olmak üzere bir ışık belirir. Bu ışık geceyi gündüz gibi apaydınlık yaparmış. İnanışa göre bu ışık Leyla ile Mecnun'dur. Bu iki sevgili yılda bir kere burada buluşur, hasret giderirmiş. Bir zaman sonra ışık tekrar yok olurmuş.

Makbule Söylemez

3.3.6. Hayvanlarla İlgili Efsaneler

3.3.6.1. Yarasa

Süleyman peygamberin eşi olan Belkız, Süleyman peygamber'den kendisine kuş tüyünden bir köşk yaptırmasını ister. Süleyman, bütün kuşlara haber salar. Bu haberi duyup ilk gelen kuş Yarasa'dır. Yarasa tüylerini döker, yavrularının yuvada beklediğini söyler ve tüyleri Süleyman peygambere teslim edip gider. Haber salınan diğer bütün kuş türleri gelir. Kuşlardan Baykuş bu haberi duyar ama gelmez. Süleyman peygamber, Simurg'a emir verir, gidip Baykuş'u pençelerine hapsedip getirmesini ister. Simurg denileni yapar, Baykuşu pençelerine aldığı gibi Süleyman peygamberin yanına getirir.

Baykuş, ‘‘ Hepimizi buraya tüylerimizi yolmak için çağırdın. Kış aylarında, soğuk günlerde dayanamaz hepimiz ölürüz. Günahımız senin boynuna. Sen Belkız'a tüylerimizden bir köşk yaparsın. Küçük bir rüzgâr estiğinde bu tüyler uçup gider, senin Belkız da çırılçıplak kalıverir’’ der.

Süleyman peygamber Baykuş'a hak verir. Bütün kuşlara uçup gitmelerini emreder. O kuşlardan Yarasa, tüylerini döken tek kuş olduğu için o zamandan beri tüysüz kalır ve o sebepten gündüz dışarı çıkamaz.

Hacı Kâmil Çetinkaya

3.3.7. Diğer Açıklayıcı Efsaneler

3.3.7.1. Gavesti

Kürt aşiretlerinden Bekiri aşiretinin bir kolu olan Gavesti'nin bu ismi alma sebebiyle ilgili bir rivayet şöyledir:

Erivan'dan göç edip Anadolu topraklarına gelen Bekiri aşireti Doğu Anadolu topraklarına ulaştıklarında kağnıları çeken öküzler yorulmuş, daha fazla yol gidemez olmuşlardır. Öküzler yorgunluktan yere yığılınca göç kafilesi buraya yerleşmeye karar vermişlerdir.

Kürtçe'de Ga (öküz) ismi ile vest (yorulmak) fiilinin birleşiminden bu ismin türetildiği rivayet edilir.

Abdulkerim Danış

3.3.7.2. Ömerî

Mollakent köyünde Kordi olarak bilinen eski bir yerleşim yeri vardır. Kordi'de kurgan sistemi ile yapılmış olan mezarların halk arasında Ömerî olarak adlandırılmasının sebebi ise şu efsane ile açıklanmaktadır:

Ömer adında bir padişah varmış. Bu padişah kendi döneminde büyük bir sorun ile karşı karşıya kalmış. Canavarlar mezarlıklara saldırır, cesetleri yermiş. Padişah Ömer, bu soruna çare bulup halkını canavarlardan korumak istemiş. Sonunda kurgan sistemini geliştirerek ölülerini korumuş olur.

Ekrem Atmaca

3.4. Tarihi Efsaneler

3.4.1. Tarihi Olay ve Şahsiyetlerle İlgili Efsaneler

3.4.1.1. Alp Arslan'ın Ordusu

Malazgirt ilçesinde her yıl 26 Ağustos tarihinde olağanüstü bir sıcaklık hasıl olur. 13.00- 14.00 saatleri arası Ahlat tarafından bir fırtına kopar ve tozu toprağa katar. Yaklaşık 40-45 dakika süren bu tabiat olayı her yıl bu tarihte ve saatte tekrar eder durur. Halk arasındaki inanışa göre her yıl bu tarih ve saatte Alp Arslan ve ordusu Bizans ordusunun üzerine akın etmektedirler. Yaşanan bu doğa olayı halk arasında bu şekilde anlamlandırılmıştır.

Sevil Yaman Acaroğlu

3.4.1.2. Cibranlı Halit Bey (Halid Bege Cibri)

Halid Bege Cibri, Varto'nun Alangoz köyünde yaşamış bir çete lideridir. Anlatılanlara göre Halit Bey'in yüz kişiden oluşan bir çetesi varmış. Bu çete Rus savaşı sırasında Rus askerlerine karşı Muş köylerini korurlarmış.

Cibranlı Halil, Hınıs'ın Hamzabey köyünde çetesi ile birlikte dinlenirken Rus askerleri tarafından etrafı sarılır. Mart ayının soğuk günlerinden biridir ve Halit Bey dışında kimsenin atı yoktur. Halit Bey, adamlarına “Ben düşman askerlerini yarıp atımla karşıya geçtiğim sırada düşmana ateş açacağım. Siz de bu arada canınızı kurtarın” der. Halit Bey, atıyla düşman askerini yarıp karşıya geçtiği sırada çete üyeleri de onun açtığı ateş sayesinde düşman askerlerinden kurtulurlar.

Varto'ya ulaştıklarında bir çeşmenin başında abdest alıp namaz kılmak için dururlar. Halit Bey, abasını çıkardığı anda düşman askerini yarıp geçtiği sırada ateş edilen mermiler yere dökülür.

Mehmet Menteşe

3.4.1.3. Sultan Murat Yolu

Bulanık ilçesinde yer alan Bilican Dağı'ndan başlayıp İran'a kadar giden bir yol olduğu söylenir. Bu yolun Sultan Murat tarafından İran seferine giderken yaptırıldığı rivayet edilir. Sultan Murat'ın İran seferi sırasında yaşadığı bir olay halk arasında şöyle anlatılır:

İran seferi sırasında Sultan Murat'ın hazinesi boşalır. Durum askeri doyuramayacak hale gelir. Sultan Murat, bu bölgenin zenginlerinden birinden borç almak ister. Fakat adam, borç vermek istemez. Günlerden bir gün yaşlı bir kadın Sultan Murat'ın yanına gelir. Sultan Murat'ın halini gören yaşlı kadın şöyle bir öneride bulunur:

“ İki at kesilsin. Etinden askerler yesin, istifade etsin. Atların derisi ise askerler tarafından tabaklanıp parçalara ayrılınsın, padişah mührüyle bunlar para haline getirilsin.”

Kadının dedikleri Sultan Murat'ın hoşuna gider ve Sultan, kadının söylediklerinin hemen uygulanmasını emreder.

Yaşlı kadının önerisi işe yarayınca Sultan Murat, ekonomik sıkıntıdan kurtulur ve İran fethedilir.

Sultan Murat'ın ekonomik sıkıntıda iken borç isteyip alamadığı adam, İran fethinden sonra Sultan'a yaranmak için bir köprü yaptırır. Sultan, köprüye ulaşınca köprünün kim tarafından yapıldığını öğrenmek ister. Burada nöbet tutan askerlere sorulunca köprünün Sultan Murat için ağaları tarafından yaptırıldığını söylenir.

Bunu duyan Sultan köprüden geçmeyi reddeder ve şu dörtlükle cevap verir:

Geçme namert köprüsünden,
Koy sel götürsün seni.
Yatma tilki gölgesinde,
Koy aslan yesin seni.

Hacı Muhyiddin Kuyu

3.4.2. Kaleler, Surlar, Köprülerle İlgili Efsaneler

3.4.2.1. Murat Köprüsü

Muş'ta yer alan Murat Köprüsü ile ilgili şu efsane anlatılmaktadır:

Bir ağa köprü yaptırmak üzere işçi toplar ve işçiler o akşam köprü yapımına başlarlar. Ağa, o akşam gelininden çırayı yakmasını ister. Gelinin çırayı yakmak için yaktığı her kibrit sönünce ağa, “Olmaz olsun senin gibi israfçı gelin” der ve onu kocasından ayırıp baba evine yollar. O günün ertesi sabahında işçiler köprünün on iki ayağının temelini atarlar. Ağa, her ayağın dibine bir kese altın yerleştirir. Bunu gören işçiler, ağanın bu hareketine anlam veremez. İşçiler, “ Akşam gelinin birkaç kibrit yakamadı, kibritler israf oldu diye gelinini babasının evine yolladın. Bugün de etrafa altın saçyorsun” derler. Ağa, “Bu köprüden birkaç

nesil geçecek, insanlığa faydası olacaktır. Gelinim ise kibritleri boşa yaktı, israf etti” cevabını verir.

Murat Mentеше

3.4.2.2. İskender-i Zülkarneyn

Çin Seddi'nin nasıl ve kim tarafından yapıldığını anlatan bir efsane vardır:

İskender, Güneş'in nereden doğduğunu ve nereye battığını merak edip bu sorunun cevabı için yola çıkar. Uzun bir yoldan sonra Güneş'in, bir bataklığa battığını görür.

Güneş'in battığı yeri gören İskender, doğduğu yeri görmek için tekrar yola çıkar. Çin'e kadar gelen İskender, burada yaşayan iki kavim olan Yecüc ile Mecüc'ün savaşta olduğunu görür. İskender, bu iki kavmin arasına bir duvar örer ve böylece aralarındaki savaşı bitirir.

Ekrem Atmaca

3.4.2.3. Zernak Kalesi

Muş'un Bulanık ilçesinde üç büyük kayadan oluşan kale ile ilgili bir efsane şöyledir:

Adamın biri bu kaleye gelmiş. Adam, şapkasını çıkarıp bu kayalardan birine vurunca buradan arılar çıkmaya başlamış. Adam, arılardan korunmak için şapkasını sallamaya başlar. Şapkanın değdiği arılar, altına dönüşüp yere düşmüşler.

Hacı Ali Zeki

3.5. Dinî Efsaneler

3.5.1. Velîlerle İlgili Efsaneler

3.5.1.1. Kule Reş

Kule Reş, Muş'un Kızılmecit köyünde metfundur. Kule Reş, rivayete göre bir ağanın himayesinde çalışır. Ağa, Hac görevi için Mekke'ye gider. Ağa'nın canı un helvası çeker. Kule Reş, evin hanımına gidip ondan helva yapmasını ister. Kule Reş, "Helvayı ağama götüreceğim, canı helva istemiş" der. Evin hanımı, "Kule Reş'in canı helva istiyor, utanıp isteyemediği için de ağasını öne sürüyor herhalde" diye düşünür. Kadın, bir tabak helva yapıp Kule Reş'e verir. Kule Reş, helvayı alıp yukarı kaldırır ve Mekke'deki Ağa'nın önüne bırakır. Ağasına, "Canın helva istiyordu, al bu helvayı ye" der ve ortadan kaybolur.

Hac görevi biten Ağa, memleketine dönünce köy halkı onu ziyaret etmek için gelirler. Ağa, ağlamaya başlar ve Kule Reş'in kerametini anlatır. Ağa, kendisini değil Kule Reş'i ziyarete gitmelerini söyler. Sırrı ortaya çıkan Kule Reş, Allah'a canını alması için yalvarır. Allah, onun canını oracıkta alır.

Günümüzde Kule Reş'in makberi şifa arayanlar, dilekleri olanlarca sıkça ziyaret edilir. Hasta olarak gidenler şifa bularak geri dönerler. Eskiden askere gidecek olan gençler Kule Reş'i ziyaret eder, kurban keserek ondan medet umarlarmış.

Ziyaretin etrafında bulunan ağaçlar kesilmez, yakılmaz. Bu ağaçlara zarar verildiği takdirde bir uğursuzluk yaşanacağına inanılır. Bu ağaçların sadece cami yapımında kullanılabileceği, Kule Reş'in sadece buna müsaade verdiğiğine inanılır.

Hacı Muhammed Akçiçek

3.5.1.2. Divane Ömer

Bingöl'de doğup büyüyen Ömer, gençlik döneminde Muş'un Yuvalı köyüne kız kardeşinin yanına gelir ve ömrünün sonuna kadar burada yaşar. Muş'ta metfundur.

Köyde yaşadığı süre boyunca sürekli Muş'a gider. Ev halkı sürekli Muş'a gitmesinin sebebini sorunca "Orada çok veli, evliya var. Onların yanına gidiyorum" der.

Halk arasında Divane Ömer ile ilgili şu efsane anlatılır:

Şeyh Abdülmecit, hac görevi için Mekke'ye gidecektir. Divane Ömer de gitmek ister fakat o dönemde hacca gitmek, deve vasıtasıyla yaklaşık üç ay gibi bir süre ve zahmetli bir yolculuk gerektirdiği için buna izin verilmez. Şeyh Abdülmecit, Mekke'ye gitmek üzere yola çıkar. Bir hafta sonra Divane Ömer, dışarıda kibleye dönük bir şekilde birileriyle konuşmuş gibi el kol hareketleri yaparken görülür. Ev halkı Divane Ömer yine cinlerle konuşuyor diyerek onu kendi haline bırakırlar.

Şeyh Abdülmecit, Mekke'ye vardığında Divane Ömer'i bir yere oturmuş dinlenirken görür. "Nasıl olur, Divane Ömer burada ne arıyor?" diyerek şaşırır. Yanına gidip sormak istese de Ömer birdenbire ortadan kayboluvermiş. Şeyh Abdülmecit, hayal gördüğünü düşünür ve namaz için camiye gider. Tam namaza duracakken yine Ömer'i görür. "Namazdan sonra yanına gider, konuşurum" diye düşünür. Şeyh, namaz kılıp selam verdikten sonra Ömer'in saf tuttuğu yere bakmışsa da Divane Ömer'i bir daha görememiştir.

Hacı Fesih Aktaş

3.5.1.3. Mele Hasane Banokî

Mele Hasan, bir kış mevsiminde şu an mezarının da bulunduğu Eralanı Köyü'ne gelir. Buraya yerleşmek için köy halkından bir yer ister. Köy halkı onu istemez ve ona yerleşecek bir yer vermezler. Bunun üzerine Mele Hasan, şu an mezarının bulunduğu yere bir kulübe yapar, orada yaşamaya başlar. Bir müddet sonra köylülerden biri Mele Hasan'ın kulübesinin önünde yemyeşil bir alan görmüş. Adam, bu durumu köylülere anlatınca köy halkı kulübenin önünde toplanır. Halk, Mele Hasan'ın kış mevsiminde kulübesinin önünde üzüm ve salatalık

yetiştirdiğini görmüşler. Mele Hasan'ın sırrına vakıf olan köy halkı, Mele'yi köye getirip ona barınabileceği bir yer verirler.

Abdulkerim Danış

3.5.1.4. Şeyh Aliye Ose

Muş'un Merkez ilçesine bağlı Kayalısı köyünde metfun olan Şeyh Aliye Ose ile ilgili şu efsane anlatılır:

Bir gün Kale Şeyh Mustafa, Şeyh Ali'nin evine gelir. Evin hanımına Şeyh'in nerede olduğunu sorunca kadın, Şeyh'in tarlada olduğunu söyler. Kale Mustafa, tarlaya gider ama orada kimseyi bulamaz. Fakat Şeyh'in asası tarlanın ortasına dikilmiş, tarla kendi kendine sürülüyormuş. Kale Mustafa, "Ali Ali" diye bağırır da yanıt alamayınca Şeyh'in asasının dikildiği yere gider ve oraya oturmak ister. Şeyh'in abasını kaldırıp oturacağı anda Şeyh, abasının altından ortaya çıkar. Şeyh Ali, Kale Mustafa'ya, "Kardeşim boğdun beni, kalk üstümden" der. Kale Mustafa, şaşkın bir halde cevap verir: "Abanı kaldırıp üstüne oturacaktım. Bir bit veya bir karınca değilsin ki nasıl üstüne oturabilirim. Nasıl oldu bu?"

Şeyh, "Bir öküz susuzluktan ve açlıktan bitkin bir halde 'Medet ya Şeyh Ali' diye bağıyor, onu güden çobanın zulmünden kurtarmamı istiyordu. Gidip öküzü yularından kurtardım. Su, yiyecek verip döndüğümde üstüme oturmuşsun" der.

Abdulkerim Danış

3.5.1.5. Şeyh Bahaddin

Rivayetlere göre Bağdat'tan gelen Şeyh Bahaddin, Hz. Hasan'ın soyundandır. Malazgirt'e gelerek Alyar köyünü kurmuş ve yine burada vefat etmiştir.

Şeyh, ölmeden önce cenazesinin bir kağına üzerine konulmasını, öküzlerin durduğu yerde kendisinin gömülmesini vasiyet etmiştir. Şeyh Bahaddin, ölünce vasiyetini yerine getirmek isteyen müritleri, onun naaşını bir kağının üzerine koyarlar. Öküzler, Murat Nehri'nin kıyısına gelince dururlar. İlkbahar aylarında su seviyesi yükselen Murat Nehri, öküzlerin suya adım atmasıyla ikiye ayrılır. Kağına, Konakkuran'a varınca burada durur. Müritler, Şeyh Bahaddin'i bu köye defnedirler.

Bu olaydan sonra Murat Nehri'nin iki kol halinde akmaya devam ettiği söylenir.

Şeyh'in Siirt'ten getirdiği incirler ile çocuğu olmayan kadınları tedavi ettiği rivayet edilir. Kadın sapsız incir yerse "erkek çocuk", sapsız incir yerse de "kız çocuk" dünyaya gelirmiş. Çocuk doğduktan sonra anne çocuğunu alıp Şeyh'e giderek duasını almış.

Tahir Yalçınkaya

3.5.1.6. Şeyh Cürruh (Cüneyd-i Abid)

İsa peygamber zamanında yaşamış olduğu rivayet edilen Şeyh Cürruh'un ne zaman öldüğü bilinmemektedir. Malazgirt'in Tatlıca köyü sınırları içerisinde eski bir kabristanda metfundur.

Malazgirt'e bağlı Yeniköy'de Şikefta Şeyh Cürruh (Şeyh Cürruh Mağarası) ismiyle bilinen oyma bir mağara vardır. Bu mağaranın Şeyh'in ibadethanesi olduğu ve yaşamını burada sürdürdüğü söylenir.

Bir rivayete göre Şeyh'in yiyecekleri melekler aracılığıyla altın taslarda cennetten getirilmiştir.

Halk arasında Şeyh Cürruh ile ilgili anlatılan efsanelerden biri şöyledir:

Zina ederek gebe kalan bir kadın, köy meclisine yargılanmak üzere çıkarılır. Genç kadın, yavrusunun babasının Şeyh Cürruh olduğunu söyler. Köy meclisi Şeyh Cürruh'u yanlarına çağırır. Meclise gelen Şeyh Cürruh, bu işten haberinin olmadığını, çocuğun kendisinden olmadığını söyler. Meclis, ona inanmaları için masum olduğuna şahitlik edecek dört kişinin olması gerektiğini söylerler.

Şeyh Cürruh, "Dört şahidim var. Bunlardan biri şu ağaç, ikincisi çobanın kepenegi, üçüncüsü çobanın sopası, diğeri ise kadının karnındaki yavrudur" diye cevap verir.

Köy meclisindekiler Şeyh'in söylediklerine gülerek bunların şahitlik yapamayacaklarını söyler. Oradakilerden biri, "Çağır gelsinler de sana şahitlik yapsınlar" der.

Şeyh, ağaca "Gel!" deyince ağaç kökleriyle birlikte çıkar gelir. Ağaç dile gelir: "Ben Şeyh Cürruh'a şahidim. O yapmadı, çocuk şu çobandandır" der.

Şeyh, çobanın kepenegine bastonuyla vurur ve "Konuş" der. Kepenek dile gelir: "Ben de Şeyh'e şahitlik ederim. O yapmadı, çoban yaptı" der.

Çobanın sopası da dile gelir ve çocuğun çobandan olduğunu söyler. Şeyh, son olarak bastonunu kadının karnına götürür.

Şeyh, "Ya Sabi! Baban kimdir?" diye sorar. Anne karnındaki yavru, "Babam falan çobandır" der.

Bu şahitliklerden sonra kadın ve çoban recmedilirler. Recmedildikleri yerde büyükçe siyah bir kayanın olduğu söylenir. Buradan yolu geçenler, bu siyah kayaya bir taş atar ve yoluna devam edermiş.

Kendisine atılan iftiradan dolayı çokça hakarete maruz kalan Şeyh Cürruh, Allah'tan kendisinin canını alması için dua eder. Duası kabul olan Şeyh Cürruh, bir müddet sonra vefat eder.

3.5.1.7. Şeyh Yusuf

Şeyh Yusuf, Bağdatlı olup Bitlis'e gelip Hazret'e intisap etmiş bir zattır. Burada medrese eğitiminin sonrasında icazet alarak Muş'un Korkut ilçesine bağlı Tan köyüne gelmiş ve burada din eğitimi vermiştir. Şeyh Yusuf, Tan köyünde vefat etmiştir. Köyün içinde bulunan ve kendi ismiyle anılan türbede metfundur. Tan köyü sakinleri köylerinin Şeyh Yusuf tarafından korunduğuna ve yine onun inayeti ile cennete gireceklerine inanmaktadırlar. Tan köyüne ve insanlarına yönelik herhangi bir menfi olay ve düşüncede Şeyh Yusuf devreye girerek köyü ve insanlarını korumuş. Hiçbir hırsızın bu köyden bir şey çalmaya gücü ve cesareti olmadığı söylenir.

Şeyh Yusuf'un Bitlis'te öğrenim gördüğü sırada Hazret, onun yüceliğinin farkına varmıştır. Pek çok kerameti ile bilinen Şeyh Yusuf, henüz Fakı Yusuf olarak bilindiği dönemde şöyle bir kerameti ile anılır:

Medreselerde öğrenim gören fakılar, halkın yardımıyla geçimini sağlarmış. Fakıların her türlü ihtiyacı yerel halk tarafından karşılanırmış. Bu ihtiyaçlardan biri de gaz yağıdır. Her gün bir fakı ev ev gezerek gaz yağı toplarmış.

Şeyh Yusuf'un bu görevi üstlendiği günlerde çırayı çeşmenin altına tutar, dolan su gaz yağına dönüşürmüş. Bu duruma birkaç defa şahit olan bir fakı, Hazret'e gidip şahit olduklarını anlatır. Fakı Yusuf'un yüceliğinin bilincinde olan Hazret, fakıya susmasını ve ona karışmamasını tembihler.

Hamdi Önder**3.5.1.8. Şeyh İdris**

Şeyh İdris, Bulanık'ın Koyunağılı köyünde yaşayan ve yine bu köyde metfun olan bir velidir. Şeyh, aslanı binek, bir yılanı ise kamçı olarak kullanırmış.

Vefat etmeden önce yaptığı bir vaazda kendisinin vefat ettiği gün köye iki geyiğin geleceğini haber verir. Geyikler köye geldiklerinde biri ayakta duracak diğeri ise yere yatacaktır. Şeyh, köylülerden yere yatan geyiği kesip halka dağıtmalarını, diğeri geyiği ise salıvermelerini ister. Şeyh'in vefat ettiği gün daha önce haber verdiği gibi köye iki geyik gelir. Bu geyiklerden yere yatanı kesilip yoksula dağıtılırken diğeri salıverilir.

Nevzat Ekmekçi

3.5.1.9. Aynü'l Melek

Şeyh İdris, ayıyı binek, yılanı ise kamçı olarak kullanan mübarek bir zat imiş. Ayı sırtında Esenlik köyüne gelir. Bu sırada Aynü'l-Melek de cami inşaatında çalışmaktadır. Bu iki zat karşılaşınca birbirlerine sahip oldukları kerametleri gösterirler. Şeyh İdris, binek olarak kullandığı ayı ile kamçı olarak kullandığı yılanı göstererek ‘‘Kerametim budur’’ der. Aynü'l-Melek ise camiye hareket etmesini emreder. O anda cami hareket etmeye başlar. Bunu gören Şeyh İdris, Aynü'l-Melek'e, ‘‘Senin kerametın benim kerametımden üstündür. Benim kerametlerim canlı senin ise cansızdır’’ der ve Aynü'l-Melek'in büyüklüğünü kabul eder.

Esenlik köyü camisine dışarıdan bakıldığında gözle görülür bir biçimde öne doğru eğiklik vardır. Bu eğiklik, Aynü'l Melek'in bir kerameti olarak görülmektedir.

Hacı Kadri Balıkcı

3.5.1.10. Şeyh Eyübu'l Bazit Kasri

Şeyh, Bulanık'ın bir köyü olan Söğütlü'de medrese eğitimi görmekteymiş. Şeyh, eğitiminin son yıllarında hastalanır. Şeyh'in ailesinden hayatta olan tek kişiye, kız kardeşine, Şeyh'in ölmek üzere olduğu haberi verilir. Kız kardeş, Kasri köyünden yola çıkar fakat henüz Söğütlü'ye varamadan Şeyh'in vefat haberi gelir. Abisinin ölüm haberini duyan kız da oracıkta vefat eder. Köy halkı, iki kardeşi yan yana defnederler. Dünyada kavuşamayan iki kardeşin mezar taşları birleşmiş. Köylüler defalarca bu mezar taşlarını ayırmaya çalışsa da taşlar her seferinde tekrar bir araya gelirmiş.

Nevzat Ekmekçi

3.5.1.11. Pinediz Baba

Pinediz Baba, Malazgirt ilçesinde bulunan şehitlikte metfundur. Küt Baba ile kardeş olduğu söylenir. Rivayete göre bölgenin İslamiyet ile tanıştığı 641'de Halife Ömer devrinin sonlarına doğru bu bölgeyi ele geçiren İslam ordusunun bölgeye geldiği dönemde savaşırken şehit düşmüştür.

Pinediz Baba, ayakkabı tamircisi imiş. Ayakkabıları karşılıksız tamir eder, insanlardan ücret almazmış. Bir gün subayın biri ayakkabısını tamire getirir. Tamir işi bittikten sonra subay ücret ödemek ister. Ancak Pinediz Baba, yaptığı işin karşılıksız olduğunu, kendisinden ücret almayacağını söyler. Uzun bir tartışmanın ardından subay, Pinediz Baba'ya ‘‘Sen açlıktan ölüyorsun. Hayır, varlıklı insanların işidir. Sen nasıl hayır yapıyorsun?’’ der. Pinediz Baba, subayın bu dediklerini duyunca kızarak elindeki çekici yere vurur ve çekiç altın olur. Bu kerametinden sonra Pinediz Baba vefat eder.

3.5.1.12. Şeyh Bal

Kotanlı köyünde yaşamış olan Şeyh Bal ile ilgili şu efsane anlatılmaktadır:

Köye bir grup asker gelir. Komutan, Şeyh'i yanına çağırır. Komutan, küçümser bir tavırla Şeyh'e, "Senin büyüklüğün, kerametın nedir? Şu ağacın dibine ayağınla vur da bal çıksın. Bana bir tas bal ver" demiş. Şeyh, kendisinden istenilene yapar ve ayağıyla ağacın dibine vurduğu anda bal çıkar. Şeyh, balı askere ikram eder. Fakat komutan yine tatmin olmamıştır. Şeyh'ten başka bir keramet göstermesini isteyen komutan, ondan ayağını vurduğu yerden altın hasıl olmasını ister. Şeyh, komutana ve atına bakar ve boynunu çevirir. O anda komutanın boynu kırılır ve komutan orada ölür.

Ayfer Yeşilkaya

3.5.1.13. Seyid Ahmet

Seyid Ahmet, yedi kardeşiyle birlikte Kuzey Irak'tan göç ederek Muş'un Derince köyüne yerleşmişlerdir. 1920 yılında vefat etmiştir. Derince köyünde Seyid Ahmet türbesinde metfundur. Muş'un önemli alimlerinden biri olup keramet sahibi bir velîdir. Halk arasında söylenegelen kerametlerinden biri şöyledir:

Seyid Ahmet, Muş'a gelmeden önce Varto'da bir ağa onu rüyasında görür. Rüyada Seyid Ahmet, ağadan küçük oğlu olan Divane Ali'yi kendisine vermesi için baskı yapıyordu. Ağa, kan ter içinde uyanır.

Birkaç zaman sonra Seyid Ali, Varto'da bulunan günümüzde Seyid Ahmed-i Amasi olarak anılan bir akarsu kenarında konaklar. Ağa, köye gelen bu misafirleri tanımak için yanlarına gider. Seyid Ahmet'i görür görmez rüyasında gördüğü kişi olduğunu anlayan Ağa, oğlu Divane Ali'yi köyün dışına yollar.

Bir vakit sonra Ağa'ya bir haber gelir. Divane Ali bağırp çağırıyor, aklını kaybetmişçesine yanındakilere saldırıyordu. Bu duruma bir çare bulamayan Ağa, dua okuyup sakinleştirmesi için oğlunu Seyid Ahmet'e getirtir. Divane Ali, Seyid Ahmet'in yanına vardığında sakinleşir, bir sükûnet haline girer. Ağa, gördüğü bu manzara karşısında şaşırıp kalır. Seyid Ahmet'e gördüğü rüyayı anlatır.

Ağa, "Gördüğüm rüyada çocuğumu benden zorla almaya çalışıyordun. Ama şu an görüyorum ki sana gelmek isteyen kendisidir" der.

Seyid Ahmet, yola koyulmak için atına biner. Çocuk hiç kimseye bir şey demeden atın terkesine atlar ve kabileyle birlikte yola çıkar.

Divane Ali, Seyid Ahmet ölene kadar onun hizmetinde bulunmuş, tekkede yaşamıştır. Seyid Ahmet Türbesi'nde metfundur.

Seyid Ahmet, ölmeden önce her bayram evvela yine Derince köyünde buluna Şehide Tare'yi ziyaret eder sonra tekkeye döner tekkedekilerle bayramlaşmış. Şehide Tare'de Şeyh Abdurahman metfundur. Seyid Ahmet'in öldüğü gece tekkede tekbir sesleri yükselmiş ve tekkenin kubbesinde ışıklar yanıyormuş. O gece orada olanlar, tekkeden mavi bir ışık çıkıp Şehide Tare'ye gittiğini, oradan bir ışıkla birlikte geri dönüp tekkeye girdiğinde tekbir seslerinin kesildiğine ve ışıkların söndüğüne şahitlik ettiklerini söylemiş.

Kurban Bayramı'nda Hamurpet Gölü'nden bir hayvan çıkar ve Şeyh Ahmet'in evinin önüne gelip yatarmış. Ev halkı, bu hayvanı kurban niyetiyle keser ve fakir fukaraya dağıtırmış. Hamurpet Gölü, Şeyh Ahmet öldükten sonra da kurban göndermeye devam etmiş fakat gelen bu hayvanı ev halkı kesmeyince hayvan geri gider ve bir daha da gelmemiş.

Mehmet Bakır Bingölbali

3.5.1.14. Molla Müştak

Molla Müştak, dayısının yanında Kur'an öğrenimi görüyormuş. Dayısının kızı ile birbirleri çok severlermiş. Müştak, dayısının kızını ister fakat dayısı kızını ona vermek istemez. Kız, başkası ile evlendirilince de Müştak, aklını kaybeder. Kış aylarında elinde bir tırpan, omzunda ise bir leylek ile gezmeye başlamış.

Müştak, bir gün Muş'a gitmek için beraberindekilerle yola çıkar. Yolda kar fırtınasına yakalanırlar. Müştak, birden bağırır ve havanın düzelmesi için dua etmeye başlar. Birkaç dakika sonra fırtına diner, güneş açar. Bu sırada diğer yolcular dönüp Müştak'a bakarlar ama Müştak ortadan kaybolmuştur. Araba ile Muş'a ulaşan yolcular gördüklerine inanamazlar. Müştak Muş'a onlardan önce varmıştır.

Hacı Ali Zeki

3.5.1.15. Divane Ali

Divane Ali'nin Seyid Ahmet ile olan münasebetinden önceki hayatıyla ilgili bilgiler sınırlı olup onun önceki yaşamıyla ilgili bilebildiklerimiz bir efsaneyle sınırlıdır. Seyid Ahmet ile buluşmasından sonraki hayatı tekkede, Seyid Ahmet'e hizmet ile geçmiştir. Seyid Ahmet Türbesi'nde metfundur. Divane olarak anılmasının nedeni ise bilinmemektedir. Keramet sahibi bir velidir. Bu kerametlerinden biriyle ilgili efsane şöyledir:

Seyid Ahmet, Bağdat'a Geylani'yi ziyaret edecektir. Ali de gitmek ister fakat Seyid Ahmet, onun gelmesine izin vermez. Divane Ali, Seyid Ahmet'e, "Seni şikâyet edeceğim" der. Seyid Ahmet, onu ciddiye almaz güler geçer. Bağdat'a gidecek olan kabile yola çıkar. Bir

ay süren bir yolculuktan sonra Bağdat'a varılır. Geylani'nin yanına varıp bir süre muhabbet ettikten sonra Şeyh, Seyid Ahmet'e, "Divane Ali senden şikayetçidir" der. Seyid Ahmet, "Nasıl olur, Divane Ali Muş'taydı?" der. Şeyh, "Biraz önce de buradaydı, şimdi çıktı. Sizden üç gün önce buraya geldi" diye cevap verir.

Seyid Ahmet, durumun farkına vararak şöyle der: "Tamam, bundan sonra ona hiçbir şey demeyeceğim."

Divane Ali'nin bir diğer kerameti ise geleceği bilmesi imiş:

Ali, uzakta bir yerde Allah dostu biri öleceği zaman bunu hisseder ve tekkede sırtüstü uzanır, gerinirmiş. Divane Ali'yi bilenler bu davranışın nedenini, birinin öleceğini, bilirlermiş. Birkaç saat veya gün sonra Allah dostu olan birinin ölüm haberi alınmış.

Mehmet Bakır Bingölbali

3.5.2. Ziyaret Yerleriyle İlgili Efsaneler

3.5.2.1. Şeyh Muhammede Şorike

Şeyh, bir savaşta yaralanıp Muş'un Kızılağaç beldesine bağlı Ahkan mezrasına kadar gelip burada şehit düşmüş. Makberinin etrafı taşlarla çevrilmiş olup makberin hemen yanında bir çeşme vardır. Rivayete göre Şeyh, yaralı halde buraya kadar gelmiş ve acı içinde sırtını bir taşa dayamış. Burada biraz dinlenmiş akabinde kendisine güneş vurdukça o da gölgelik bir başka yerde geçip dinlenmiş. Bu şekilde dinlendiği her alanda kanı akmış. İnanca göre çeşmenin birkaç yerinde bulunan bu kızılıklar Şeyh'in kanıdır. Yine çeşme suyunun hafif tuzlu olması şehidin kanına istinat edilmiş ve bu sebeple yatıra "şorik" yani tuzlu anlamına gelen isim verilmiştir. Bu çeşmenin suyunda birkaç dakika durulduğu takdirde bu suyun romatizmaya iyi geldiği inancı mevcuttur.

Salih Söylemez

3.5.2.2. Küt Baba

Muş'un Malazgirt ilçesinin Alişen Mahallesi'nde metfun bulunan bir zattır. Ne zaman öldüğü bilinmemekle birlikte bir savaşta iki bacağını kaybettiği için "Küt" olarak anıldığı rivayet edilmektedir.

Makberinin bulunduğu yerin biraz aşağısında bulunan sulak bir alan ona atfedilmiştir. Yerel halk bu suyun şifalı olduğu, romatizma ve benzeri hastalıkları iyileştirdiği inancı mevcuttur. Bu sulak alanda bulunan çamur bacaklara sürülür.

Zülfiye Öztürk

3.5.2.3. Hazır Baba

Koşkar Baba ve Koli Baba ile kardeş oldukları rivayet edilir. Bu dağlar, Hamurpet Gölü'nü çevreleyen üç dağdır. Rivayete göre yüce üç zat bu dağlarda şehit düşmüştür. Bu dağlarda yatan ulu zatların olduğu ve bunlardan Koşkar Baba'nın kız kardeşleri olduğuna inanılır. Koşkar Baba'yı tanımlamak için Sağlıcak köyünden Hakkı Tunç adlı kaynak kişimiz, " Koşkar Baba, ölüden ölüdür" ifadesini kullanır.

Hazır Baba ziyareti Rus savaşı döneminde Rus askerleri tarafından açılıp tahrip edilmeye çalışılmış. Askerler kazmayı birkaç kez vurduktan sonra makberin için kuşlar çıkmaya başlamış. Yaşanan bu olay sonrası korkup kaçan askerler bir daha buraya uğramamışlar.

Hakkı Tunç

3.5.2.4. Seyyid Şeyh Tahir

Bulanık ilçesine bağlı Esenlik köyünde yaşamış ve yine burada metfun bir zattır. Bulanık'ta bir süre kaymakamlık yaptıktan sonra tövbe edip tarikata girer. Burada çilehanede kırk gün çile çeker. Günde bir hurma ile beslenir. Norşin'de yaşayan şeyhten icazet alır. Türbesi köyün bir tepesinde Aynü'l Melek türbesinin hemen aşağısındadır. Türbenin giriş kapısına çaput bağlanır.

Türbede bir de Şeyh Tahir'in asası olduğuna inanılan büyük bir ağaç vardır. Rivayete göre Şeyh öldükten sonra asası da buraya dikilir. Bir diğer rivayete göre ise bu ağaç, Musa Peygamber'in asasıdır. Türbede yapılan bir diğer uygulama ise dilek tutulduktan sonra türbe duvarına bir taş atılır. Taş duvarda sabit kalır ise dileklerin gerçekleşeceğine inanılır. Türbede Şeyh Ramazan da metfundur.

Fatma Çelik

3.5.2.5. Şehide Dare (Fakı Muhammed)

Tan köyü mezarlığında Fakı Muhammed olarak bilinen bir zat metfundur. Bu zatın Rus savaşında şehit düşerek buraya gömüldüğü söylenir. Kabrinin baş kısmında yetişen bir ağaç vardır. Köy halkı, bu ağacın şehidin kanı olduğu inancındadır. Çocuğu olmayanlar, derdine derman bulmak isteyenler, dileği olanlar burayı sıkça ziyaret edip kabrin başında yeşeren ağaca ip bağlayarak murat dilemektedirler.

Hamdi Önder

3.5.2.6. Şeyh Mede Kenere

Dokuzpınar köyünde metfundur. Bostankent'te bulunan Şehide Kolke ve Şehide Kize ile kardeş oldukları söylenir. Rivayete göre Şeyh, Rus savaşında şehit düşen kız kardeşini ziyaret etmek için Bostankent'e gitmek ister. Yolda şeytanla karşılaşır. Şeytan, Şeyh'e nereye gittiğini sorar. Şeyh Bostankent'e gideceğini söyler ve şeytana ne kadar yolunun kaldığını sorar. Şeytan, geldiği yolun üç katı kadar mesafe kaldığını söyleyerek onu yanıltır. Adam, yorgunluktan bitap düşmüştür. Allah'a canını alması için yalvarır. Allah, orada Şeyh'in canını alır. Günümüzde halk burayı hastalıklarına şifa bulmak, dileklerinin kabul olması için ip bağlar, dua eder.

Anlatılanlara göre bu üç şehit, perşembe geceleri çıra yakıp yan yana gelirlermiş.

Hacı Nadir Orhan

3.5.2.7. Hz. Ali'nin Dilek Taşı

Bu taş Malazgirt'in Şekerbulak Mahallesi'nde bulunmaktadır. Taşın uğurlu ve dileklerin kabul edildiğine inanılır. Özellikle evlenmek isteyen genç kızların evlenmek istediği kişiyi dileyerek bu taşın üzerinde bir saat uyuduktan sonra dileklerinin kabul olacağı inancı yaygındır. Rivayete göre Hz. Ali bu taşın üzerinde öğlen uykusunu uyumuştur. Bundan dolayı Hz. Ali'nin Dilek Taşı olarak isimlendirilmiştir.

Sevil Yaman Acaroğlu

3.5.2.8. Şeyh Hafız İbrahim

Bulanık'a bağlı Esenlik köyünde bulunan çilehanede Şeydü'l-Melik'in oğlu Şeyh Hafız İbrahim metfundur. Şeyh Hafız İbrahim, "Allah'ım, yaşım Hz. Muhammed'in yaşından daha fazla olmasın" diye dua eder ve bu çilehanede kırk gün boyunca ibadet eder. Kırk günün sonunda altmış bir yaşında yine bu çilehanede vefat eder.

Çilehaneyi ziyarete gelenler hastalıklarına şifa diler. Tabutun üzerinde bulunan yeşil örtüden küçük bir parça alınır ve suda bir süre bekletildikten sonra suyu içilir. Bu uygulama ile şifa umulur. İnanca göre bu çilehanenin kilidi şifa verir. Şifa umanlar bu kilidi hastalıklı yerlerinde gezdirir, şifa olması umulur. İki rekât namaz kılınır, dua edilir.

Çilehanede buluna yuvarlak bir taş vardır. Anneler çok yaramaz olan çocukların başını bu taştan geçirir. Bu yolla çocukların daha uslu durması umulur.

Hacı Kadri Balıkcı

3.5.2.9. Gebelik Ağacı (Dara Hemle)

Koli Baba Dağı'nda bir ağaç var. Bu ağaç yerel halk tarafından "gebelik ağacı" olarak isimlendirilmiştir. Çocuk isteyen kadınlar sırtını bu ağaca sürterek gebe kalmayı umarlar. Ağacın kendi etrafında döndüğü ve her dönüşünde gövdesinde gebe bir kadının karnına benzer bir yumrunun hasıl olduğu söylenir. Yıllık olarak kendi etrafında dönüşünü tamamlayan ağacın yumrusu yırtılır ve içinden bir dal çıkar. Çıkan dal, o yıl bu ağacı ziyarete gelen bir kadın için gebelik habercisidir.

Mecbure Ekmekçi

3.5.2.10. Yedi Muhammed (Heft Muhammed)

Hasköy'ün Haçereş (Karaçağ) olarak isimlendirilen tepede bulunan, etrafı ağaçlarla çevrili olan bir ziyarettir. Buradaki ağaçlar kesilmez, cami yapımı dışında herhangi bir şekilde kullanılamaz. Kullanıldığı takdirde ziyaretin bir şekilde o kişiyi cezalandıracağına inanılır.

Rivayete göre burada Muhammed isminde yedi şeyh yatmaktadır. Yine burada bulunan ve Kevre Gomlike olarak isimlendirilen kara, ortası delik, yaklaşık bir metrelik bir taş vardır. Hasta çocuklar bu taşın ortasından geçirilir ve şifa umulur.

Halk arasında Heft Muhammed ile ilgili anlatılan bir efsane şöyledir:

Çoban, çobanlık yaptığı koyunlardan birini sahibinin haberi ve izni olmadan keser ve heybesine koyar. Akşam olup da koyunlar köye dönünce koyun sahibi, koyununun eve dönmediğini fark eder. Koyun sahibi, çobana gidip hesap sorar. Çoban, koyundan haberi olmadığını söyler ve Heft Muhammed üzerine yemin eder. Bunun üzerine çoban, orada felç geçirir.

Kutbettin Erol

3.5.2.11. Şehide Koli Baba

Koli Baba Dağı'nda bir mağarada yattığına inanılan bir şehittir. Rus savaşında şehit düştüğüne inanılıyor.

Bu şehitliğin yanında eskiden bir çeşme akarmış. Yerel halkın inancına göre bu su, günahkâr insanlar yüzünden kurumuştur. Çeşmeyi iyi niyetli, temiz insanlar ziyaret ettiğinde çeşme suyunun biriktiği yerde bolca su birikir; çeşmeyi günahkâr insanlar ziyaret ettiğinde ise bu su azalır, kururmuş. Burayı ziyaret edecek olan insanların abdestsiz gitmemesi gerektiği söylenir. Abdestsiz gidildiği takdirde bir yılan tarafından korunan çeşme, bu yılan tarafından engellenirmiş.

Binevş Ekmekçi

3.5.3. Peygamberler, Hızır ve Diğer Din Büyükleriyle İlgili Efsaneler

3.5.3.1. Fekiye Teyran

Hızır, Fekiye Teyran'ı ziyaret etmek için onun yaşadığı dağa çıkar. Fekiye Teyran'ın yanına varınca sorar: ‘‘ Feki akıl nerededir?’’ Feki, bu soruya cevap veremez. Hızır, aynı soruyu tekrar sorar. Feki, yine cevap veremez. Üçüncü kez sorduğu soruya cevap alamayınca Hızır, ‘‘Feki akıl sabırdadır’’ der.

Yaşanan bu konuşmadan on beş yıl sonra Feki, dağdan inip evine gider. Eve geldiğinde karısının genç bir adamla birlikte yaşadığını görünce sinirlenir ve eline bir balta alıp onları öldürmeye karar verir. Feki, onları öldürüp öldürmeme konusunda tereddüt yaşar ve aklına Hızır'ın ‘‘Akıl sabırdadır’’ sözü gelir. Bir gece boyunca evdekileri gözlemleyen Feki, o gecenin sabahında karısını evin önünde yayık yayarken görür. Kadın, adamı görünce ona seslenir: ‘‘ Sofi şuraya bir bakıver. Evim sana emanet. Ben tarlada çalışan oğluma yemek götürüp geleceğim.’’

Feki, öldürmeye niyet ettiği kişinin oğlu olduğunu anlayınca Hızır'ın ‘‘Akıl sabırdadır’’ sözünü anımsar ve oğlunu öldürmediği için Allah'a şükreder.

Makbule Söylemez

3.5.3.2. Hızır

Eski dönemlerde insanlar, buğdaylarını saklamak amacıyla büyük çukurlar açar, onları bu çukurlarda muhafaza ederlerdi.

Bir gün köylülerden biri bu çukurdan buğdayını çıkarıyormuş. Fakir kılığında dolaşan Hızır, bu adamdan biraz buğday ister. Adam, karısını yanına çağırır ve ona şöyle der: ‘‘ Git şu fakire biraz buğday ver, buradan defolsun gitsin.’’

Kadın bir miktar buğday alıp Hızır'a götürür. Hızır, ‘‘ Git o köpek kocana söyle benim senin buğdayına ihtiyacım yok’’ der.

Hızır bunu dedikten sonra birden ortadan kaybolur. Kadın, buğday isteyen fakir kılığında gezen Hızır olduğunu anlayınca ‘‘ Eyvah! Yıktım evimi’’ diye feryat eder. Gördüklerini anlatmak için kocasının yanına feryat fğan ile gelen kadın kocasını bulamaz. Fakat çukurdan gelen bir köpek sesi işitir. Adam, bir fakiri hor gördüğü için bir köpeğe dönüşmüştür.

Afiye Kırgeç

3.5.3.3. Hızır ve İlyas

İbrahim Peygamber, Nemrut'un kızı Sare ile evlenir. Çocukları olmayınca Sare, İbrahim'in kendisine bir cariye almasına rıza verir. Bunun üzerine İbrahim, Mısır'a gidip Hecra'yı alır. İbrahim, Allah'a kendisine bir çocuk bağışlaması için dua eder. Şayet duası kabul görürse doğacak olan çocuğu kurban vereceğini söyler.

Hecra'nın hamile kalmasından sonra Sare, İbrahim'in kendisini eskisi kadar önemsemeyeceği konusunda endişe duyar. Sare, İbrahim'den Hecra'yı çöle terk etmesini ister.

İbrahim, Hecra'nın tüm yalvarmalarına rağmen onu karnındaki bebeği ile ıssız bir çöle bırakıp döner. Hecra, doğum yapar. İsmail ve annesi Hecra, açlıktan ve susuzluktan bitap haldedirler. Hecra, çaresizlik içinde su bulmak üzere çocuğundan uzaklaşır. Bir müddet sonra arkasına dönüp baktığında yavrusunun üzerinde kuşların toplandığını görür. Korku içinde geri döndüğünde İsmail'in ayaklarının olduğu yerde su akmakta olduğunu görür.

Rivayete göre Hızır ve İlyas bu sudan içmiş ve böylece ölümsüz olmuşlardır. Hızır, karada ihtiyaç sahiplerinin yardımına koşarken İlyas, denizde yardıma koşar.

Hakkı Tunç

3.5.3.4. Hz. Ali'nin Zülfükarı

Hz. Ali, bir gün yanına oğlu Hüseyin'i çağırır. Ondan kılıcını götürüp denize atmasını ister. Hüseyin, babasından kılıcı alır fakat kılıç bir gün bize lazım olur diye düşünerek kılıcı denize atmaz. Hz. Ali, Hüseyin'e kılıcı denize atıp atmadığını sorunca da Hüseyin kılıcı attığını söyler. Babası Hüseyin'e sorar:

“Kılıcı denize attığımda denizde bir değişiklik oldu mu?”

Hüseyin, denizde hiçbir değişiklik olmadığını söyler. Ali, bu kez de diğer oğlu Hasan'ı yanına çağırır. Ali, bu kez de Hasan'dan kılıcı götürüp denize atmasını ister. Hasan, kılıcı götürüp denize atar. Kılıç, denize atıldıktan kısa bir süre sonra deniz dalgalanmaya başlar. Denizden bir ışık yükselip gökyüzüne çıkar. Hasan, eve döner ve gördüklerini babasına anlatır. Hz. Ali, “ Tamamdır, Zülfikar miraca çıktı” der.

Hakkı Tunç

3.5.3.5. Hz. İsa

İsa Peygamber, dünyayı gezmek için yola çıkar. İsa, bir ilkbahar ayında su kenarında genç ve güzel bir kızın yıkandığını görür. Genç kız, İsa'yı fark edince onu görmemezlikten

gelir. İsa, kızın kendisini görmemezlikten gelmesine çok sinirlenir. ‘‘Ben ki İsa’yım nasıl beni görmemezlikten gelir’’ der.

İsa, genç kıza kim olduğunu sorunca kız, ‘‘ Ben Dünya’yım’’ cevabını verir. İsa, kıza kendisini nikâhına almak istediğini söyler. Kız, bunu yaparsa pişman olacağını söyler. İsa, genç kızın söylediği şeyi pek önemsemez ve ikisi bir kadıya giderek nikah kıyarlar. Rivayete göre İsa’nın genç kıızı nikâhlanmasından sonra nikah geleneği başlar.

İsa, evlendikten iki ay sonra karısı Dünya’yı yalnız bırakarak tekrar seyahate çıkar. Sonbaharda seyahati bitip de karısı ile tanıştığı yere geldiğinde yaşlı bir kadın görür. Yaşlı kadına ‘‘Kimsin’’ diye sorunca, ‘‘ Benim, nikâhladığın karın Dünya’’ cevabını alır. İsa, yaşlı kadının dediklerine başta inanmasa da sonrasında kabullenir ve şöyle der:

‘‘ Dünya oydu ki İsa gördü/ Suretinden razı olmadı/ Kadının yanına varıp onu boşadı.’’

Yine bu efsaneye göre boşanma, İsa’nın Dünya’yı boşamasıyla başlar.

İpek Atmaca

3.6. Diğer Efsaneler

3.6.1. Büyük Hamurpet Gölü

Bir gün atıyla yoldan geçen biri abdest almak için bu gölün kıyısında konaklar. Adam, dişi atını göl kıyısında bir yere bağlar ve abdest almaya başlar. Bu sırada gölden bir at çıkar ve gölün kıyısında otlanan kısrağın ile çiftleşir. Kısrağın, gebe kalır. Normal atların gebelik süreci 11-12 ay iken bu at 6 ay gibi kısa sürede beyaz bir tay doğurur. Bunu gören kısrağın sahibi, atını tekrar göl kıyısına getirir ve abdest alıyormuş gibi yapıp atın gölden çıkmasını bekler. Gölden çıkan at, ensesinden ısırarak suretiyle kısrağın alıp göle çeker ve ikisi de ortadan kaybolurlar.

Eyüp Ekici

SONUÇ

Bu çalışmada Muş il, ilçe ve köylerinden derlenen 101 efsane metni altı ana grupta tasnif edilmiştir. Efsaneler, bu gruplara bağlı olarak yirmi alt başlık altında incelenmiştir. Çalışmada yer alan 101 efsane metni, elbette ki Muş'ta anlatılan efsanelerin sayılarını göstermemektedir. Bunlar, 101 efsane geleneğine sadık kalınarak seçilmiş metinlerdir. Metinlerin tasnifi sırasında bir efsanenin birden çok başlık altında alınabileceği durumlarla karşılaştık. Bu durumda ele aldığımız efsaneleri hâkim olan motife göre uygun bir başlık altında değerlendirmeye çalıştık. Derlenen efsaneleri, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde anlatılan varyantlarıyla mukayeseye tabi tuttuk.

Muş'ta anlatılan efsanelerin sayısı oldukça fazla olup çeşitlilik arz etmektedir. Bu efsanelerin büyük bir bölümü kaynağını, Kur'an, hadis ve mev'iza kitaplarından alan dinî anlatmalardır. Bunlar bütün İslâm aleminde bilinen yaygın anlatmalardır.

Çalışmada yer alan efsanelerin bir bölümü ise Anadolu'nun farklı bölgelerinde varyantlarına rastlanılan efsanelerdendir. Türbe, ziyaret gibi kutsal mekânlar etrafında şekillenen efsaneler, oluşum ve dönüşüm efsaneleri Anadolu'nun pek çok yerinde yaygın olarak anlatılan anlatmalardır. Bu efsaneler, kendisini yaratan toplum tarafından yerel özellikler kazandırılarak anlatılmaya devam etmiştir. Bu yaratım sürecinde toplum, vatan bildiği coğrafyanın maddi unsurlarını da efsaneye dahil ederek bu anlatmaların hem inandırıcılığını arttırmış hem de üstünde yaşadığı kara parçasını vatanlaştırmıştır.

Kültürel belleğin oluşumu, aktarımı ve güncellenerek devamlılığının sağlanmasında kültürel belleğin aktarıcısı olarak efsaneler önemli rol üstlenmektedir. Şifahî kültürün önemli türlerinden bir olan efsaneler, kendisini yaratan toplumun tarihi ve sosyo-kültürel özellikleri hakkında önemli bilgiler ihtiva eder. Efsanelerin bu kültürel kodlarını çözümlmek, kendisinin varlık sebebi olan toplumun inanç ve değerler sistemini de ortaya çıkarmak demektir. Bu bağlamda efsanelerin şifahî kültürdeki karşılığı önem arz etmektedir.

Derlenen efsaneler motif, konu, işlev ve yapı itibariyle diğer Anadolu efsanelerinden çok büyük farklılıklar arz etmemektedir. Bu benzerliklerle birlikte çalışmanın en dikkat çekici sonuçlarından birisi de Anadolu efsanelerinde sıkça rastlanılan nimete saygısızlık sonucu taş kesilme motifinin görülmemesidir. Bunun yerine Samanyolunun oluşumunu açıklayan efsanede nimete saygısızlık, yıldıza dönme ile neticelenmiştir. Bu durum saha çalışmaları sırasındaki gözlemlerimize göre kaynak kişilerin nimete karşı yapılan bu hareketin ağza alınmayacak derecede nahoş bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Muş efsaneleri, kendine özgü bir üsluba sahip değildir. Bunlar, özel anlatıcıları olmayan, sıradan insanlar tarafından günlük konuşma diliyle anlatılan anlatmalardır. Anlatıcıların büyük çoğunluğu orta yaşın üstündeki kişilerden oluşmaktadır.

Efsaneyi diğer halk anlatmalarından ayıran en belirgin özelliği olan inandırıcılık vasfı, Muş efsanelerinde özellikle olağanüstü varlık ve olaylarla ilgili efsanelerde etkisini büyük oranda kaybetmiştir.

Muş efsanelerinde en baskın işlevler, eğitim ve kültürün gelecek kuşaklara aktarılması ve topluma yön verme işlevleridir. Efsanelerde iyilik yapmak, hayırda bulunmak, kutsal kabul edilen değerlere saygıda kusur etmemek gibi eylemler takdir edilip mükâfatlandırılırken bunların aksine kötü, yanlış ve kabul edilmeyecek davranış sergileyenler çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır. Efsanelerin telkin ettiği bu değerler, çocuk ve gençlerin kendi değer dünyalarını inşa ettikleri süreçte onlar için bir yol göstericidir. Diğer taraftan Muş efsaneleri dinî ve tarihî şahsiyetleri referans göstererek milli kimlik kazandırma, yaşanan coğrafyayı vatanlaştırma, kültürü imal etme, koruma ve gelecek kuşaklara aktarma göreviyle kültürel işlevi görmektedir.

Toplumun kültürel belleğini besleyen pek çok şifahî ürün gibi efsaneler de Muş'ta yaratım ve anlatım alanlarını kaybetmektedir. Teknolojik gelişmeler sonucunda yaygınlaşan kitle iletişim araçları, hemen her yerde olduğu gibi Muş'ta da kültürel belleği zayıflatmakta, efsane ve diğer sözlü kültür ürünlerinin icra ortamlarını daraltmaktadır.

Sonuç olarak burada üzerinde durulması gereken en önemli konu efsanelerin geleceği noktasında girilen kritik süreçtir. Bu nedenle efsanelerin tespiti ve bünyelerinde barındırdıkları kültürel kodların tahlili büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O. (1961). *Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Aksel, M. (1964). Aslana binme, duvarı yürütme kerameti. (The miracle of riding a lion and moving a wall), *Türk Folklor Araştırmaları*, 182, 3519-3520.
- Aksoy, Ö. A. (1984). *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Albayrak, N. (1983). *Folklorumuz ve Erzincan*. Ermat.
- Alizade, R. (2012). *Türk Mitolojisinde Kültler*. İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Alptekin, A.B. (1980). Silifke’de Kırtıl Dağı’nın Efsanesi. *Türk Folkloru*, 11: 6-7.
- Alptekin, A. B. (1989). Adıyaman Besni’den Derlenen Efsaneler. *Erciyes*.
- Alptekin, A. B. (1993). *Fırat Havzası Efsaneleri: Metinler*. Kültür Ofset Basımevi, Antakya.
- Alptekin, A. B. (1995). Isık Göl (Kırgızistan) ve Çevresinde Tespit Edilen Efsanelerin Anadolu Efsaneleriyle Mukayesesi. *İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, 1-7 Temmuz, 1993, Ankara.
- Alptekin, A. B. (1997). *Balıkesir ve Çevresinde Velilerle İlgili Efsaneler ve Bu Efsanelerin Türk Kültürü İçerisindeki Yeri*. Balıkesir Üniversitesi I. Halkbilimi Bilgi Şöleni Bildirileri 2-4 Haziran, Balıkesir.
- Alptürker, İ. G. (2019). *Nevşehir Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*. Gece Akademi, Ankara.
- Atalay, B. (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I-II-III*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bascom, W. R. (2014). ‘‘Folklorun Dört İşlevi’’. (Çev. F. Çalış). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Geleneksel Yayıncılık, Ankara.
- Bascom, W. R. (2006). ‘‘Folklorun Biçimleri: Nesir Anlatılar’’. (Çev. R. N. Aktaş vd.) *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Geleneksel Yayıncılık, Ankara.
- Bayat, F. (2006). Türk Mitolojisinde Dağ Kültü. *Folklor/ Edebiyat*, 12(46), 48-57.
- Beydili, C. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. (Çev. E. Ercan), Yurt Kitap-Yayın, Ankara.
- Boratav, P.N. (1982). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul.
- Boratav, P. N. (1984). *Yüz Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Bonnefoy, Y. (2000). *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*. (Çev. L. Yılmaz), Dost Kitapevi, Ankara.

- Buch, W. (2006). ‘‘Masal ve Efsane Üzerine’’ (Çev. A.O. Öztürk). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Geleneksel Yayıncılık, Ankara.
- Çelebi, E. (1986). *Seyahatnâme*. c.III-IV. Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Danık, E. (1998). Dersim Alevi Kürt ve Zaza Efsanelerine Analitik Yaklaşım. *Folklor/Edebiyat*, 15 Sonbahar.
- Devellioğlu, F. (1996). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Duymaz, A. (1989). *Bingöl Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Luthi, M. (2003). *Masalın Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı*. (Çev. S. Sönmez, Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, Yayına Hazırlayanlar: G.Ö. Eker, M. Ekici, M.Ö.Oğuz, N.Özdemir), Milli Folklor Yayınları, Ankara.
- Elçin, Ş. (1988). *Halk Edebiyatı Araştırmaları*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Elçin, Ş. (2000). *Halk Edebiyatına Giriş*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. Kabalcı, İstanbul.
- Emiroğlu, S. (1993). *Konya Efsaneleri (Metin- İnceleme)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ergin, M. (2004). *Dede Korkut Kitabı I*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Erginer, G. (1984). *Uşak Halk Takvimi, Halk Meteorolojisi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ergun, M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi: İnceleme (Vol. 1)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Ankara.
- Ergun, M. (1999). Balıkesir’de Ağaç Kültü. *1. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Balıkesir.
- Ergun, P. (2013). Türk Kültüründe Ölümle İlgili Bazı Terimler. *Milli Folklor*, 25(100).
- Erol, M. (1996). *Taşeli Platosu Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Eser, M. (2014). Selçuklular Döneminde Muş ve Çevresi. *Electronic Turkish Studies*, 9(1): 185-207.
- Göde, H. A. (2002). *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Gökalp, Z. (hzl. Hikmet Dizdaroğlu). (1976). *Makaleler: Türk Töresi*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gökyay, O.Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Gölpınarlı, A. (ed.). (1958). *Menakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî: Vilayetnâme*. İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Görkem, İ. (1987). *Elazığ Efsaneleri Üzerine Araştırmalar (Metinler ve İncelemeler)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Gül, Y. (1977). Şavak'ta Hayvanlara Ait Hikâye ve Efsaneler. *Türk Folklor Araştırmaları*, c. XVII s. 34, Aralık.
- Günaltay, M.Ş. (1937). *Yakın Şark II. Cilt: Anadolu- En Eski Çağlardan Ahamenişler İstilasına Kadar*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Günay, U. (1986). *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- Günay, Ü. ve Güngör, H. (2001). *Başlangıcından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Gürkan, S.L. (2009). "Su". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 37, 440-442.
- Güzelbey, C. C. (1964). *Gaziantep Evliyalari*. Güneş Matbaası, Gaziantep.
- Güzelbey, C. C. (1994). *Gaziantep Efsane ve Öyküleri*. Gaziantep Üniversitesi Vakfı. Gaziantep.
- Muş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2007). *Güneşin Yükseldiği Yer Muş, Bitlis, Van, Hakkari*. Semih Ofset.
- Muş Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü. (2018). *Muş İli 2017 Yılı Çevre Durum Raporu*. Muş.
- Ocak, A.Y. (1990). *İslâm-Türk İnançlarında Hızır veya Hızır İlyas Kültü*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Ocak, A.Y. (1997). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ocak, A.Y. (2012). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi C.1*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi C 2*. Türk Tarih Kurumu, Ankara

- Önay, Y. (1987). *Van Folklorunda Yatırlar ve Yatırlara Bağlı Olarak Anlatılan Menkıbeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Önder, A. Z. (1955). *Yaşayan Anadolu Efsaneleri*. Erciyes Matbaası, Kayseri.
- Önder, M. (1966). *Anadolu Efsaneleri*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Örnek, S. V. (1977). *Türk Halk Bilimi*. İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Özen, K. (2001). *Sivas Efsaneleri*. Sivas.
- Özdemir, M. (1980). Alaçayır Köyünden İki Efsane Örneği. *Mengüçeli*, 1 (9-10) Mart- Nisan.
- Özçelik, N. (2002). *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*. Nobel Yayınları, Kırşehir.
- Özmel, İ. (1990). 4. Murat'la İlgili İki Niğde Efsanesi. *Erciyes*, 13(155) Kasım.
- Öztürk, A. (1980). *Türk Destanları*. İstanbul.
- Öztürk, M. (2014). Zülkarneyn Kıssası. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (KTUİFD)*, 1.2: 7-31.
- Pekolcay, N. ve Eraydın, S. (1975). *İslâmî Türk Edebiyatı*. İrfan Yay. İstanbul.
- Potapov, L.P. (2013). "Altay'da Dağ Kültü". (Çev. M. Ergun). *Türk Halk Edebiyatı İncelemeleri Saim Sakaoğlu Armağanı*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 77-79.
- Roux, J.P. (1984). *Türklerin ve Moğulların Eski Dini*. (Çev. A. Kazancıgil), İşaret Yayınları, İstanbul.
- Sakaoğlu, S. (1976). *101 Anadolu Efsanesi*. İstanbul
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Sakaoğlu, S. (1990). Tokat'ta Derlenen Bazı Efsaneler Üzerine. *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*.
- Sakaoğlu, S. ve Alptekin A.B. (2006). "Anonim Edebiyat". T.S, Halman (Ed.). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 600.
- Sâmi, Ş. (1978). *Kâmûs-ı Türkî*. Çağrı Yayınları, İstanbul.
- San, M.S. (1947). *Dün ve Bugün Muş (Tarih, Coğrafya ve Folklor Bakımından)*. Erciyes Matbaası, Kayseri.
- San, M.S. (1966). *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi*. Özel Yükseliş Yayınları, Ankara.
- Sepetçioğlu, M. N. (1975). *Türk-İslam Efsaneleri*. Yağmur Yayınevi, İstanbul.
- Seyidoğlu, B. (1978). *Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerine Bir İnceleme*. Erzurum.

- Seyidoğlu, B. (2007). Sel Mitleri. *Milli Folklor*, 76, 26-29.
- Sönmez, B. (1994). *Niğde Efsaneleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Şimşek, E. (1989). Çukurova Efsanelerinden Örnekler. *İçel Kültürü*, 3 (8).
- Şimşek, E. (1996). Hatay Bölgesi Efsanelerine Genel Bir Bakış. *İçel Kültürü*, 10 (43), Ocak.
- Tanyu, H. (1982). Fatma Anamız (Fadime Anamız) ve El ile İlgili İnançlar Üzerine Kısa Bir Araştırma. *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV. Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 479-495.
- Tanyu, H. (1987). *Türklerde Taşlarla İlgili İnançlar*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Toprak, İ. (2004). *Hazreti Ali Cenkleri*. Büyüyenay Yayınları, İstanbul.
- Topuzoğlu. T. R. (1986). Zülfekâr. *İslâm Ansiklopedisi*, c. 13, 649-650.
- Türk Ansiklopedisi XIV*. (1966). Milli Eğitim Basımevi. Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (1988). *Türkçe Sözlük*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi c.VIII*. (1979). Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Türkiye Diyanet Vakfı. (1998). *İslâm Ansiklopedisi*. c. 17, İstanbul.
- Türkiye Diyanet Vakfı. (1966). *İslâm Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi.
- Türktaş, M.M. (2013). *Denizli Efsaneleri*. Denizli Belediyesi Kültür Yayınları, Denizli.
- Uraz, M. (1994). *Türk Mitolojisi*. Düşünen Adam Yayınları, İstanbul.
- Üçer, M. (1975), Anadolu Folklorunda ‘Fadime Ana’. *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*. Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 147-156.
- Üçer, M. (1981). Türk Folklorunda ‘Fadime Ana’ (II). *Türk Folkloru Araştırmaları* 1981/1. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 113-120.
- Işık, Neşe. (1998). *Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme ve Araştırma (Trabzon, Rize, Artvin Efsaneleri)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- İnan, A. (1987). *Makaleler ve İncelemeler C.I*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İnan, A. (2017). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Kalafat, Y. (2007). *Balkanlar’dan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları I*. Berikan Yayınevi, Ankara.

- Kara, R. (1979). Erzincan Efsanelerinden Örnekler. *Mengüçeli*, 1 (2) Ağustos.
- Kara, R. (1991). *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum.
- Kara, R. (1993). *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*. Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları, Ankara.
- Karadavut, Z. (1992). *Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Karadavut, Z. ve Yeşildal, Ü.Y. (2007). Anadolu Türk Folklorunda Geyik. *Milli Folklor Dergisi*, Yıl 19, Sayı 76, s. 102-112.
- Kavcar, C. ve Yardımcı, M. (1990). *Efsanelerimiz: İnönü Üniversitesi Efsane Derleme Yarışması*. İnönü Üniversitesi.
- Kaya, A. (1995). *Tunceli Kültürü*. İstanbul.
- Kaya, D. (2014). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Köksel, B. (1999). Gaziantep Efsanelerinde Şekil Değiştirme Motifi Üzerine. *III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*. Adana.
- Kramer, S. N. (2001). *Sümer Mitolojisi*. Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Kulağuz, B.N. (1997). *Muş ve Çevresindeki Türk Mimari Eserleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Xürremqızı, A. (2002), *Azərbaycan Mərasim Folkloru (Türk ve Dünya Halkları Folkloru ile Tarixi-Mükayiseli, Araşdırma)*. Seda Neşriyat, Bakı.
- Yağbasan, K. Y. (1991). *Malatya Efsaneleri (Metinler ve İnceleme)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Yazıcı, M. (1976). *Hasankale'de Veliler ve Kerametleri*. Bitirme Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

EK 1-Kaynak Şahıslar Listesi

Aşağıda verilen kaynak şahıslarla ilgili bilgiler, kaynak şahsın soyadı, adı, yaşı, eğitimi, mesleği, yaşadığı yer ve anlattığı efsanelerin numaraları şeklinde sıralanmış olup sıralama soyada göre alfabetik olarak düzenlenmiştir.

1. **Akçiçek, Hacı Muhammed;** 94, tahsili yok, çiftçi, Boyalı/Varto: 70
2. **Aktaş, Hacı Fesih;** 55, ilkokul mezunu, çiftçi, Yuvalı/Varto: 56, 71
3. **Aktaş, Saime;** 66, tahsili yok, ev hanımı, Yurttutan/Varto: 47
4. **Altınbulak, Yalçın;** 55, ilkokul mezunu, çiftçi, Üçtepe/Bulanık: 37
5. **Aral, Zeynep;** 57, tahsili yok, ev hanımı, Erentepe/Bulanık: 30
6. **Aslan, Hacı Kıymet;** 60, tahsili yok, ev hanımı, Bostanket/Muş: 43, 53
7. **Aslan, Köroğlu;** 55, ilkokul mezunu, çiftçi, Bostankent/Muş: 40
8. **Aslan, Naime;** 36, ilkokul mezunu, ev hanımı, Bostankent/Muş: 44, 45
9. **Atmaca, Ekrem;** 64, tahsili yok, çiftçi, Mollakent/Bulanık: 18, 35, 63, 68
10. **Atmaca, İpek;** 87, tahsili yok, ev hanımı, Mollakent/Bulanık: 15, 17, 46, 100
11. **Aydın, Sefer;** 34, üniversite mezunu, öğretmen, Yemişen/Bulanık: 11, 55
12. **Balıkçı, Hacı Kadri;** 52, ilkokul, imam, Esenlik/Bulanık: 38, 78, 92
13. **Batur, Lütfiye;** 56, tahsili yok, ev hanımı, Hanoğlu/Malazgirt: 50
14. **Bingölbahı, Mehmet Bakır;** 65, ilkokul mezunu, eski imam, Derince/Varto: 82, 84
15. **Coşkun, Çiçek;** 70, tahsili yok, ev hanımı, Hoşgeldi/Bulanık: 31
16. **Çakır, Bedirya;** 65, tahsili yok, ev hanımı, Keçidere/Muş: 8
17. **Çakır, Fatma;** 65, tahsili yok, ev hanımı, Keçidere/Muş: 20
18. **Çelik, Fatma;** 80, tahsili yok, ev hanımı, Esenlik/Bulanık: 2, 88
19. **Çetinkaya, Hacı Kâmil;** 80, tahsili yok, çiftçi, Esenler/Varto: 52, 61, 58
20. **Çoban, Cengiz;** 55, ortaokul, çiftçi, Güllüova/Bulanık: 22
21. **Danış, Abdulkerim;** 98, tahsili yok, çiftçi, Özdilek/Muş: 62, 72, 73
22. **Daştan, Ertan;** 60, ortaokul mezunu, köy eski muhtarı, Güllüova/ Bulanık: 54
23. **Dinar, Hâkime;** 54, tahsili yok, ev hanımı, Erentepe/Bulanık: 5
24. **Ekmekçi, Binevs;** 64, tahsili yok, ev hanımı, Demirkapı/Bulanık: 57, 95
25. **Ekmekçi, Mecbure;** 46, tahsili yok, ev hanımı, Demirkapı/Bulanık: 93
26. **Ekmekçi, Nevzat;** 51, ortaokul mezunu, eski müteahhit, Bulanık: 77, 79
27. **Ekmekçi, Rahime;** 48, ortaokul mezunu, ev hanımı, Bulanık: 19, 41,
28. **Ekmekçi, Saadet;** 49, tahsili yok, ev hanımı, Demirkapı/Bulanık: 33
29. **Erol, Kutbettin;** 53, tahsili yok, çiftçi, Elmabulak/Hasköy: 94

30. **Gültekin, Muazzez;** 52, tahsili yok, ev hanımı, Bostankent/Muş: 6
31. **Kılıçarslan, Nimet;** 58, ortaokul mezunu, çiftçi, Karakütük/ Hasköy: 1
32. **Kırgeç, Afiye;** 60, tahsili yok, ev hanımı, Sarıbahçe/ Hasköy: 13, 27, 97
33. **Korkmaz, Muhyiddin;** 65, tahsili yok, çiftçi, Cankurtaran/ Bulanık: 39
34. **Kuyu, Hacı Muhyiddin;** 80, tahsili yok, dengbeç, Mescitli/ Bulanık: 4, 49, 66
35. **Menteşe, Mehmet;** 71, ilkokul mezunu, çiftçi, Mercimekkale/Muş: 3, 12, 65
36. **Menteşe, Murat;** 45, lise mezunu, madenci, Mercimekkale/Muş: 67
37. **Orhan, Hacı Nadir;** 85, ilkokul mezunu, çiftçi, Mescitli/Muş: 51, 90
38. **Öğüt, Selahaddin;** 60, ilkokul mezunu, tır eski şoförü, Toprakkale/Muş: 7, 59
39. **Önder, Hamdi;** 89, tahsili yok, çiftçi, Tan/Korkut: 76, 89
40. **Özel, Besra;** 40, tahsili yok, ev hanımı, Hanoğlu/ Malazgirt: 42, 48
41. **Özel, Sabiha;** 68, tahsili yok, ev hanımı, Hanoğlu/Malazgirt: 26
42. **Öztürk, Zülfiye;** 60, tahsili yok, ev hanımı, Hanoğlu/ Malazgirt: 86
43. **Sönmez, Bedirya;** 71, tahsili yok, ev hanımı, Dereiçi/ Korkut: 14
44. **Sönmez, Sıracettin;** 50, ilkokul mezunu, muhtar, Dereiçi/Korkut: 28
45. **Söylemez, Makbule;** 79, tahsili yok, ev hanımı, Kızılağaç/ Muş: 32, 34, 60, 96
46. **Söylemez, Salih;** 90, tahsili yok, çiftçi, Kızılağaç/Muş: 85
47. **Şahin, Ahmet;** 90, tahsili yok, çiftçi, Kumlukıy/ Varto: 36
48. **Tanrıverdi, Hanım;** 55, tahsili yok, ev hanımı, Erentepe/Bulanık: 29
49. **Tartuk, Kudret;** 62, tahsili yok, ev hanımı, Güneyik/ Korkut: 9
50. **Taş, Şefika;** 70, tahsili yok, ev hanımı, Yuvalı/Varto: 16, 21
51. **Tunç, Hakkı;** 94, tahsili yok, çiftçi, Sağlıcak/ Varto: 23, 24, 25, 87, 98, 99
52. **Yalçınkaya, Tahir;** 87, tahsili yok, köy eski imamı, Alyar/Malazgirt: 74, 75
53. **Yaman Acaroğlu, Sevil;** 48, lise mezunu, Malazgirt İlçe Kültür Merkezi Müdürü, Malazgirt: 64, 80, 91
54. **Yeşilkaya, Ayfer;** 35, tahsili yok, ev hanımı, Kotanlı/Bulanık: 81
55. **Yetik, Gogerçin;** 45, tahsili yok, ev hanımı, Meşeiçi/Bulanık: 10
56. **Zeki, Hacı Ali;** 90, tahsili yok, çiftçi, Bostankent/Muş: 69, 83
57. **Ekici, Eyüp;** 62, tahsili yok, çiftçi, Güllüova/ Bulanık: 101

EK 2- Efsanelerle İlgili Fotoğraflar

Fotoğraf 1 3.3.2.1. Numaralı Efsanede Bahsi Geçen Koli Baba Dağı

Fotoğraf 2 3.3.5.1. Numaralı Efsanede Bahsi Geçen Şamiran Tepesi

Fotoğraf 3 3.4.2.1. Numaralı Efsanede Bahsi Geçen Murat Köprüsü

Fotoğraf 4 3.5.1.6. Numaralı Efsanede Bahsi Geçen Şeyh Cürruh'un İbadet Ettiği Oyma Mağara

Fotoğraf 5 3.5.1.6. Numaralı Efsanede Bahsi Geçen Şeyh Cürruh'un Kabri

Fotoğraf 6 3.5.1.7. Numaralı Efsanede Bahsi Geçen Şeyh Yusuf'un Türbesi

Fotoğraf 7 3.5.1.8. Numaralı Efsanede Bahsi Geçen Şeyh İdris'in Türbesi

Fotoğraf 8 3.5.1.9. Numaralı Efsanede Bahsi Geçen Aynü'l- Melek'in Türbesi

Fotoğraf 9 3.5.1.9. Numaralı Efsanede Bahsi Geçen Aynü'l- Melek'in Türbesi

Fotoğraf 10 3.5.1.9. Numaralı Efsanede Bahsi Geçen Aynü'l- Melek Camii

Fotoğraf 11 3.5.1.10. Numaralı Efsanede Bahsi Geçen Mezar Taşları

Fotoğraf 12 3.5.1.13. Numaralı Efsanede Bahsi Geçen Seyyid Ahmet'in Türbesi

Fotoğraf 13 3.5.1.13. Numaralı Efsanede Bahsi Geçen Seyyid Ahmet'in Kabri

Fotoğraf 14 3.5.2.4. Numaralı Efsanede Bahsi Geçen Seyyid Şeyh Tahir Türbesi

Fotoğraf 15 3.5.2.5. Numaralı Efsanede Bahsi Geçen Şehide Dare

Fotoğraf 16 3.5.2.6. Numaralı Efsanede Bahsi Geçen Şeyh Mede Kenere'nin Kardeşleri Şhide Kolke ve Şhide Kize Yatırları

EK 3-Efsane Derleme Fiş

A) Bölgenizde veliler, şeyhler, peygamberler, hızır ve diğer din büyükleri ile ziyaret yerlerine ait efsaneler anlatılmakta mıdır? Varsa:

Efsanenin Adı: Anlatıldığı Yer: Anlatanın kimliği:

Konusu:

B) Bölgenizde tarihi hadise ve şahıslara ait efsaneler anlatılmakta mıdır?

Efsanenin Adı: Anlatıldığı Yer: Anlatanın kimliği:

Konusu:

C) Bölgenizde dünyanın, insanların, hayvanların ve bitkilerin yaratılışını açıklayan efsaneler var mıdır?

Efsanenin Adı: Anlatıldığı Yer: Anlatanın kimliği:

Konusu:

D) Bölgenizde taşlaşma ya da taş kesilme hadisesini anlatan efsaneler var mıdır?

Efsanenin Adı: Anlatıldığı Yer: Anlatanın kimliği:

Konusu:

E) Çevrenizde olağanüstü varlıklar (cin, peri vb.) üzerine anlatılan efsaneler var mıdır?

Efsanenin Adı: Anlatıldığı Yer: Anlatanın kimliği:

Konusu:

F) Bölgenizde yer adlarını açıklayıcı efsaneler anlatılmakta mıdır? (Yozgat adının Hızırın Ömer Ağa'ya "... sürülerin yüz kat, memleketin Yozgat olsun..." dediği gibi).

Efsanenin Adı:

Anlatıldığı Yer:

Anlatanın kimliği:

Konusu:

G) Bölgenizde aşk ve sevdâ üzerine efsane anlatılmakta mıdır?

Efsanenin Adı:

Anlatıldığı Yer:

Anlatanın kimliği:

Konusu:

Efsaneyi derleyen(toplayanın) adı, soyadı:

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Dilan Nur EKMEKÇİ
Doğum Yeri - Tarihi	Muş- 1992
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Bulanık Murat Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Balıkesir Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi / Türk Dili ve Edebiyatı
Tez/ Dönem Projesi Konusu	Muş Efsaneleri (İnceleme-Metin)
Yabancı Dil	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	İstanbuluoğlu Sosyal Bilimler Lisesi / Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
Çalıştığı Kurumlar	Özel İkizler Akademi Koleji / Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
E-Posta	dilanekmekci92@gmail.com